NADACE
UNIVERSITAS

EDICE
HEUREKA

Duch věčný je, mu nenasadíš pout.
Vždyť volnost v žalářích se nejvíc rozhoří,
byť tam jen v skrytu srdce dlí –
však srdce jí už nepřestane žhnout …

George Gordon Byron
Vězeň chillonský
1816

NEMOHU SE ZBAVIT DOJMU, ŽE SI Z NÁS DĚLÁ PODDANÝ LID SRANDU.

Věnováno ženě Lídě,
dcerám Míši a Lence
a vnoučatům
Katce, Kristince a Dušanovi

§

JIŘÍ
SEDLÁK

MŘÍŽE a smích

NADACE UNIVERSITAS
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM
2011

O vydání této knihy se zasloužily laskavou podporou:

Nadace Universitas v Brně

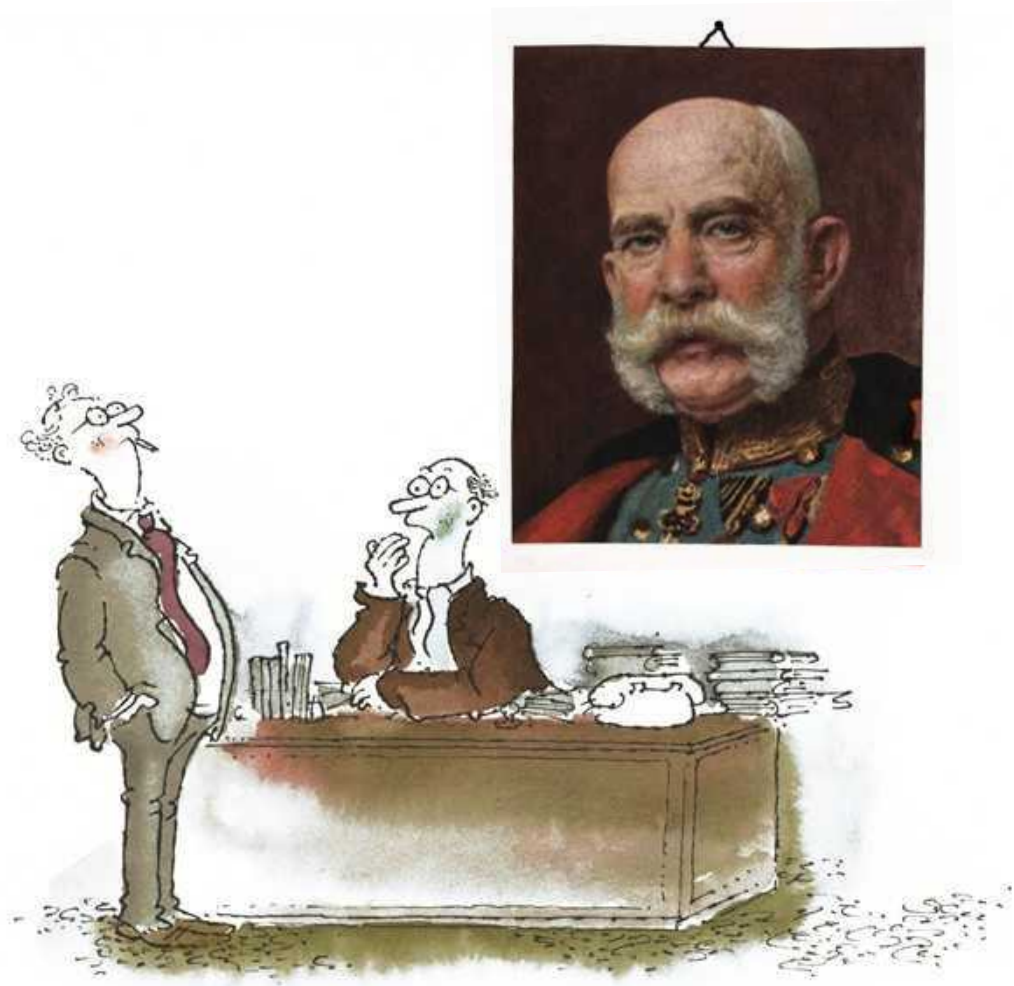
Společnost pro podporu univerzitních aktivit v Brně a Praze

PhDr. Dušan Janák, Ph.D., odborný asistent sociologie na Slezské univerzitě v Opavě

Text © Jiří Sedlák, 2011
Editor © Jaroslav Malina, 2011
Obálka, grafická a typografická úprava © Jan Jordán, 2011
Sazba © Tomáš Mořkovský, 2011
Ilustrace © Vladimír Renčín, 2011
Vydaly Nadace Universitas v Brně, Akademické nakladatelství CERM v Brně, 2011
Tisk: Tiskárna Expodata-Didot, spol. s r. o., Výstaviště 1, 648 75 Brno

Tato kniha ani jakákoli její část nesmí být přetiskována, kopírována či jiným způsobem rozšiřována bez výslovného povolení vydavatele.

ISBN 978-80-7204-743-7 (Akademické nakladatelství CERM v Brně)

PROBOHA, JÁ MYSLEL, ŽE JE TO MARX!

OBSAH

Slovo editora – – – 10

Za mřížemi (Zápisky politického vězně)

Nevzali mne! – – – 14
Zopakovaný nástup – – – 17
První den a první noc v cele – – – 20
Druhý den s první vycházkou – – – 26
Muklovský folklor I – – – 29
Zmínka o muklovské morálce – – – 34
Mukltero – – – 36
Cirkus s alimenty – – – 39
Zvědečtení vězeňství na obzoru? – – – 42
Cela – – – 47
Smyslem čekání je konec čekání – – – 49
Na eskortu! – – – 52
V Olomouci – – – 55
Na Pankráci – – – 59
Konečná stanice – Bory – – – 64
Přibylák – – – 70
Jako jediný z přibyláku hned na úsek – – – 73
Na cele kovošrotu – – – 77
Muklovský folklor II – – – 80
Ve sklepě kovošrotu – – – 84
Vězeňská knihovna – – – 89
V práci na rozpisce Škoda – – – 92
Příliš štědrý červen – – – 96
Měsíc ve vězeňské nemocnici – – – 101
Životní osudy vězňů – – – 103
První návštěva – – – 113
Literatura ve vězení, vězení v literatuře – – – 118
Z muklovského filozofování – – – 122
Literární náměty – – – 125

Z muklovského humoru – – – 128
Političtí – – – 131
Přece jen podmínečně propuštěn – – – 135
Příloha – Slovníček vězeňského slangu – – – 140
Dodatek z dubna 2008 – – – 142

Z politického humoru (Od antiky po dnešek)

Úvodem – – – 147
1. Politický humor antiky – – – 149
2. Politický humor ve středověku – – – 156
3. Politický humor novověku – – – 159
4. Karel Havlíček Borovský –
otec českého politického humoru – – – 168
5. Humor v dělnickém tisku 1870–1918
(satirické časopisy Bič, Rašple, Květy, Kopřivy) – – – 169
6. Političtí satirici Jaroslav Hašek a František Gellner – – – 172
7. Macharova a Dykova satira „zlaté střední cesty“ – – – 178
8. Politický humor Jiřího Mahena – – – 178
9. Politický humor za první ČSR (1918–1938)
(Jiří Haussmann, časopis Trn, V+W) – – – 183
10.1. Humorně o totalitě nacistické – – – 197
10.2. Humorně o totalitě komunistické – – – 198
10.3. Dvě exilové knihy politického humoru – – – 200
11.1. Humorně o politicích a demokracii – – – 204
11.2. Humorně o „politice“ žáků a studentů – – – 214
11.3. „Kde domov můj“ jako téma politicko satirické – – – 217
12. Doslov – – – 219

Autor – – – 221

SLOVO EDITORA

Autor knihy *Mříže a smích* docent PhDr. Jiří Sedlák, CSc., se narodil 16. dubna 1924 v Brně. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně vystudoval obory filozofie a čeština. Od roku 1951 učil filozofii a etiku na Vojenské akademii v Brně. Publikoval širší texty – *Fenomén člověk* (1968), *Diskusně k humanismu obecně a ve vojenství* (1967), *Konkrétní humanismus* (1968), *Politika a morálka* (1969) a dále články *Chvála kritického rozumu* (1968), *Stříleli byste do vlastních lidí?* (1968; v měsíčníku Vojenské akademie), *Etika v mezinárodních vztazích* (1969) a jiné – a absolvoval za „pražského (a brněnského) jara" 1968/1969 desítky a desítky nejrůznějších přednášek, besed a diskusí o nutnosti „demokratizace a humanizace socialismu". Byl proto v roce 1969 „řešen" služebně a stranicky. Výsledkem byl vyhazov z Komunistické strany Československa a z Vojenské akademie a zákaz veškeré činnosti. Díky PhDr. M. Papírníkovi, řediteli Státní vědecké knihovny v Brně, se 1. 11. 1969 dostal do její části – do Pedagogické knihovny na Solniční 12. Přijal místo s radostí, i když za malý plat. Na Velký pátek 1971 mu však najednou přišel doporučený dopis z vojenské kontrarozvědky (státní bezpečnost v armádě) Praha-Ruzyně, že se usnesli trestně jej stíhat za činnost v letech 1968/1969, a že se má tudíž dostavit k výslechu na pověstnou „Leninku". Po řadě výslechů, v nichž se snažil vyvracet kupu udání, podstoupil v zimě 1971 tři „desítky", tj. byl desátého prosince v desetihodinovém líčení odsouzen Vyšším vojenským soudem z Tábora k deseti měsícům nepodmíněně za trojí hanobení podle §§ 102, 103, 104 a 198 trestního zákona (šlo však o pravdivou kritiku režimu a sovětské okupace), byl mu odebrán snížený příspěvek za službu a byl degradován z podplukovníka na vojína. Nástup k výkonu trestu mu však byl odložen z důvodu nutnosti dodělat v knihovně náročné bibliografie.

Po listopadu 1989 byl rehabilitován a absolvoval několik přednášek na Vojenské akademii v Brně, ve Filozofické jednotě v Brně

a na Vysoké vojenské pedagogické škole v Bratislavě. Od 1. 10. 1990 učil pět let externě etiku na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. V roce 1991 předložil habilitační spis na téma *Inocenc Arnošt Bláha jako etik*, prošel úspěšně habilitačním řízením na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a byl v březnu 1992 jmenován docentem etiky. K sedmdesátinám Jiřího Sedláka vydala Pedagogická knihovna v Brně publikaci *Jiří Sedlák 16. 4. 1924 Personální bibliografie – výběr*, obsahující 603 bibliografické záznamy z let 1948 až 1994. Celkový počet Sedlákových prací, většinou ovšem drobných, dosáhl k 11. 1. 2011 čísla 2641 položek.

Text uváděné knihy *Mříže a smích* nejprve napsal jen pro svou ženu a své dvě dcery „jako svědectví o půlroku svého života" v komunistickém vězení. Poté – z podnětu a s pomocí brněnského spisovatele-humoristy Miroslava Skály (1924–1989) – text vyšel v roce 1972 jako samizdat, a to pod pseudonymem Antonín (z Anti = proti) Kačer (proti Husákovi), protože při propuštění z věznice Bory musel podepsat mlčenlivost. Z opatrnosti v něm změnil Brno na O. (což mohly být Olomouc, Ostrava, Opava) a čas posunul o půl roku.

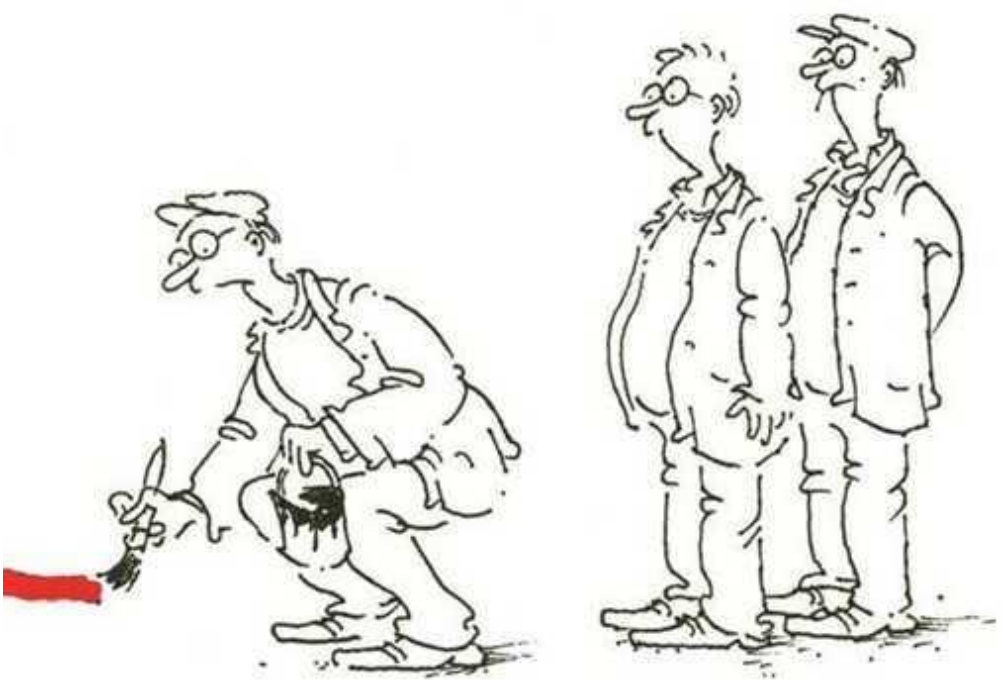
Pokud se text dostal ke „kandidátům na zavření za politiku", mohl jim poskytnout určité poučení. Po listopadu 1989 vycházel na pokračování v *Brněnském večerníku* od 27. 4. do 8. 6. 1990, byl vystřihován a svázán a ocitl se ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. Samizdatové vydání archivuje Jiří Gruntorád v knihovně Libri prohibiti v Praze. Následující text je v kapitole *Političtí* přepracován a rozšířen o krátký dodatek na konci. V letech 2008–2010 autor doplnil pojednání *Z politického humoru (Od antiky po dnešek)*. Tímto textem útočícím satiricky na autoritářské a totalitní režimy (i na kazy demokracie) jako by to autor svým věznitelům aspoň zčásti oplatil. Takže oba texty tvoří jakousi organickou „jednotu protikladů".

VYPADÁ TO JEDNODUŠE, ALE NEDÁŠ SI POZOR A HNED MÁŠ

Za mřížemi

Zápisky politického vězně

NEVZALI MNE!

V pátek 28. 4. 1972 v 16,00 hodin mi končila lhůta „nástupu do výkonu trestu odnětí svobody“. Ještě ve tři hodiny jsem v knihovně horečně dodělával práci a klepal rychle zprávu, co ještě zbývá udělat.

A pak už jen chvatný potřes několika rukou a úprk se ženou na tramvaj. S třísknutím zabouchnuté dveře tramvaje nechaly ženu venku. Prosím řidiče, aby znovu otevřel, a táži se jej pak, kde a na co přestoupit do Bohunic. Říká, že před Švancarovou a na autobus. Ten nám však ujíždí před nosem. Obíhám zoufale osobní auta s prosbou o autostop. Marně. Žena zatím naštěstí signalizuje příjezd dalšího autobusu.

Konečně, v 15,50, tj. deset minut před skončením nástupní lhůty, vpadáme do věznice. Šťastně jsem si oddychl, že nebudu popotahován. Avšak chyba lávky – nevzali mne! „Jak si představujete přijít na poslední chvíli, když už ve věznici není nikdo, kdo by vás zavřel?!“ A vyzývají mne, abych přišel až po Prvním máji, v úterý 2. 5. dopoledne. Naši žádost, aby si aspoň poznačili, že jsem nastoupil 28. 4. do 16 hodin, tedy ve stanovené lhůtě, odmítli. Že z toho opožděného nástupu postižen nebudu.

Zmocňuje se mne-nás tedy radost, že svobody bude ještě celého tři a půl dne. Vracím se do práce. Potkávám odcházejícího ředitele. Ten: „Jak to, že tě nevzali?!“ Bryskně si

vymýšlím: „Ale když jsem řekl tvé jméno a že mám něco dodělat, okamžitě mi nástup odložili až na druhého května!“

Vcházím do místnosti vedoucího oddělení, zapřisáhlého to abstinenta: „Cože?! Snad vás tam nechtějí?“ – „Nechtějí,“ předstírám smutek. „V hospodě před věznicí jsem si dal na kuráž a ve věznici jsem musel foukat do balonku. A tak mě vrátili, že mám přijít, až vystřízlivím.“

Vstupuje dvojice manželů-funkcionářů KSČ: „Ježíšmarjá, Juro, co tady ještě děláš? Vždyť už máš být od čtyř hodin zavřenej?“ – „Mám,“ říkám zkormouceně, „ale pustili mě, když jsem jim řekl, že mám v knihovně dokončit prvomájovou výzdobu a připravit mávátka a udělat nějaký transparent.“

Tchýni doma jsem zase pravil, že mne vrátili zmírnit její bol. Tetičce v Mokré Hoře, že abych dodělal její zahrádku. Atd.

Prostě, pro každého jsem měl „zvláštní“ odpověď šitou na jeho tělo a jeho duši. Odpovídat má člověk lidem z duše, ne? Aby měli radost.

Sám bych měl být smuten, že padl jeden můj bláznivý nápad. Totiž úmysl nabídnout řediteli věznice oslavu Prvního máje, jaký bohunická věznice ještě nezažila: s rudým opentlením mříží, s papírovými koulemi na trikolorových řetězech pro nohy vězňů a s transparentem na průčelí věznice „Za naši věznici ještě krásnější!“.

Ve zbylých dnech jsem se chodil loučit se soběšickými a útěchovskými lesy. Při jednom z návratů jsme se zastavili u divadelního plakátu. Četli jsme na něm mimo jiné: „Nejlíp je u nás. – Zpěvohra z naší vesnice.“ Dostal jsem chuť v posledním slově nad „e“ udělat háček a „s“ přepsat v „z“ (z „vesnice“ by se stala „věznice“). Ale nechal jsem si

tu chuť nakonec zajít. Zašel bych opět příliš daleko. Možná i daleko za druhý březen 1973, kdy mi má končit vězení, které by mi recese s plakátem mohla prodloužit. (Sebepřevýchova začala?)

ZOPAKOVANÝ NÁSTUP

V úterý ráno, druhého května, nové loučení. Už to však nebylo ono. Ani tchýně tentokráte neplakala jako prve. I ta doprava klapla ideálně. A ve frontičce před věznicí jsme byli mezi prvními, takže se na nás „to zboží“ určitě dostane. Odevzdávám pozvánku. Všecko to byla repríza pátku. Jen polibek na rozloučenou byl premiérový. Taky náležitě chutnal. Sladkohořce.

A pak se mne už zmocnily různé pocity – co bude, jak to bude a jak budu já. Následoval rychlý sled akcí: předložení pozvánky – výzvy k nástupu trestu, odvedení do čekárny (tak něco mezi čekárnou nádražní a zubní), první pohled zpoza mříže ven. Ženu však již vidět nebylo. A venkovní život běžel dál ve svých vyjetých kolejích.

Snažím se vyplnit čekání: čtu na zdi speciální poučení pro odsouzené: o nemocenském, o dovolené, dokonce i o započítávání kriminálu do důchodu (!). Dočetl jsem. Co dělat dál? Pokouším se tipovat čekající – čím asi kdo je a zač tu je. První jednotlivci odcházejí. Najednou se ozve i mé příjmení.

Zvednu se a napochoduji před čekajícího příslušníka. Nejsem zvyklý na velitele, který mne diriguje zezadu, za mými zády, a tak jdu nejistě co do směru i co do tempa. Na konci nádvoří zachytím povel: „Doprava!“ Vstupuji do další budovy. „Nahoru!“ Stoupám po schodech. „Vlevo!“. A pak na-

jednou „Stát!“ A dosavadní příslušník mne mlčky předává skupince dalších příslušníků.

A už slyším rozkazy: „Vyndat všechno z aktovky a z kapes!“ Vyndané věci příslušníci ihned sortýrují na tři hromádky. Mezitím zavelí: „Jméno! Příjmení!“, prostě nacionále, které vyťukávají na psacím stroji. A konečně poslední výzva: „Ty hodinky a těch svých 38,50 Kč nám zde podepište! A tyto věci dejte zpět do aktovky a vemte si ji s sebou!“ – „A co ty ostatní věci?“ zmůžu se na otázku. „Ještě se vrátíte!“ odvětí stroze. Vojna pro civily …

Jeden z příslušníků mne odvádí pryč. Opět na opratích povelů zezadu: „Vlevo!“, „Rovně!“, „Vpravo!“ Vcházíme do velké koupelny: „Všechno svléknout!“ Vstupuje zdravotní sestřička, ale ta se nesvléká, takže radovánky nebudou. S ostrou lampou mi prohlíží vlasy. Pak ohanbí. Zrozpačitím. Nejen proto, že je žena, ale i proto, že nevím, zda mám bez její výzvy ohrnout předkožku, jak nás to učili na vojně při „švancparádách“. Najednou mi dojde, že jde o kontrolu ochlupení, zda nemám hmyz. Zčervenám ještě víc. Naštěstí sestra už odchází. Má to ale službu!

Po ní se objevuje nevýrazný muž v šedém pracovním plášti: „Sednout!“ A najednou se mi vrhá s elektrickou mašinkou na vlasy a bradku. Ze zdi zatím na mne tupě zírá vzorová fotografie vzorně ostříhaného vězně. Ánfas i profil. Je to fešák, ale co já? Z dumání mne vytrhne ostrý povel: „Setřepte si vlasy z těla, zameťte to a vhoďte sem!“ Dodatečně se dovídám, že i holič byl mukl. Jednal však vyloženě bachařsky.

„Osprchujte se!“ přikazuje mi příslušník. Namítám: „Ale já jsem se osprchoval ráno doma.“ – „To nevadí, znovu!“ Pouštím tedy na sebe vlažnou vodu. Terpentýnové mýdlo

nechávám netknuté. Zamokřuji tenoučký opotřebovaný ručník.

„Oblečte se tam do toho!“ Navlékám si vybledlou košili, malé spodky se zalezlou tkanicí (na můj tázavý pohled, co s tím, houkne: „To si spravíte později!“) a modráky. „Zkuste si boty!“ Bagančata jsou pěkná, ale tlačí. „Nemáte, prosím, větší?“ Neochotně přináší větší, ale křápy. To by mi tak nevadilo, ale uvnitř trčí – hřebík. Upozorňuji na to. Marně. „O další výměnu požádejte referenta! Na cele stejně budete v pantoflích. Ostatně, obujte si je hned! A na ramínko s civilními šaty navlečte pytel, aktovku vložte na dno pytle a zavažte ho!“ Plním chvatně rozkazy. „Další vyfasované prádlo a svačinu, kterou jsem vám našel v plášti, vložte do podhlavníku, popadněte boty a pytel a jdem!“ Najednou mi dvě ruce na pobrání tolika věcí nestačí, ale musí.

Vracím se do kanceláře. „Pověste pytel na kliku dveří! Přiložte do podhlavníku své mýdlo, zubní pastu a kartáček, dopisní papíry!“ Mizí tak druhá hromádka mých věcí. Třetí – hodinky atd. – se asi mezitím ocitla v úředním khaki pytlíku. „Jdeme!“

A zase to vedení zezadu na neviditelné šňůře. Chodbami a schodišti, přes odemykané mříže a zamykané mříže. Příslušník mne předává v přízemní chodbě mlčky statnému blondýnovi. Ten mne odvádí před poslední dveře vlevo. Dveře jsou bílé, masivní, s dvěma pákovými uzávěry a s jedním otočným zámkem, vše v chromu – jako dveře od trezoru. Není to nedobytná pokladna? Bachař rutinovanými pohyby „trezor“ otevírá. Poklad! V malé cele stojí v pozoru tři „montéři“. Vstupuji a dveře se za mnou zabouchnou. Teď jsou v trezoru v montérkách poklady čtyři.

PRVNÍ DEN A PRVNÍ NOC V CELE

Představuji se: „Sedlák“ a podávám ruku. Odpovídají: „Tonda“, „Mirek“, „Olin“. A hned mne zpovídají: „Odkud jsi?“ – „Z Brna.“ – „A za co sedíš?“ – „Za hanobení.“ – „Tady Tonda taky.“ – „Kolik jsi dostal?“ – „Deset měsíců.“ – „To dost. Tonda šest.“

Zarachotí zámky. Skáčeme do pozoru. „Oholit!“ vyštěkne na nás blondýn a vězeň-chodbař podává na tácu-zrcadlu náčiní. Využívám přítomnosti příslušníka: „Pane referente, mám v botě hřebík. Říkali mi, abych o výměnu bot požádal vás.“ Bachař se na mne podívá jako přes sklo a mlčky zabouchne. Studená sprcha, ale jsem z ní jako opařený. „Ukaž!“ přiskakuje Tonda. „Ja ku..a! Opravdu hřebík. A jaký! Včil jsem se oňho píchnúl!“ A vycucává si z prstu krev.

Spoluvězni se vrhají na holení. Je snad na to příliš málo času? Teprve až mně jako poslednímu předávají náčiní, chápu, proč to předhánění. Tupá žiletka! Něco príma na mé strniště po elektricky ostříhané bradce! (Lépe to však nutí na moč!) A mydlení ve studené vodě k tomu! (Zato se nespotřebuje tolik mýdla!) Konečně jsem doholen. Ze zrcadla na mne civí standardní muklovská tvář. Zašklebím se na ni vesele, vězeňské zrcadlo odpoví smutně. A tak té pantomimy raději zanechávám.

Táži se vězňů, co mám udělat s botami. – „Nic. To ti měli

vyměnit ještě ti nahoře. Režimák tady ti to udělá těžko," říká Olin. – „Ale vyměnit by mu to měli," namítá Tonda a cucá si pořád ten poraněný prst. Debatu uzavře mladý, ale podle visáže už protřelý kriminálník Mirek. Filozofuje: „Pamatujte si, že bachaři maj' zásadu ‚Nechtějte, muklové, nic po nás – a my nebudeme chtít nic po vás!'"

Znovu hluk otevírání dveří. Příslušník chce tři lidi na vykládání čehosi z nákladáku. Spoluvězni mne nechávají v cele samotného. Vytahuji si zatím ze spodků tu zapadlou tkaničku, navazuji tkaničkou z bot, dělám na tom uzel a prosoukávám jej milimetr po milimetru trubičkou těsného spodkového límce. Že jsem si měl na to vzít zavírací špendlík? Měl jsem takový, ale odebrali mi jej. Podařilo se. Jedna starůstka z krku!

Spoluvězni se vracejí. Mají hlad. Rozdávám jim všecky dobroty z domova. Rozvazují. Olin: „Taky sme tady měli jednoho Brňáka. Šak hodinu před tebú odešél na eskortu. Nějaký Hudeček." A se zkoumavým pohledem na mne, zda mu budu rovnocennou náhradou: „A téj srandy co s ním bylo! Třeba o téj vlaštovce jak vykládál! Jak ju chytili, namočili do nafty a zapálili. A tá vlaštovka lítala jak zběsilá." A všichni se tomu znovu řehtají, div že smíchy nepuknou. Po kolikáté už? Začíná mě mrazit …

Sotva mukli dojedli mé jídlo, jdou čichat k mříži, co bude k obědu. Dlouze se dohadují. I mne nutí, abych vylezl na palandu, nasával nosem a pokusil se tipnout mináž. Vyabstrahovat ze všech těch pachů (z cel, kouře a kotlů) právě pach jídla je těžké. Tipuji guláš a ptám se, v kolik hodin že je oběd a kolik že může být hodin, když jsme všichni bez hodinek a cela bez hodin. (Čas jako problém: Čas ve velkém – to vězeň ví: výstup z vězení tehdy a tehdy. Čas v malém

– to neví. Opačně než v normálním životě: či víme my, kdy budeme mít výstup ze života?)

Vyptávám se, co mívají k jídlu, co se po nich vůbec chce a zda já půjdu dělat ještě dopoledne, anebo až odpoledne. Smějí se: „Dělat? Čekat! Jsi na eskortním. Zde se čeká na eskortu do lágru." – „Jak dlouho?" – „Týden, dva, tři. Tady Tonda už pomalu měsíc. Ale v průměru tak dva týdny."

„A když nedělám a čekám a stojím je peníze, nebudou je po mně chtít?" – „Nebudou, ale neboj se, na lágru vyděláš dost na celý vězeňský systém! A spěchat odsud nemusíš. Namakáš se ažaž!" – „A kam nás, třeba mne, mohou dát?" – „Do Kuřimi, do Heřmanic u Ostravy nebo do Čech. Nejvíc jde na eskortu do Čech, na zemědělská komanda do pohraničí. I na stavební komanda a tak."

„Ale já jsem byl informován, že umisťují podle bydliště. A teprve když tu není místo, že dávají dál. Mne tedy nanejvýš k Ostravě." – „Snad se dostaneš do kuřimské filiálky. Ale raději počítej s tím horším – Čechy, zemědělské komando. Plazíš se celý den po kolenou a jednotíš řepu. A ty normy! Ještě že je někdy mlha!" – „Ale to snad je ještě horší, ne?" – „Ba ne, lepší. Bachaři mají strach, aby jim v mlze někdo neutekl. A tak stáhnou mukly do kupy a nedělá se. A proto mají mukli mlhu nejraději."

„Jak kteří," namítá Mirek. „Někdo se po penězích hamoní a chtěl by dělat furt. Nejlepší je to u zedníků." – „Jenomže já zedničinu neumím. A pak ty moje operované lokty!" namítám. – „To nevadí, hlavně když se k nim přihlásíš. Ti chodí na volná komanda a můžeš se hlásit i na sobotní a nedělní brigády. A to je pak pivo a kouření." – „Když já ale nekouřím a pivo nepiju," ozývám se smutně. – „No jo,

pak je to s tebou těžký," poznamenává Olin. „Leda že bys dělal brigadýra." – „Co je to?" – „Parťák, kápo. Přikázal bys muklům práci a dohlížel bys, aby ju udělali." – „Na to bych neměl povahu honit vězně. A pak, co kdyby odmítli plnit?" – „Tak jim napíšeš bavoráka!" – „Co je to?" – „B. v. – bez výkonu." – „A následky pro vězně?" – „Nezaplacená směna, odebrání přídavků jídla apod., případně díra." – „Díra?" – „Jo, díra čili korekce, nebo jak se úředně říká, ‚uzavřené oddělení'. To máš buď s vyváděním do práce a po práci hned zase do díry. Anebo celodenní, pak nefacháš, ale platíš si to nicnedělání dvacet osm korun denně, a to s poloviční dávkou jídla a bez kouření, nejpřísnější kázní a za spaní na dřevěné pryčně pod jednou dekou v tom sklepě."

Zaznělo plechové třískání ešusů. Spoluvězni rychle chystají stoličku ke dveřím. Plechy zní opět a silněji. A opět. Najednou za našimi dveřmi. Dveře se rozletí a za nimi stojí příslušník a s ním chodbař s vozíčkem plným ešusů. Čtyři z nich rychle položí na stoličku. Bouchnutí dveřmi.

Všichni se vrháme na jídlo. Nabízím spoluvězňům většinu knedlíkové šišky. Ochotně berou. Nic mi nechutná. Jsem ještě příliš zmlsán domácí kuchyní a espressem od Tří mamlasů. A pak – ta změna vzduchu v puch! Ten „přikusovat" k jídlu? Většinu jídla z ponechané menšiny nechávám stát. Mám z čeho hubnout. Donesl jsem si spižírnu v břichu – úmyslně vypěstovanou nadváhu, aby bylo z čeho brát. Postupně jsem tam o třináct kilo zhubl. Dobře mi radil jeden politický, co už to měl za sebou: „Juro, před kriminálem se vyžer co nejvíc!" Zlatá rada! Jinak bych chytil asi něco na plíce – jako zamlada, za války. „Ale co ti chudáci, které vzali do vazby z fleku a z vazby pak přes eskortní na lágr?" říkal jsem si.

Znovu hluk z chodby. Sbírají ešusy. Dveře zarachotí. Stojíme v pozoru, zatímco mukl-chodbař nás peskuje za špatně nastavené ešusy, ukazuje, jak to má být, a vyhrožuje, že nás to věčně učit nebude. Příslušník mlčí. Stačí mu, když mukly seřvává mukl …

Po zabouchnutí dveří spoluvězni zprvu polohlasně a pak už hlasitěji nadávají na chodbařovo zavděčování se příslušníkům buzerací spoluvězňů.

„Toho je v jedničkách plno," říká Mirek. – „To myslíte první nápravněvýchovnou skupinu – tu nejmírnější?" ptám se. – „Jo, tu. Tam bonzáctví jen kvete. Jsem rád, že jako recidiva půjdu už do dvojky. Tam bonzáctví neexistuje, protože se na něm půlka nevydělá." – „Co je to bonzáctví?" vyzvídám. „A půlka?" – „Donášení a udávání vězňů. Chtějí si tím vysloužit půlku – podmínečné propuštění po uplynutí poloviny trestu. Proto jsou jedničky postrachem. Na druhé straně mají ze všech tří skupin nápravně-výchovných zařízení největší výhody: televizi, návštěvu jednou za dva měsíce s balíčkem a hlavně tu naději na podmínečné propuštění. Nás dvojkaře může propustit tak leda amina." – „Amina?" – „No přeci amnestie! Jo, neslyšels o ní v civilu? Nevyhlásej ji teď k devátému květnu?" – „Nevím. Nevykládá se nic. Není taky žádné kulaté výročí." – „A co volby prezidenta republiky, kdy mají být, nevíš? Hádáme se tady už několik dní, jak je to v ústavě. Jestli mají být jednou za čtyři roky nebo za pět let." – „Pokud si vzpomínám, zvolili Svobodu v březnu 1968. A jestli za čtyři nebo za pět let? To vám tedy neřeknu. Zdá se mi, že za čtyři." – „Ale to už pak mělo být více než měsíc po volbách," namítá Mirek. Vpadá Olin: „Mělo, ale není a nebude. Novotný dal prezidentování prodloužit ze čtyř let na pět. Takže to bude až v březnu 1973. To

nás ještě chytí. Jenom aby byla všeobecná, a ne výběrová!“ – „Jaký je v tom rozdíl?“ ptám se. – „Na všeobecnou jdou všichni, kteří nemají trest delší, než jak zní amina. A na výběrovou jdou domů jen některé paragrafy, obyčejně prcačkáři.“ – „Prcačkáři? Kdo je to ?“ – „No přeci většinou ti staří chlapi, co mají na svědomí malá děvčátka a tak.“

A v těchto tématech (amnestie, ženy, jídlo) se probíjíme čekáním na večeři či na cokoliv jiného, co přerve jednotvárný proud nesnesitelného dřepění v malé, studené, smradlavé cele. Zde to známé „Smrádek, ale teploučko“ neplatí.

Konečně přijde večeře. Konečně i večerka. Vězni rozestýlají naučenými pohyby a přihazují každému prostěradlo a dvě deky. Až v dalších nocích zjistím, že je jim jedno, kdo pod přiděleným prostěradlem spal minulou noc a zda si přikryjí obličej třeba spodkem prostěradla „provoněným“ zapocenýma nohama jiného mukla. „Vše je součástí trestu.“

První moje noc ve vězení. Je mi zima – s hlavou u jedné zdi a se hřbetem u druhé, zaléván chladem, který proniká ventilačkou okna na naše ostříhané lebky. Těžko usínám a lehko se budím. Několikráte za noc si kukačkář zvenčí celu rozsvítí a kontroluje počet a stav sardinek zabalených v dekách a uložených do betonové krabice. O čem se asi sardinkám sní, pokud vůbec mohou spát? Asi o moři – o „móři píva“ s Ljubou Hermanovou.

DRUHÝ DEN S PRVNÍ VYCHÁZKOU

Ráno je budíček na pokračování. Nejprve „kokrhají“ vězeňští psi. Nedají dospat. Pak spustí nějaká turbína či co. A nakonec zazní oficiální budíček – siréna. Na ten se už musí reagovat také oficiálně. Seskákat z pryčen, složit dvě z nich nad sebe a všechny slamníky, deky a prostěradla na to nahoru a třetí pryčnu ponechat na sezení. Zírám na složitý obřad skládání „oltáře“ z lůžkovin. Naučím se tomu vůbec někdy, až přijde řada na mne?

Pak následuje osobní mytí, zametání cely, leštění podlahy a – už je slyšet cinkání ešusů se snídaní. Jako lepším pánům nám to dávají „na pokoj“, bohužel však ne do postele.

„Nafta s brzdou,“ hlásí ode dveří Mirek, když nám to vyklopili na stoličku. Přeloženo: „Černé kafe-melta s chlebem.“ Postupně se tak učím novému cizím jazyku – muklovštině.

Při znovuotevření cely vidím rozbíhat se další vězeňský mechanismus, tentokráte odemykání okna: chodbař vtiskne veliteli cely klíček od visacího zámku. Velitel přeletí celu, vyskočí na pryčnu, vyndá zámek, otevře okno dokořán a odletí klíček odevzdat. Vše v tempu.

Hltám druhou snídani – čerstvý vzduch. Chutná mi víc než ta první, parfémovaná závany ranní stolice vězňů na cele. S čerstvým vzduchem však teče do cely chlad. Za chvíli je ho po kotníky a po čase po kolena. A v tom dřepíme nebo se brouzdáme v pantoflích naboso.

Brzy to pociťuji v prostatě. Co dělat? Velitel cely Tonda mi radí onuce a zaučuje mě do jejich uvazování na uzel. Trochu to zahřívá. Dalším ohřevem je jedině kyvadlová chůze „okno – dveře – dveře – okno“, než vás vystřídá jiný mukl, který chce chodit.

Dveře se rozletí: „Vycházka!“ Rychle vyběhneme přede dveře. Malé zástupy muklů před čtyřmi až pěti celami se spojují v jeden velký. Chodba, katr, chodba, betonový dvorek. Zde několik bytelných dveří. Jedny z nich příslušník otevírá. Nad námi špačkárna – budka na kuří noze, uvnitř dozorce, před námi lichoběžníková nudle obehnaná třímetrovými zdmi. Nedosahují až k zemi a pod nimi se míhá cosi jako dlouhé krysy. Jde jen o stíny chodících vězňů ze sousedního teletníku.

Chodíme dokola, dokola, s rukama vzadu na zadku. Někteří s rukama frajersky v kapsách, dokud je ze špačkárny neokřikne dozorce. Z jeho napomínání muklů postupně poznávám, co vše se nesmí: zastavovat se, mluvit, plivat na zem. Zkouším, co se asi smí: dívat se po vězních, nad zdi na střechy vysokých budov a nad ně na modrou oblohu, běl oblaků a čerň ptáků, na vnitřní lichoběžník udupané trávy, z níž trčí trubky na odkládání vyklepaných dek a tři útlounké pampelišky. Lze se podívat i na dozorce ve špačkárně, ale ne zpupně a drze.

Na jedné z pozdějších vycházek se Tonda náhle shýbne. „Netrhej ji!“ nestačí už říct jeden z muklů. „To máš na svatbu?“ střelí mu druhý. Ale Tonda nedbá a urvanou pampelišku si vetkne frajersky do dírky montérkové bluzy. „Princezna pampeliška“ se pak z jeho prsou stěhuje do děrovaného kolečka v jeho poličce. Trčí tam a pozvolna umírá. Padáček z jiné, odkvetlé pampelišky, přilétlý ok-

nem, ji už zachránit nestihl. Zač si zasloužila tak krátké „doživotně“?

Asi po deseti minutách se dveře teletníku otevřou a jdeme v zástupu zpět. Dělíme se na chodbě na malá stádečka, řadící se před své stáje. Opět těch několik rutinovaných hmatů otevírání od cely k cele, až dojde na naši – na poslední v rohu. Vpadáme rychle dovnitř, abychom zase pomalu čekali. Takový je už na eskortním život: spěchá se, aby se čekalo, a čeká se, aby se spěchalo – jako na vojně. Čekali jsme neustále – na další jídlo, na další rozkazy, na pomalu se sunoucí „nesvětlé zítřky“, na eskortu.

MUKLOVSKÝ FOLKLOR I

Nucená nečinnost nechutná. Provokuje vězně něco dělat, ubít nějak čas. Nejjednodušším prostředkem je hra „krabičky“. Vezme se krabička zápalek (kuřákům jsou zápalky ponechávány), položí se naplocho spodkem nahoru na okraj desky stolku a zespodu se prstem vyhazuje do výšky. Padne-li nálepkou nahoru, jsou to dva body, postaví-li se na škrtací bok, je to pět bodů, a postaví-li se na výšku, je to bodů deset. Hraje se například do třiceti, ani o jeden bod více. Přesáhne-li se číslo třicet, pak se další hody odečítají pod třicet a pak se opět doráží na těch třicet, do zblbnutí.

Kromě „krabiček“, které brzy znudí, se hraje „Člověče, nezlob se!“ – s kostkou a s figurkami vytvarovanými z chleba. K zabarvení chleba se použije popel z cigaret, různobarevné zbytky jídla apod., vše promísené slinami nebo vodou. „Oči“ ve vrhací kostce se nanesou ze zubní pasty. A hrací kříž a „chlívečky“ se nakreslí buď na desku stolku anebo na vnitřní stranu složky na dopisy, aby to bachaři neobjevili.

Kde se vezme tužka, když není? Půjčí se od bachaře na napsání dopisu a přitom se nakreslí všelicos, třeba i pole šachovnice na dámu a šach. (Kameny na dámu a figurky na šach se udělají opět z chleba.) A když je špice tužky delší, ulomí se její část a „zašije se“ tak, aby se nenašla ani při „filcuňku“.

Hrami se zabije jedna část času. Druhá část se dá strávit četbou knih. Jeden den v týdnu se vyfasují na celu tři, bez výběru, v obalech z bílého papíru. Tak se nám stalo, že jsme mezi třemi odevzdávanými knihami vrátili Almanovo *Údolí bílých a černých* a v nové várce tří vyfasovaných knih dostali jeho duplikát! O to pak byla četba kratší a čekání na další knihy delší. Na případnou výměnu knih s vedlejšími celami nejsou bachaři zvědavi.

Knihy jsou většinou překlady sovětské literatury s tematikou válečnou a budovatelskou. Často v nich chybí listy, použity na balení tabáku a na jiný „nutný" účel. Chybívají listy s milostnými scénami; ty se pochopitelně schovávají. V sovětské literatuře nejsou pro mukly dost lascivní, ale musí jim stačit. Chybí často i konce knih. Aspoň to mukly nutí vymýšlet si konce vlastní. Když si o ně napíší domů, nedojdou.

Vpisky do knih by mohly být považovány za součást muklovského folkloru. Převažují vulgarismy. Například v Nerudových dopisech II jsem objevil: „Neruda je kokot." Nebo v románu Karla Nového *Peníze a krev*: „Jeden den v prdeli, na druhý čekáme, snad se Tě, civile, snad se Tě dočkáme!" Někdy se najde i pokus o filozofování: „Čím víc poznávám lidi, tím víc miluji svého psa."

Dalším dokladem muklovského folkloru je takzvaná ešusografie. Dojíš jídlo, doškrabáváš poslední zbytky a najednou čteš na dně ešusu: „Vlach a Frolik je bonzák. Bite ho kurvu!" Nebo: „Doktora zdraví Jirka! Změň výpověď. Řekni ..." (Bylo uvedeno, co.) Spoléhat však na to, že se ešus s určitým vzkazem dostane příslušnému adresátu, je při rotaci stovek ešusů, naplňovaných a umývaných centrálně ve vězeňské kuchyni, dost iluzorní. Nezbývá pak, než se

pokusit o vzkazy morseovkou přes zeď anebo „telefonovat“ přes záchodové potrubí vysátým sifonem. Ale i tyto pokusy jsou dost pochybné, protože se málokdy ví, kde je komplic umístěn. A i kdyby se to vědělo, kde je záruka, že vzkaz morseovkou se k němu donese, když komplici nebývají drženi v sousedních celách a když bezprostřední sousedi morseovku třeba neznají, aby vzkaz mohli poslat dál?

O klepání se vyprávějí celé legendy. Jak mukli jedné cely vyklepávali kdysi vytrvale sousedům, aby jim po známém muklovi-chodbaři poslali tabák, že nemají co kouřit. Sousedi jim odpověděli, že pošlou. Za okamžik se rozletěly dveře a vrazil dovnitř příslušník: „Tak tady máte ten tabák. Ale už toho klepání nechte! Rušíte mne v práci. Ta sousední cela je totiž moje kancelář!“

Jiná legenda, dost mezi mukly rozšířená, vypráví zase o tom, jak se mukli a vězeňkyně bavili klepáním na erotickou tematiku i s příslušnými praktickými doprovody.

Ve všech věznicích, kterými jsem prošel (Bohunice, Olomouc, Pankrác, Bory), koluje jedna a táž legenda – legenda o potrestaném staviteli věznice: Že pak sám v té věznici seděl. Že ho stihlo nějaké neštěstí. A že nakonec spáchal sebevraždu – jako ten, co vystavěl Bory. Vzal si život, protože jedno křídlo borské věznice prý v neúnosném podloží klesalo. Že by přání muklů bylo otcem oné legendy? Jako by ti chudáci stavitelé mohli za věznice či za uvěznění muklů! Jiná otázka však je, zda opravdu nemohou – aspoň zčásti – za ten strašný chlad, průvany, vlhko a nedostatek světla v některých z nich!

Je pak oprávněné se ptát, zda by věznice neměly být zdravotně nezávadné. Či je správné a spravedlivé, aby ze zdravotní závadnosti věznic vznikaly vězňům úhony na zdraví

a ty se považovaly za součást trestu? Trestat je – navíc – ještě jejich onemocněním? A někdy i velmi vážným? Snad je pak smysl oné legendy o potrestaném staviteli spravedlivý: Když jste takovou věznici postavili, zkuste v ní sedět!

Touhou po revanši se zdá být motivována i legenda o potrestaném bachaři. Líčí se samozřejmě jako pravda pravdoucí: Jak byli dva bratři, jeden bachař a druhý kriminálník. A jak ten bachař často vletěl do cely a tam všechny vězně zmydlil pendrekem hlava nehlava, svého bratra nevyjímaje. A jak ten bratr-kriminálník zahořel touhou po pomstě a nachystal si naostřené dřevo. A když se jeho bratr-bachař podíval do cely špehýrkou, vrazil mu jeho bratr-kriminálník přes špehýrku dřevo do oka, takže mu oko vyteklo a na druhé pak oslepl taky. „Oko za oko …“

Pomsta není jediným motivem muklovských legend. Jiným, neméně závažným, je hlad po lásce. Slyšel jsem o tom takovouto legendu: Mukl utekl, ale místo aby utekl ven z věznice, utekl dovnitř, do ženské části věznice, kde ho vězeňkyně schovaly ve své cele. V noci se s nimi miloval a přes den, když byly vězeňkyně v práci, ležel ukryt ve slamníku. Pár nocí se to muklovi velice líbilo, ale v dalších nocích ho to začalo už zmáhat, zvláště nenasytnost jedné cikánky. Přestože celý den odpočíval a dostával od vězeňkyň vybrané kousky jídla („aby měl sílu“), začal pociťovat ono milování jako trápení. Nakonec to už nevydržel, využil toho, že vězeňkyně byly v práci, vylezl ze slamníku a začal řvát na bachaře o pomoc.

Neméně zajímavé jsou i vzpomínky na minulé vyšetřovací vazby, eskorty a lágry zkušených „recivídů“. Z nich zde uvedu aspoň jedno jejich vzpomínání na zacvičování jakéhosi nováčka ve vazbě: Mezi dva zkušené mukly ve vyšetřo-

vací vazbě přibyl do cely třetí – nezkušený nováček. První večer mu ti dva poručili, aby zhasl s tím, že zmáčkne „tamten knoflík“, přičemž šlo o knoflík zvonku na bachaře. Když bachař celý rozlícený vletěl na celu – „Co je?! Kdo se opovážil na mne zvonit!?“ –, začali ti dva za nováčka bachaře prosit, ať mu to promine, že „To jako nový nemohl vědět“. Druhý den mu zase nabulíkovali, že si musí – jako nový – nacvičit balení věcí na poplach. A tak byl nucen opakovaně si balit své věci, přivazovat si na záda i slamník a stavět se zády ke špehýrce. Chudák to opakoval tak dlouho, až bachař, který špehýrkou nic neviděl, na něj opět vletěl. Třetí večer si už nováček dával na ty sadisty větší pozor, ale jejich kruté recesi se přesto neubránil. Už zalehnutí pod dekami si mukli stěžovali kontrolujícímu bachaři, že nemohou spát, protože onomu nováčkovi příšerně smrdí nohy. „Ale vždyť jsem si je myl!“ bránil se zoufale nováček. „Pojďte mi je ukázat!“ zavelel bachař. A tak se stalo, že když nováček udělal umytýma, ale bosýma nohama těch pár kroků ke dveřím, měl je – špinavé. A už ho bachař seřvával a vyhrožoval trestem.

ZMÍNKA O MUKLOVSKÉ MORÁLCE

I vězni jsou lidé. A jako lidé jsou dobří a zlí, jinak řečeno – podle L. N. Tolstého – „kropenatí“ (mají v sobě oboje; záleží na tom, co převažuje). Fakt, že se ocitají pod „morálním normálem“, vede většinu z nich ke stírání určitých morálních kritérií.

Jde především o necitelnost k hranici mezi chováním lidsky ohleduplným a bezohledným, až krutým. Určitá záliba v krutosti, týrání, sadismu je pro ně příznačná. Připomínám reakci muklů na vyprávění o zapálené vlaštovce. Nikdo z nich se nad tím nepozastavil, nikým z nich to neotřáslo, všichni v tom viděli legraci. A stejně tak nevnímali rub onoho legračního „zacvičování“ nováčka ve vyšetřovací vazbě, tj. výsměch, ba týrání.

Dokreslit se to dá příkladem, jak se zachoval jednoho večera náš recidivista. Těžko jsme tehdy odhadovali čas a nevěděli jsme, můžeme-li už rozložit pryčny a slamníky a zalehnout. „Recivída“ nás k tomu pobídl: „Proč byste nemohli? Čeho se bojíte?“ A když jsme to tedy udělali, ozvalo se z chodby odvedle bachařovo hromování a bouchání jako by pendrekem. „Recivída“ okamžitě vletěl za plentu záchodu, shodil kalhoty a dřepl, předstíraje stolici, aby případný nářez nepostihl i jeho. Jak jinak to posoudit než jako kombinaci frajerství a zbabělosti?

O muklovské morálce se však dá mluvit i kladně. Napří-

klad prvotrestanci (zvláště ti, kteří se dostali do maléru náhodně, či dokonce nevinně) si přece jen to základní z morálky udržují. Zásada „Neshodit kamaráda!“ je jim svatá. Všichni jsme věděli, že se přes den ležet nesmí, natož vleže spát. Jeden z nás však na to nedbal, ani když mu mukl-velitel cely domlouval. A tak se, přirozeně, stalo, že do cely vrazil bachař a ihned seřval ležícího mukla a též velitele cely, že to strpěl. Velitel cely mlčel, aby kamarád nechytil kázeňák, i když jej riskoval sám. Byl v tom kus muklovské cti.

MUKLTERO

Na dveřích cely byl vybledlý obdélník. Prozrazoval, že tam kdysi visel Řád cely. Už nevisel a nahrazen nebyl. O svých povinnostech se nezkušení muklové dovídali od muklů zkušených – pozorováním jejich činnosti (například to ustýlání), z jejich vyprávění a z vlastní zkušenosti, někdy dost citelné.

Jednu takovou zkušenost jsem udělal sám hned druhý den. Bachař v bílém plášti mne vyvedl z cely k lékařské prohlídce. Jdu v zástupu poslední a za mnou bachař. Najednou se na mne oboří: „Vy neumíte česky?!“ – „Umím. Proč?“ – „Že nemáte ruce vzadu!“ Dal jsem tedy ruce dozadu a povídám: „Nikdo mne nepoučil, pane veliteli!“ – „To vás měli – v cele!“

Cestou k lékaři a zpět jsem přemýšlel, jak souvisí neznalost češtiny s nezaložením rukou za zády. Dospěl jsem k závěru: dávat si bacha na všechno. Co se ale zahrnuje pod „všechno“? Zjistit to vyžadovalo další informace a rady zkušených „recivídů“ na téma „Čeho dbáti a čeho nechati?“ A tak se mi postupně začala krystalizovat jakási „životní filozofie mukla pro zdravé přežití“, krátce „mukltero“ (podle vzoru „desatero“). Zde je torzovitý pokus o ně:

1. Nic po bachaři nechtěj! (Nebude chtít nic po tobě!)
2. Ničím na sebe neupozorni! Rozplyň se v šedi – staň se neviditelným!

3. Splň bez odmluv, ihned a přesně každý bachařův příkaz. (Neb jeho vůle je zákonem.)
4. S bachařem se nikdy nepři! (Nejsi mu roven a pobuřuješ ho svou opovážlivostí.)
5. Po povinných školeních se na nic neptej! (Protože: „Ty to víš – a proč se tedy vůbec ptáš? A ty ostatní to stejně nezajímá.“)
6. Překračuj pracovní normy a chraň se klesnout na neplniče! (Riskuješ škálu trestů.)
7. Podpisuj prezenční listiny všech zájmových kroužků a dej si osobní závazek na samosprávě! (Například čistit určité okno.)
8. Udržuj sebe a své věci v naprosté čistotě a v pořádku – podle vězeňského řádu, navíc podle toho, jak to tvůj vychovatel a jiní bachaři vyžadují!
9. Nebonzuj, nešplhej, nemluv o politice, nic nekritizuj a též nenavrhuj nic ke zlepšení! (Návrhy na zlepšení čehokoliv mohou být totiž pochopeny jako rafinovaná kritika nedostatků.)
10. Nikomu nevěř, ale zároveň nikomu neškoď, ba – pokud můžeš a druhý to potřebuje – pomáhej! (Slovem, věcí, činem.)

Původní verze mukltera, sestavená ještě v Bohunicích, byla tato:

1. Nechtěj nic po velitelích, nebudou chtít nic po tobě!
2. Splň, co chtějí, ať máš pokoj!
3. Neupozorni na sebe (ať neslízneš velitele cely či jinou funkci!), ale ani nebordelař (ať neslízneš kázeňák). Prostě, drž se zlaté střední cesty!
4. Staň se nenápadným, zapadni do řady!
5. Nebonzuj!

6. Nelez velitelům do zadku!
7. Sežer všechno!
8. Zašívej se!
9. Nekaz normy!
10. Nedělej frajera!

CIRKUS S ALIMENTY

Hned druhý den ráno se nás blondýn ptal, jak velké máme tresty. Mne naposled. Když uslyšel „Deset měsíců“, otázal se mne: „A chtěl byste celých těch deset měsíců umývat zde v Bohunicích ešusy?“ Po vteřinovém rozmýšlení jsem řekl: „Ano, chtěl.“

Celý den jsem žil v povznesené náladě, že zůstanu v Bohunicích, že tedy budou návštěvy ženy a dcer snazší a styk s nimi snad benevolentnější. Cítil jsem, že mi ostatní vězňové závidí, a jedině to mi kazilo radost.

Ale sprcha přišla hned následující den. S blondýnem přišel jiný příslušník – v bílém plášti: „Máte nějaké povinnosti?“ – „Mám, alimenty.“ – „Kolik?“ – „Osm set korun měsíčně.“ – „Tak to nepůjde!“ – „Proč?“ – „Protože umývač nádobí bere asi 800,- Kč hrubého a my bychom byli s vámi ztrátoví.“ A zavřely se dveře i má budoucnost v Bohunicích.

Později, na Borech, kde jsem až do doby svého propuštění (tj. do 27. 10.) nedostal na děti ani haléř, jsem shledal, že jsem tedy v Bohunicích mohl zůstat. Zůstat, kdyby se už tehdy vyjasnily potřebné okolnosti: že totiž jde o dcery nad 18 let; že jde o studující; že alimenty jsem platil pouze na základě svého čestného prohlášení (a víc, než kolik by mi stanovil soud), což pro věznice neplatí. Pro ně platí jen exekuční příkaz soudu.

Něco jsem se však z „tajemství alimentů“ ve věznicích

přece jen dozvěděl od přibyvšího alimentáře. Radil mi požádat dcery, aby mne ihned u soudu zažalovaly, protože to je prý jediná cesta, jak se od věznice domoci nějaké koruny z peněz, které jsem vydělal. Ihned jsem tedy dcerám napsal a prosil je, aby mne co nejdříve zažalovaly, a vysvětloval jsem jim, proč. Vznikla tak procedura na pokračování: jedna z dcer šla za advokátem, který napsal návrh žaloby k soudu v Brně. Ten ji poslal přes plzeňský soud do borské věznice k mému vyjádření. A teprve pak mne brněnský soud odsoudil k placení.

Jenže ve věznici vězeň penězi nedisponuje. Ty má na kontě. Šlo to tedy zpět do Brna, aby soud rozhodl. Soud po čase zasedal znovu a usnesl se na exekuci. Ta konečně přišla. Musela být ovšem odsunuta na další finanční období. A mohla zabírat jen dvě třetiny mého čistého příjmu, což byla nízká položka.

Krátce: Řízení se táhlo od května do října. Avšak 28. října 1972 jsem byl již doma v Brně a dcery ještě nic nedostaly, protože záležitost nebyla dosud vyřízena. A když konečně vyřízena byla, tak zase věznice nic nezaplatila, protože jsem byl už doma. Doma mne naopak čekalo překvapení: zaplatit několik stovek soudních a hlavně advokátních výloh. Naprosto zbytečných, protože zavčas neúčinných.

Stal jsem se obětí nedostatečné informovanosti. Bohunické oddělení mne samo od sebe neinformovalo a informace od spoluvězně, i když dobře míněná, se ukázala nedostatečná, ba scestná. Kdybych byl dopředu věděl, jaký to bude cirkus a kolik zbytečné námahy, nervů a peněz mne to bude stát, nic bych býval nepodnikal. Například co nervů vězeň zažije, než se dostane přes všechny ty katry na finanční oddělení věznice! A to je otevřeno jen pár hodin je-

den den v týdnu! Nějaké „Poučení pro budoucího vězně“, které by vězně všestranně informovalo (i ve věci alimentů), neexistuje. Takovou informaci by vězni či „kandidáti na kriminál“ jistě uvítali.

Uvěznění samo přináší tedy vězni-alimentáři další trest: trest v podobě potíží s vyřízením alimentů, čímž je v první řadě nevinně trestána vězňova bývalá rodina. Potrestán je i vězeň – nejen alimentačním dluhem (který mu zatím narůstá a po propuštění vězně z věznice čeká na své zaplacení), ale též výčitkami svědomí, že bývalá rodina se jeho vinou náhle ocitla v nouzi, bez prostředků. Vězňům se na to nejčastěji odpovídá: „Neměl jste páchat trestnou činnost!“

Popravdě je ovšem třeba říci, že malým dětem, kterým byly alimenty určeny soudní exekucí, vyplácí věznice alimenty v plné výši, bez ohledu na výši vězňova výdělku ve věznici. V tom je věznice lidská.

Pro každého vězně s alimentačními povinnostmi však znamenají alimenty menší či větší potíže. Největší pro vězně, kteří byli dlouho ve vyšetřovací vazbě. Ti platí těžké tisíce za vazbu (tam nepracují, a tedy na sebe a na děti nevydělávají) a další těžké tisíce na dlužné alimenty, z drtivé většiny až z výdělků po propuštění, třeba řadu let. Trest pokračuje …

ZVĚDEČTĚNÍ VĚZEŇSTVÍ NA OBZORU?

Každý vězeň přijatý na eskortní oddělení projde sledem určitých procedur. První den jej přijmou. Druhý den jde k lékařské prohlídce. (Mé papíry z nemocnice, které jsem si do věznice přinesl a které mi odebrali, byly u vězeňského lékaře naštěstí připraveny, a spoluurčovaly tak stanovení mé zdravotní klasifikace pro pracovní zařazení. U mne Dx.) Třetí den rentgen. Čtvrtý den jsem byl odveden k úřednímu rozhovoru: nacionále, pak dvě adresy nejbližších příbuzných, s nimiž si smím psát. Dále alimentační povinnost, ale bez poskytnutí jakýchkoli informací. Konečně zjišťování, zda jsem byl ve vazbě nebo zda nastupuji „z volné nohy“, atd. Rozhovor skončil zápisem data výstupu: 2. března 1973 v 8,00 hodin. (V 8 hodin jsem nastoupil, a tak v 8 hodin jsem měl být propuštěn. Přesnost!)

Hned mne také převzal fotograf, vyptal se, zda jsem byl už někdy vězněn, a tedy fotografován, půjčil mi „fotografovací sako“ a posadil mě na jakýsi otáčivý trůn. Vyměnil na něm poslední cifru v dlouhém čísle a udělal záběry z ánfasu, profilu a poloprofilu. Jsou to divné pocity, být fotografován krátce ostříhaný, bez vousů, v cizím nepadnoucím saku a bez vázanky. Nejtrapnější ze všeho byla však myšlenka, že i mé fotografie poputují do takzvaného zločineckého alba – do společnosti, se kterou se slušný člověk neztotožňuje a kam se cítí být zařazen neprávem. Je para-

doxní, že tento pocit ošklivosti, týkající se „společnosti vyfotografovaných“, byl silnější než pocit z bezprostředního styku s kriminálníky.

Při odvádění zpět na celu jsem se potkal s Liborem K. Byl v hnědých teplácích, což je mundúr těch ve vyšetřovací vazbě. Proto jsme spolu mluvit nesměli, ač jsme si dříve i psali. (Já ještě zvenčí, on zevnitř ven.) Byl bledý z jedenapůlleté vyšetřovací vazby. K zbláznění!

Pátý den jsem dostal „Dotazník pro odsouzené nastupující výkon odnětí trestu svobody“. Kromě o nacionále (též velmi podrobné otázky na nejrůznější příbuzné – proč asi?) se dotazník zajímal o příčiny mé trestní činnosti, o můj postoj k této mé trestní činnosti a k mému odsouzení a konečně o můj názor na vlastní převýchovu. Dále obsahoval otázky týkající se vzdělání, schopností, dovedností, zájmů apod.

Dotazník mne potěšil, protože ve mně vyvolal dojem náznaku sociologicko-psychologicko-pedagogické práce s vězni. Komu však dotazníky jdou, jsem se nikdy nedozvěděl. Kolovaly jen dohady, že snad Výzkumnému ústavu kriminologickému v Praze nebo do příslušné cílové věznice příslušnému vychovateli (k nápravněvýchovné práci?). To bych považoval za správné. Ale z vlastní zkušenosti vím, že žádný z mých vychovatelů na můj dotazník nějakým pohovorem či praxí nenavázal. (Asi je to u politických nemožné.) Zda u nepolitických ano, to nevím.

Kolik převýchovné práce by bylo možné a nutné dělat a udělat, jsem si uvědomil na případu jednoho spoluvězně – zedníka. Podle vlastního vyprávění odborník. A jako takový oplývající penězi, a tedy i pitím. Typická zednická nemoc, ale kam jej dovedla! Dostal se tak daleko, že lezl

opilý i na lešení. Bylo jen otázkou času, kdy z něho spadne. A to se také stalo. Z třímetrové výšky hlavou na beton. Fraktura lebky, těžký otřes a zranění mozku. Na pokraji smrti, zatímco jeho žena dávala v porodnici život jejich třetímu dítěti. Nakonec se z toho neštěstí vylízal, ale s následky: koktavost a vady řeči („cvrčky“ místo „frčky“, „luštěniny s mákem“ místo „lukše (nudle) s mákem“, „piosár“ místo „pisoár“ atd.). Těžkopádné myšlení a slovník zredukovaný na pár vulgárních výrazů („Ty balvane! Ku..a, p.ča, to sú je.áky!“) a na pár klišé („To sú nitě.“ „To sú muchy.“). Přesto pití nezanechal, a tak ho nutně muselo potkat další neštěstí. V hospodě se opilý vulgárně vyjádřil o našich představitelích. Bylo z toho „hanobení“ a odsouzení na několik měsíců vězení. Právě na ně zedník Tonda s námi čekal. Ještě se však eskorty ani nedočkal, a už byl obeslán k dalšímu soudu – za údajnou krádež obkladaček. Hájil se, že byl zneužit (opět v opilosti) skutečným zlodějem těch obkladaček, který ho prý požádal, aby s vozíkem popojel tam a tam, že si musí nutně „odskočit“ a že ho dohoní. A v onom nebezpečném úseku ho zadrželi příslušníci Veřejné bezpečnosti. Skutečnost? Chytrý Tondův výmysl? Těžko rozhodnout.

Společným jmenovatelem všech jeho tří neštěstí byl alkohol. To jsem se mu snažil v dlouhých rozhovorech vštípit do vědomí. Chtěl jsem, aby na alkohol začal myslet jako na svého úhlavního nepřítele. V dalších besedách mi pak šlo o to, co by měl dělat se svou zedničinou, co s penězi, co s volným časem. Shodou okolností měl přislíbeno místo dobře placeného zednického údržbáře, kde měl dělat sám, bez kamarádů, s nimiž držíval partu u piva. Šlo ještě o to, získat jej pro plán investovat peníze do domácnosti, do dětí, případně do auta, zahrádky, chaty. Hlavně by moh-

lo pomoct zahrádkaření s celou rodinou jako náhradní vyplnění volna, aby na pití v partě neměl ani čas, ani peníze, ani chuť. Cílem bylo přeorientovat život ze života alkoholika na „řádný život pracujícího člověka“, jak zněla právněsoudní formulace.

Zdálo se, že jsem ho pro to všechno postupně zpracoval. (Otázkou ovšem je, zda měl dost síly to pak uskutečnit.)

Na základě této zkušenosti z mého „nápravně-výchovného působení“ s jedním vězněm mě dokonce napadlo, že bych si po propuštění z vězení doplnil příslušné vzdělání v etopedii a vstoupil do služeb nějakého „nápravně-výchovného ústavu“ v roli vězeňského psychologa-etopedagoga. V hlavě se mi rojily všelijaké reformní návrhy převracející systém vězeňství v etopedii. Zvědečtění a zúspěšnění vězeňství na obzoru?

Postupně jsem však, v nárazech na zeď zaběhaného systému „krocení dravé zvěře“, ve svém náhlém vzplanutí ochladl, zvláště na Borech. Vychovatelé se mi jevili vychovateli jen podle jména, v podstatě to byli pouze dozorci-úředníci, mladší z nich horlivější, starší už umírnění. Napsal jsem sice do vězeňského časopisu na Borech kratičký článek o nutnosti pečlivého diagnostikování „mravního onemocnění“ každého vězně a o nutnosti poradenství a rovněž praktického přeorientování, šitého na míru každého vězně, avšak článek skončil v koši.

Zkušenější vězňové mne poučili, ať okamžitě s takovými návrhy přestanu, chci-li doufat v půlku a nechci-li se dostat do díry, anebo slíznout dokonce nášup. Kapituloval jsem tedy, ani ne tak ze strachu, jako z marnosti snažení. Když jsem si dal do věznice poslat seznamy literatury z defektologie, které jsem mínil dát vychovateli či věznici, byl jsem

důrazně napomenut, že takové věci do věznice nepatří, a bibliografie byly vráceny. Až později jsem se dovídal, že v „nástupním oddělení“ Borů přece jen začínají vězně sortýrovat podle délky trestu do tří skupin a že se prý s nimi – snad – začíná psychologicko-pedagogicky pracovat. Jak dlouho to bylo už zavedeno, na jaké úrovni a s jakými převýchovnými výsledky, nevím.

Pořád mne trápil a dodnes mne trápí problém kvalitativní přeměny celého vězeňství ve zcela nový systém převýchovy. Mělo by v něm jít podle mého především o dva cíle: 1. O takovou výchovu společnosti, zvláště mladé generace, aby se stávala preventivou proti delikvenci, čímž by odsouzených ubývalo. 2. Pokud kurativa zůstane, jako že asi ano, aby pak byla tak převýchovně účinná, že by se stala, zvláště u prvotrestanců, druhotnou, dodatečnou a snad trvalou preventivou proti nebezpečí upadnutí do delikvence – pro celý jejich další život.

Nástup harmonie vědeckosti a lidskosti do našeho vězeňství – to zůstalo mou touhou, mým ideálem, mou maličkou zkušeností. Žádalo by to: 1. práci na koncepci, 2. změnu systému, 3. nové kádry.

CELA

Když se odehrálo prvních pět dnů přijímacích procedur, byl jsem nachystán k eskortě. Zbylo už „jen“ čekání. Nesnesitelnou prázdnotu čekání jsme si vyplňovali vším možným. Mimo jiné jsem se zabýval pozorováním každého detailu cely. Skleněná špehýrka se dovnitř rozšiřovala jako střílna – na nás. Na zkosení dveří se napojovalo zkosení zdí, takže odpadly rohy, za nimiž by se některý z vězňů mohl skrýt a napadnout dozorce.

Na levé zkosené zdi byl nízko nad zemí hustě děrovaný obdélník do větrací šachty, zalepený však prachem, takže se moc nevětralo. Na pravé zkosené zdi byl metr nad zemí kovový čtverec s otočnou páčkou v kroužku – uzávěr vodovodu, tj. kusu trčící hadice. V levé části čtverce byla ještě páčka splachovače. Pod kusem hadice dvě šlapky „tureckého záchodu“. Nad tím ve zdi kovový oblouk se zatahovací PVC plentou. Zde se konalo vše – mytí, čištění zubů, tělesná potřeba a její splachování.

Hned u záchodu a pak naproti bylo po jednom kusu jakéhosi kříženec sedačky a nočního stolku, z profilu jako stylizované zvíře, z poloprofilu jako korba dětského kočárku. Dalo se na tom obkročmo sedět a jíst, hrát „krabičky“, „Člověče, nezlob se!“ atd., číst, psát, spát s hlavou na rukou. V horní části tohoto prapodivného nábytku byla zvedací dvířka do prostůrku, kde jsme měli figurky, kostky apod.

Směrem k oknu se táhly pryčny a mezi nimi byla ulička. Na dvou pryčnách vlevo se tyčil oltář naskládaných dek a prostěradel. Vše muselo zařezávat, jako když střelí, a počet bílých mezipruhů prostěradel se musel shodovat s počtem muklů v cele.

Na pravé pryčně vpravo se sedělo. V dvoumetrové výšce nad ní byly zavěšeny na zdi čtyři skřínky na osobní věci vězňů. Uvedený nábytek byl doplněn ještě jednou stoličkou. Pod oknem, za děrovaným plechem, byly vodorovné žebrované válce topení.

U stropu vězelo okno z neprůhledného drátěného skla. Při jeho zavření se dala spustit jeho malá horní část – větráček. Na noc se okno zamykalo na visací zámek zevnitř. Zvenčí je kryla bytelná mříž, kontrolovaná čas od času úderem tyče, zda není narušena řezáním nebo pilováním. Při této zkoušce trojčlennou hlídkou se odtahovala levá pryčna anebo se pod ní svítilo baterkou, zda tam není průkop.

Nade dveřmi u stropu byla slabá žárovka pod přišroubovaným silným sklem, ovladatelná jen vypínačem zvenčí. Vpravo ode dveří byl ještě knoflík zvonku na přivolání dozorce.

Délka cely ode dveří k oknu asi čtyři metry, šířka téměř tři. Vzniká tak stísněnost, která nutí vězně k sezení, takže výrok o vězni, že „seděl“, platí doslova. Ležet se ve dne nesmí. Pochodovat ode dveří k oknu a zpět může jen jeden.

SMYSLEM ČEKÁNÍ JE KONEC ČEKÁNÍ

Na eskortním se čeká na všechno: na jídlo, na vycházku, na eskortu. Na tu nejvíc, tím toužebněji, čím je pobyt na eskortním delší.

Čas se zjišťuje dotazem u bachaře, ale většinou se jen měří: podle síly kručení v žaludku, podle hukotu letadel pravidelných leteckých linek, podle hranice slunce-stín, posouvající se na stěnách, podle sirény atd. To je mikročas, který se většinou jen odhaduje. Makročas, dny a týdny, se neodhadují, ale zaznamenávají, například souřadnicovým systémem papírků v děrovaném podokenním krytu radiátorů. Ví se pak, který je den v týdnu a jakého je data. A též kolik dní už tam každý vězeň trčí.

Někdy čas stojí, zvláště o sobotách a nedělích, kdy nejsou vycházky, kdy se s obědem vyfasuje i studená večeře a kdy se hned po obědě zamkne i okno a je mrtvý klid a nuda. Vleče se to k nevydržení. Máte sice téměř pokoj od bachařů, ale zároveň nic nepřerušuje líně tekoucí čas. Zvláště obávané jsou trojice svátků, jako jsme zažili v květnu. To, co je štěstím pro lidi „v civilu“, je neštěstím, neúnosnou prázdnotou tam – za mřížemi.

Čas je důležitý i ve styku s bachaři. Sprchování se řídí podle délky muklova pobytu na eskortním. Je-li tam někdo teprve krátce, do sprchy (jednou týdně) ho nepustí. Proto si vězeň, který by se rád vysprchoval a přitom vyfasoval

čisté prádlo, raději nějaké ty dny přidá. Je to risk, ale zisk!

Celkově je čas vězně záležitostí psychologickou: čas tolik netrápí, když si jej vězeň nějak vyplní, když si jej prosvětlí četbou dopisů či sněním o ženě, když bere čekání jako danost, která přece taky jednou skončí. Smyslem čekání je konec čekání, jak pravil Karel Čapek.

Na konec tohoto čekání se vězeň těší i netěší. Těší se, že nečinnost bude vystřídána činností na lágru – a v činnosti prý to rychleji ubíhá. Netěší se proto, že tato změna znamená krok z dosavadní jistoty do nejistoty. Mimochodem, nejistota je snad nejsilnější existenciální pocit každého vězně. Neví, co se s ním stane v příští vteřině. Jeho osud je plně v rukou bachařů a orgánů. Kam se dostane? Na dobrý, nebo na špatný lágr? Na dobrou, nebo na špatnou práci, byť i v „dobrém" lágru? Na dobrou v dobrém, ale pod nedobré bachaře?

Když mi padly ty Bohunice, těšil jsem se, že to třeba bude jejich filiálka – kuřimská panelárna. Proto jsem začal zpovídat jednoho spoluvězně, který tam při minulém trestu pracoval: na jakou práci bych tam se svými operovanými lokty, chronickou bronchitidou, chronickou prostatitidou atd. mohl vůbec jít? Že prý snad na jeřábníka. A tak jsem v duchu už nacvičoval manipulaci s těmi šesti knoflíky, kterými se prý ovládají tři dvojice pohybů jeřábu.

Duševně jsem se připravoval i na krmiče prasat tamtéž. Hrozil jsem se však prachu a ledové mokroty průvanu u míchaček. A těšil jsem se i na volné návštěvy, kdy může jít vězeň s návštěvou ven mimo věznici. (Jak báječně strávím se ženou každou vteřinu propustky!)

Jako životní pesimista jsem se ovšem netěšil na Kuřim najisto, nýbrž počítal jsem i s další „jedničkou" na Mora-

vě – Heřmanicemi u Ostravy, a též se spoustou „jedniček“ v oblouku pohraničí od severních Čech až po Čechy západní. Z pověstných zemědělských komand jsem však měl obavy tím větší, čím silněji se ozývalo mé trápení s prostatou už v Bohunicích.

Nepřetržité prochlazování na ledové podlaze cely při naprosto nedostatečném oblečení a zvláště obutí vykonalo své: každé močení bylo mukou, pokud vůbec šlo. Kromě toho se bolest celého ústrojí, zvláště levého varlete, stala téměř nepřetržitou. Dal jsem se sice předvést k lékařce, ta mi vzala moc, ale než došlo k nějakému léčení, ocitl jsem se najednou na eskortě. Po dvaceti dnech čekání – v pondělí 22. 5. 1972.

NA ESKORTU!

Že jde vězeň na eskortu, pozná okamžitě podle toho, že jednoho rána vrazí dovnitř dozorce, zařve vězňovo jméno a zavelí: „Všechno sbalit! Připravit se!“ Po chvilce pro vězně přijde, vyvede ho ven a přiřadí k druhým. Každý „montér“ drží v jedné ruce bagančata, v druhé povlak podhlavníku se svými věcmi. Pak je zaveden k převléknutí.

V jedné místnosti se vězeň svlékne donaha a vše vyfasované odevzdá. V druhé místnosti dostane svůj pytel s civilními šaty a věcmi, oblékne se a podepíše převzetí. Pak jde opět na chodbu. Zde se kontroluje prezence tím způsobem, že dozorce zařve vězňovo příjmení a vězeň ihned nato musí zakřičet své osobní jméno a data narození.

Po prezenci jsou vězni odvedeni do jiné části budovy, kde se povinně holí zapůjčeným holicím náčiním, případně jsou stříháni. Pak se opět zjišťuje prezence. Následuje prohlídka ochlupení ohanbí. (Nikdo se už nehanbí.)

Poté se vězni přesunou do výstupní chodby, kde každý vyfasuje jídlo na cestu v papírovém sáčku a je vyvolán svým příjmením k odchodu. (Opět vystřelit osobní jméno a data narození.) Nakonec se dostává k autobusu s tabulkou „Zájezd“ (!) a je napresován do jedné ze šestic „výletníků“. Naposled přikládají dopředu pár vězňů v klepetech a několik hrubě vypadajících vězeňkyň. Posléze nastupují dozorci se samopaly a s vlčákem. „Zájezd“ začíná.

Než se autobus rozjede, jsme poučeni: „Za jízdy nekouřit, nejíst, nemluvit, neohlížet se, nedívat se ven, nehýbat rukama na klíně. (Téměř to provokuje k otázce „A dýchat se smí?“) Při pokusu o útěk se střílí!“ A pak už autobusy s tabulkou „Zájezd“ projíždějí branou bohunické věznice a stáčejí se doleva.

Změna prostředí (po dvaceti dnech v betonové šedi) udeří do očí. Sajeme do sebe barevnost květnové přírody a závidíme chodcům venku jejich život, zatímco oni pravděpodobně závidí zase nám: „Všední pracovní den – a oni si jedou na zájezd. Ti se mají!“

Když projíždíme Brnem nějakou tu stovku metrů od pracoviště mé ženy, je mi smutno, že jí ani „Na shledanou!“ dát nemůžu, že žena ani neví, že právě v tu chvíli jsem eskortován z Brna – neznámo kam. (A pečlivá vězeňská lékařka se – možná – právě tou dobou po mně shání, aby mi něco naordinovala na bolestivé ústrojí.) Vzdaluji se od Bohunic, zatímco tam třeba zrovna přivážejí další dopisy – od ženy, od dcer. Co s těmi dopisy bude? Jak bude ženě, když nastane najednou tak dlouhá přestávka v dosavadní jakž takž rychlé korespondenci?

Raději po očku sleduji cestu. Jedeme výpadovkou kolem letiště směrem na Vyškov. Co jsem se tam najezdil přednášet na detašovaná pracoviště Vojenské akademie, unášen ovšem jiným autobusem! Blíží se Prostějov. Soused v kožeňáku mne šeptem upozorňuje, že míjíme hřbitov s hrobem Jiřího Wolkra. Že kvádr budovy na obzoru jsou obnovené oděvní závody, které vyhořely. Že tady, v Prostějově, je místo, kde na něho, někdejšího řidiče autobusu, narazil v osmašedesátém sovětský tank a dolámal ho. Říká také, že známého Š.(abatu) převezli

s infarktem z věznice do nemocnice U svaté Anny v Brně.

Cestou čtu na jednom domě velkou reklamu: „Mosty, silnice, železnice vám postaví Dopravní stavby n. p.“ Most z mého lágru k mé ženě kdyby tak uměli postavit, fantazíruji.

Vjíždíme do Olomouce, podjíždíme nadchody do květinové výstavy „Flóra“ a zatáčíme na Havlíčkově ulici do velkých vrat olomoucké věznice. Havlíček – Brixen, Havlíčkova ulice – věznice, proletí mi hlavou. A i ta jeho obhajoba u soudu: „Nepobuřoval jsem, jen jsem poučoval.“

V OLOMOUCI

Vstupujeme, řadíme se, podrobujeme se kontrole a jsme dovedeni – už olomouckými dozorci – dovnitř a nahoru, do nejvyššího poschodí, zřejmě na eskortní oddělení. Věci musíme nechat na chodbě a vcházíme do velké cely, kde jsme ihned uzamčeni. Dvacet dvojlůžek nad sebou, v koutě záchod na šlapky – bez plenty.

Někteří vězňové už v cele byli, když jsme vešli. Zřejmě v Olomouci věznění, a tudíž informovaní. Říkají nám: „Ti, kteří se dostanou na tuto celu, jsou určeni pro Heřmanice u Ostravy."

Zanedlouho přijdou dozorci se seznamy a vyvolávají jména. Skupinku těch olomouckých a pár dalších vyvedou a odvážejí, snad opravdu do těch Heřmanic, jak hlásí naši pozorovatelé u škvír v oknech. Já s ostatními zůstávám. Zasvěcení říkají: „Tak to zítra ráno jedem na Pankrác a odtamtud na nějaký český lágr."

Začínám se vyptávat a dozvídám se, že na Pankráci mohu zjistit, kam půjdu – podle cely, na kterou mne dají. Obyčejně tam bývají vracející se nášupáři – a podle nich poznám, kam jsem určen v tajných seznamech já.

Seznamuji se s mladým chorobně bledým vězněm, který si byl pro nášup trestu v Ostravě až z Plzně-Borů. Dozvídám se, že Bory jsou tzv. pevná věznice, tj. zděná, ne lágr s dřevěnými baráky, zostřená jednička, s tvrdou tělesnou prací

nejrůznějšího druhu (od uhelných dolů po „špendlíky“). Poměrně klid, jakž takž strava. Dá se to přežít, pokud se člověk nedostane do průšvihu anebo ho někdo nebonzne.

„A do průšvihu se člověk dostane ráz dva,“ navazuje na prvního vězně druhý, energicky vypadající, v civilu údajně zedník. Podnik prý pro něj neměl v zimě práci, a proto ho propustil, aby mu nemusel platit. Sháněl si tedy fušky – jako všichni ostatní. Jenže se nepřihlásil u národního výboru. Zda z nevědomosti nebo z nedbalosti, nevím. A tak se dostal do vězení.

„To já jsem se dostal zpět do kriminálu, dříve než jsem si po propuštění mohl najít práci. Nikde mě nechtěli vzít!“ říká jiný vězeň, taky zedník. „A za co zpět?“ ptám se. „Prý za příživu. Že nejsem ještě zaměstnaný.“ Pravda? Výmluva? Čert ví.

Přinesli večeři. Mladí vězni se hlásí o dietu, ale bachaři nemají v papírech jejich „dietní karty“. Mají dostat taky inzulín. Opatrný dozorce jim však nedává nic, aby je eventuálně nepředávkoval. Zda nevznikne jiná potíž, to už je risk. V tom případě by volali lékaře. Prostě, těžce nemocní lidé by si měli trestní činnost rozmyslet předem! Cukrovka není u soudu polehčující okolností. A ty následné strasti jsou pak velmi nebezpečné. Mohou podstatně zhoršit zdravotní stav, ba přivodit i smrt.

Večer, v „černých hodinkách“, se hovor víc rozproudil a lépe se ve tmě poslouchal. Prim drželi Ostraváci. Štíhlý starší vězeň s přitažlivou tváří sňatkového podvodníka vykládá, že je od „světskejch“. Že je to báječný kšeft, zvláště na „kole štěstí“ a nejvíc ze všeho z házení kroužků na hrdla lahví. To peníze jenom prší. (5,- Kč za tři hody, obvykle marné.) Když zájem o kroužky opadne, podnítí ho „svět-

skej“ tím, že ukáže, že to jde (když kroužky předtím tajně zvětšil). Část peněz odevzdal, část strčil do vlastní kapsy. Na „Den horníků“ to byly tisíce.

„A než jsem se dostal ke ‚světskejm‘, rozvážel jsem po Praze uhlí. Promáčkli jsme krosnu, a hned v ní bylo uhlí míň. Ale na počet puten to klaplo! A když nám dali krosny z umělé hmoty, tak jsme na jejich dno zašprajcovali větší špalek z měkkého dřeva, a zas se vydělávalo! Chodili jsme věčně v lihu. A když nějaká baba chtěla putnu převážit – ‚Prosím!‘ Nandal jsem jí do putny na korbě prach, nahoru uhlí a hodilo to i přes těch padesát kilo. Kdepak, na nás si nepřišli ani vážní u váhy. Když jsme vážili prázdné auto, schovali jsme se do něho z druhé strany. A když se vážilo plné, vylezl ven i šofér. A zas to hodilo několik metráků navíc. A lidoví kontroloři? Ti si vybírali pravidelně ‚povinné‘ úplatky hned, jak jsme vyjeli z brány. Tak jsme byli zasichrovaní. To byly zlaté časy! Ale nejlepší to přece jen bylo u těch ‚světskejch‘. Bez dřiny a bez špíny. Posbírali jsme rozházené lístky od ‚kola štěstí‘ a prodali je znovu. A když je kunčofti poházeli po zemi – navztekaní, že jim nic nevyšlo –, posbírali jsme lístky a zas je prodali. Třeba několikrát po sobě. Ale nejvíc nesly ty kroužky. Všecko jsme nakonec rozházeli v chlastu a s holkama.“

„To já jsem měl zase jiný kšeft,“ začal se chlubit další Ostravák – mladý pořízek s hranatou hlavou násilníka. „Popásal jsem tři kurvičky a ty na mě vydělávaly. A jak! V den výplaty horníků jsem v hospodě vytipoval určité nádivy. K jednomu z nich jsem posadil jednu holku, k druhému druhou, k třetímu třetí. A ty je opíjely, dělaly na ně oči a nechaly se ochmatávat. A toho, který byl nejvíce udělaný, začala lákat ta moje kurva do svého bytu. A cestou jsem

už nenápadně zaúřadoval já. Někde v průjezdu domu nebo v chodbě, odkud se vcházelo ‚na pokoj', jsem se o něj – a hlavně o jeho výplatu – už postaral. Peněz jsem měl jako šlupek," rozřehtal se na celé kolo. „A ty moje kurvičky ani moc nedělaly." – Odporný, hnusný zločinec, nic neriskující, leda – kriminál. A horníci zatím pod zemí někdy i – život.

Vůbec to nakupení nejrůznějších vězňů, jejich setkávání, i když nahodilé – například na eskortách –, je pro „zločince z povolání" úžasnou výměnou zkušeností, úplnou školou zločinu. Co neznali a neuměli, to se v „nápravně-výchovných ústavech" dozvěděli a naučili. Další důvod k reformě celého vězeňství.

NA PANKRÁCI

Po noci strávené v Olomouci můžeme čekat převoz na Pankrác, muklovsky Pamprlík. Olomouc se zdá být jakýmsi moravským dispečinkem. Sem vězně přiváží a zase rozvážejí do různých věznic (na Slovensko hlavně do Ilavy).

Škvírou v okně vidíme malý autobus, prý z Mírova u Olomouce, pověstné moravské „dvojky". Snad je tam i Škutina, co napsal knížku *Prezidentův vězeň*. Říká se, že muklové si tam vyrábějí „špízy" – ze skel ukradených brýlí, aby se mohli dívat z okna na párky milující se v přírodě, a takovým způsobem ukájeli své vlastní touhy.

Na dvoře vidíme i velké autobusy, prý pražské. Pražští eskorťáci přivezli svou várku vězňů sem (a pak hráli o sto šest na dvoře volejbal), dnes nás odvezou tam. Svádějí nás dolů. Prezentujeme se obvyklým způsobem A už nás presují do přistavených autobusů. Dostává se nám přísného ponaučení a jedeme. Po celou dobu se eskorťáci střídají v neustálém střežení vězňů očima, ve stoje, takže na každého vidí a nikdo se nemůže a nesmí ani hnout.

Jízda krajinou je pro mne zajímavá svou novostí. Nikdy jsem tudy ještě nejel. Hřbitovy, pole mrtvých, jsou leckde obehnány jen živým plotem. Ve Vysokém Mýtě zahlédnu nápis Tyršova plovárna. Vidíme plno sovětských vojáků. Nebýt onoho nápisu a jiných českých nápisů, mohli bychom si myslet, že jsme se ocitli v Sovětském svazu.

Zastavujeme v Pardubicích na nádvoří ženské věznice. Rychle svačíme chleba a olomoucké sýry, naštěstí ne pověstné tvarůžky. Kvapně, na směny, močíme. Jednoho vězně přivádí příslušník pendrekem k pořádku. Dost nás to vyděsilo.

Naše vězeňkyně z Brna zmizely. Asi byly přijaty v Pardubicích, takže několik vězňů je přesazeno na jejich bývalá místa. Startujeme směr Praha.

V Praze projíždíme ulicí Nad Olšinami. Chce se mi křičet „Zastavte, mám tady příbuzné!“, ale pochopitelně nevolám. Brzy míjíme jakési hřiště a už vjíždíme do brány pankrácké věznice. Na zdech, pod zamřížovanými okny, jsou velká čísla. („Hrála“ v krasobruslařském filmu, kde účinkovali jako herci Karol Divín a jeho manželka Olga.)

Na dvoře jsou rozmístěny světlomety. A prý i televizní kamery, s jejichž pomocí jsou vězni pracující na dvoře neustále sledováni a z reproduktorů pak napomínáni: „Vy tam, ten malý vlevo, ano, vy, zvedněte ruku, že slyšíte! Proč pořád odpočíváte?!“

Dozvídám se, že když jeden hrbatý, celý pokřivený a kulhavý vězeň odmítl kopat ve výkopu, že to má lékařem zakázáno, dozorce ho přesto přinutil k práci. Vězeň pak využil nestřeženého okamžiku a letěl na ošetřovnu stěžovat si. Lékařka intervenovala za něho na pracovním oddělení věznice, odkud onoho dozorce sjeli. Ten nemeškal, rozběhl se na příslušnou celu, našel postel onoho vězně v nepořádku (?) – proto prý ji rozházel – a dal onoho vězně okamžitě odvést do díry.

Zavádějí nás dovnitř, vyvolávají jménem (řveme okamžitě nacvičené odpovědi) a rozvádějí nás jednotlivě do malých cel.

Vcházím v monťasu a s aktovkou – jako na návštěvu – k jedinému vězni v cele. Čte s brýlemi na nose. Vyskakuje a hned se dozorci hlásí. Dveře zabouchnou. Představujeme se. Prohlížím si celu. Okénko až u stropu. V rohu na dlážce naskládány matrace. Pryčny žádné. Dva džbány s vodou. Sedací záchod. Dovídám se od vězně, že je z bělušické věznice u Mostu. (Panelárna, zemědělská komanda atd.) Pro mne nepotěšivé, ale co by se dalo dělat!

Během dne k nám přivádějí cikána, který je z Horního Slavkova. (Drážní komando, podbíjení pražců – tvrdá rachota.) A do třetice nakonec přichází dvojice mladých muklů z Borů, velmi sebevědomých a řečných.

Zvláště jeden z nich se vychloubá, jak sexuálně vydíral ženy pomocí kompromitujících fotografií, získaných poté, co je opil, svlékl a fotografoval. Jednou v opilosti prý ženám měřili i hloubku pochvy dlouhou dřevěnou pinzetou na vytahování okurek z bečky. Jedné ženě prý vrazili do pochvy láhev hrdlem dovnitř a nemohli ji pak vytáhnout. Chirurg prý napřed vzal od nich za delikátní fušku dvě stovky, pak uchopil kladívko, prorazil lehkým úderem dno, čímž do láhve vnikl vzduch, a ta šla lehce ven.

Nejvíc si tento sexgeroj zakládal na tom, jak vychovával vlastní ženu třískáním. A když proto musela být jednou ošetřena lékařem, vyhrožoval jí zabitím, jestli prozradí, že jí to udělal on. Uvedla tedy „přepadení neznámým mužem“. Prostě další opravdový gauner, stejně jako ten ostravský pasák.

Přesto jsem byl nucen s oněmi vězni z Borů zapříst rozhovor. Ptám se na generála Prchlíka. Gauner k mému překvapení říká, že Prchlík spává přímo pod ním. Dávám jej tedy pozdravovat (neb se tam mají vracet) a říkám své jméno.

Na noc klademe matrace na zem a mačkáme se v úzké cele jako sardinky. Takové noci jsou dvě. Po druhé noci přinášejí balíčky s jídlem – pro čtyři, ač je nás pět. Bělušičanovi nedávají nic, takže zůstává, což pro mne znamená, že když jsem dostal balíček, tak do Bělušic nepojedu. Jako možnosti zůstávají Horní Slavkov a Bory.

K nám pěti přibývají další dva vězni, odněkud z Děčínska. Říkají: „Eskortují nás do nějakého Kouřima na Moravě. Ani nevíme, kde to je." – „Do Kuřimi u Brna," opravuji je, „je tam panelárna." A divím se, proč mne z Brna dávají kamsi do severozápadních Čech a je zase ze severních Čech k Brnu. Důvody jsou nám neznámy. Zná je jen ústřední dispečink v Praze.

Brzy vyvolávají onoho cikána. Tím pro mne padá i Horní Slavkov a zbývá jediná možnost – Bory. V poledne nás, ty dva z Borů a mne, vyvádějí a vsazují do autobusu „Zájezd". Od Boráků předem vím, že co pražští eskorťáci zakazují, to plzeňští povolují. A opravdu pak slyším, že smíme jíst a bavit se se sousedy. Nesmíme však vstávat a kouřit.

Máme hodinové zpoždění, pro závadu autobusu. Silnější starší dozorce, sedící na zadní sedačce, kde je nejvíc horko, si neustále stírá pot a nalévá se pivem. Konečně startujeme. Zahlédnu ještě svého spoluvězně z Bohunic zedníka Tondu, který tolik doplatil na nešťastný alkohol. Táhne kárku s jiným. Kam asi přijde? Do Bělušic? Sbohem, Pankráci, pověstná věznice různých politických z různých dob! Projíždíme úzkým výjezdem a vydáváme se do Plzně.

Krajina u Berouna je zamořena cementovým prachem, ale na druhou stranu, směrem do povodí Berounky, může být ještě krásná svou neporušenou zelení. Z doslechu se

dovídám, že míjíme nedaleké koněpruské jeskyně. Leč tabulka „Zájezd“ nesignalizuje cestu k divům přírody, nýbrž na Bory.

KONEČNÁ STANICE – BORY

Tennessee Williams napsal hru *Tramvaj do stanice Touha*. I Bory se staly takovou stanicí touhy – touhy po svobodě, po domově, po ženě. Masivní zděná budova o osmi ramenech jako paprscích hvězdy. Uprostřed centrála. Osm sloupů nese osm plechových přístupů. Ochoz v prvním poschodí, tzv. kolotoč, další ochoz v druhém poschodí. A pak už jen obrovská dřevěná kopule jako kopule chrámu – chrámu, kde se třikrát denně (o sobotách, nedělích a svátcích jen dvakrát denně) sloužila pobožnost výdeje jídla asi pro dva tisíce „věřících".

Hvězdice stavby je deformována budovami napříč a dalšími přístavbami dílen a skladišť ve dvorech mezi jejími paprsky. Proto se zdá nepravděpodobným tvrzení některých vězňů, že právě borská věznice byla z ptačí perspektivy zabírána pro opakovaný začátek televizního seriálu *Hříšní lidé města pražského*. V seriálu je hvězda totiž pravidelná. (Že by tedy byla zabírána letadlem v dávné minulosti?)

Budova prý ssedá, protože je postavena na nevysušené půdě. Pod dírami má být ještě jeden sklep zalitý vodou. Někteří toto tvrzení popírají.

Protichůdné dohady jsou i o stáří a původu věznice. Někteří vězňové říkají, že jí brzy bude sto let. Jiní kladou její vznik až do doby Marie Terezie. Třetí oba názory smiřují – že budova může být stará a sloužila možná jako pev-

nost, klášter či co, vězením se stala později. *Masarykův slovník naučný* z roku 1925 říká, že Bory – trestnice pro muže – byla vystavěna roku 1878 a že je určena „jednak pro zločiny politické vůbec, jednak pro trestance méně zkažené a polepšitelné (…) Byli tu vězněni odsouzení vůdcové Omladiny".

O Borech se zmiňuje i Karel Klostermann v románě *Mlhy na Blatech*, kde píše, že nějaký pytlák a zloděj, postrach Blat, se dal na Bory schválně zavřít, aby se tam od vězňů dalším kouskům naučil.

Na Borech prý byli vězněni generál Syrový (člen protektorátní vlády), zpěvák R. A. Dvorský, generál Heliodor Píka (prý pro zorganizování útěku tehdejších politických vězňů, tam i popravený), snad i Husák, než ho eskortovali na Leopoldov.

Vězni přicházejí na Bory vstupním úsekem – tzv. panskou chodbou, pojmenovanou po pánech úřednících, kteří zde mají své kanceláře. V prvním poschodí je kinosál, ve druhém pak tělocvična, dříve kaple, s nemožně sportovně-budovatelskou mozaikou. Ve sklepě je kuchyně a Fruta – balírna ovoce a zeleniny.

Další rameno je sídlem tzv. druhého úseku – s oděvním skladem ve sklepě, s knihárnou v přízemí a s ubytovacími celami v prvním a ve druhém poschodí.

Sousedním ramenem hvězdy prochází sprchárna, čalounická dílna a Kdyňské strojírny ve sklepě, nástupní oddělení v přízemí a rozsáhlá nemocniční ošetřovna v prvním a ve druhém poschodí.

Mezi druhým a nemocničním úsekem je na dvoře pracoviště kovošrotu, kde pracují vězňové v zimě v létě, za slunce či za deště pod širým nebem; jen část vězňů je v zimě kryta

plechovými střechami a celtovými plachtami. Za tím se napříč táhne dlouhá přízemní budova škodovácké strojírny, proklínaná spáči kvůli hvízdavým zvukům soustruhů, nezastavujících se ani v noci.

Další rameno je tzv. první úsek s dílnami Tesly ve sklepě a s ubytovacími celami ve všech třech podlažích.

Proti ramenu panské chodby je vyšetřovací vazba, cely žen a ve sklepě pověstná díra – úředně „uzavřené oddělení" čili „vězení ve vězení".

Do díry se člověk dostane raz dva. Za ešus, který si odloží u holiče na okno místo na zem (mukl zaměřený na holiče zpravidla přehlédne ceduli o zákazu odkládání ešusů na okno). Za kouření na chodbě, metr za hranicí vyhrazeného prostoru. Za neplnění plánu. Za chování kvalifikované dozorcem jako drzost. O zavírání do díry kolují nejrůznější legendy.

Jeden dozorce v Žacléři prý měl ve zvyku při kritice vězňů mačkat japonský „pytel smíchu". A když vězně rozesmál, zařval: „Tááák?! Vy se ještě smějete, místo abyste šel do sebe? Tak to těch ostrých přidáme!" A díra byla hned delší. Na Borech prý P. strkal muklům v díře okénkem ze dvora cigarety (byla vidět jen ruka), pak tam rychle vběhl, cigarety zabavil a pobyt hned prodlužoval. Dokonce když se mu díra vyprazdňovala, vydával se na lov nových obětí. Stačilo špatně pozdravit.

Jeden mukl prý dostal díru za nadbytečné kolečko salámu. Jak? Šel brigádničit v sobotu do kuchyně. Těžká makačka. A dostal obvyklou odměnu: jedno kolečko salámu na svačinu a druhé při odchodu. Svačinové nesnědl, takže si odnášel dvě. A za to druhé, nadbytečné, dostal díru, že ho ukradl.

Dalším ramenem věznice byl tzv. pátý úsek, kde byla sklepní pracoviště kovošrotu a mozaiky. V přízemí pak cely kovošroťáků, v prvním a ve druhém poschodí tzv. pakárna – psychopatické oddělení. (Ve druhém poschodí těžší případy.)

Další rameno sloužilo tzv. třetímu úseku – šatonům.

Následoval úsek čtvrtý, kde se ve sklepě údajně nacházely různé řemeslnické dílny a nahoře byli ubytováni věznihorníci (jezdící do Zbůchu), dělníci ČSD a jiní.

A tím jsme se vrátili k ramenu prvnímu – panské chodbě. Mezi čtvrtým úsekem a panskou chodbou byly garáže.

Celé Bory se ve dne v noci otřásaly prací, protože se pracovalo na dvě až tři směny.

Za tvrdou práci se považovaly šatony – ruční broušení skleněných jehlánků jablonecké bižuterie. Špinavá, píchavá, těžká práce však byla i na kovošrotu, při dobývání hliníku a mědi ze zbytků různě silných kabelů. Chlapskou práci vyžadovaly doly a stavební a drážní komanda, jezdící ven. Ostrou honičkou, která pálila a ničila ruce, byla práce v chlumčanské kachlíčkárně. Čistší práce byla v knihárně. Zdánlivě nejlehčí práce byla ve špendlíkárně. Ve skutečnosti tam dávali vězně za trest. Šlo o monotónní, do zblbnutí se opakující navlékání špendlíků a vlásenek, vždy určitý počet, na zavírací špendlík. Norma vysoká, proto se nedala v normální pracovní době stihnout. A tak se pokračovalo po ní, v době volna, každý den, i o sobotách, případně o nedělích, až se splnilo. Někteří vězňové pak „navlékali“ monotónními pohyby špendlíky i ve spánku a zráli tak pro pakárnu.

Normy se zvedly v roce 1972 oproti roku 1971 dvakrát až dvaapůlkrát. Tak na kovošrotu ze 12,5 kilo vysvlečených a svázaných drátů (na hlavu a den) – na 25 kilo. V knihárně

z 800 výtisků na hlavu a den na 2000 výtisků atd. Tempo bylo nevídané, oproti civilu asi dvakrát vyšší, zato výdělky až dvakrát nižší a práce horší než v civilu. Například materiál kovošrotu, který normální zaměstnanci podniku „tam na svobodě" odmítali zpracovávat, šel na práci do věznic. Navíc méně kvalitní strava a hygienicky horší pracovní prostředí ještě více ztěžovaly honičku. Ne náhodou na celém kovošrotu dozorci trpěli ležení vězňů po směně, protože šlo o silné fyzické vyčerpání.

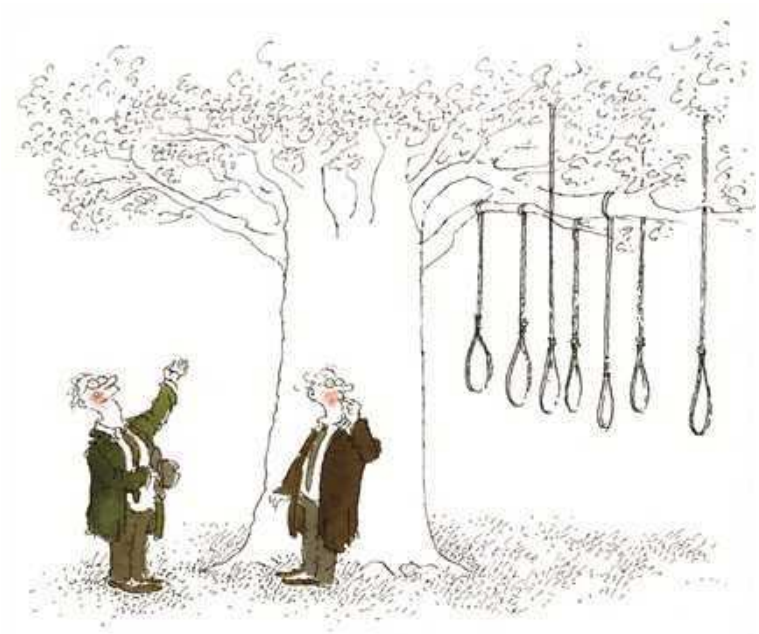
Neplnění norem se trestá řadou postihů: od nejmírnějšího trestu (zákaz televize) přes trest silnější (zákaz balíčků apod.), ještě silnější (uzavření v „uzavřeném oddělení" – díře) až po trest nejsilnější, tj. odevzdání neplniče plánu – „poškozovatele pětiletky" – k žalobě prokurátorovi, a tedy k nášupu trestu, tj. k prodloužení věznění.

Podniky, které měly ve věznici svá detašovaná pracoviště se svými civilními mistry (kombinováni s dohlížejícími dozorčími důstojníky věznice), si část obrovských zisků vyždímaných z vězňů pochopitelně ponechávaly. Ze zbylých peněz šlo asi 80 % věznici na „udržovací náklady" a teprve zbytek vězni. Z toho zbytku asi 2/3 na úložné a asi 1/3 na kapesné, vyplácené ve zvláštních vězeňských penězích. Za ně se dalo nakupovat v určený jeden den v týdnu v kantýně. U alimentářů dělalo kapesné pouhých 30,- Kč na celý měsíc. Chudáci, jestli byl kuřáci! Z úložného se strhávalo na vazbu, na expertízy (například za ověření, zda určitý leták byl napsán na psacím stroji odsouzeného se prý vězni počítalo 1000 Kčs), na soud (600,- Kčs), na alimenty apod. Jenom horníci (ale nealimentáři a svobodní) si odnášeli z věznice po několikaletém věznění několik tisíc korun, z čehož si mohli před

výstupem pořídit oblečení a obutí a zbytek dostali do začátku života v civilu.

Tvrdou, vysilující a minimálně honorovanou prací je prý odsouzený převychováván a přitom, zdá se, si hradí všechny náklady svého věznění, tak jak to žádal už pruský státní filozof Hegel.

Dalšími dvěma nástroji převýchovy jsou: 1. kázeň a pořádek, 2. zájmová činnost. To vše je řízeno a organizováno hierarchií vychovatelů, referentů režimu a mnoha dalších příslušníků věznice a odedřeno hlavně samosprávami, službami a aktivisty z řad vězňů.

PŘIBYLÁK

Když nás ve čtvrtek 22. 5. 1972 vyklopili na dvoře Borů a zkontrolovali obvyklým způsobem prezenci, nahnali nás do příčného křídla panské chodby. Tam nás znovu vyvolávali a kontrolovali nejrůznější údaje. Pak určili trojice a posílali je vymočit se – na rozkaz. Měl jsem stísněný dojem, že i spouštění a zastavení moče bude přikázáno povelem a že má prostata neposlechne. V tom však byla ponechána svoboda. Mohli jsme zcela svobodně i nemočit.

Kuřákům se neustále zakazovalo kouřit, takže na kouření dostali chuť přímo nesnesitelnou. Někteří, schováni v druhé a třetí řadě, to riskli. Kouř na chodbě bylo hned cítit a bachaři běsnili.

Konečně nás zavedli dlouhatánskou panskou chodbou na centrálu. Pod obrovskou kopulí ve výši jsme si připadali jak v kostele. Z centrály pak dolů do sklepa na chodbu díry. Tam jsme byli vyvoláváni podle jména, vyzváni k svlečení donaha, odebrali nám zvlášť šaty, zvlášť osobní prádlo a zvlášť boty a všechny osobní věci. Tyto šly, po důkladné kontrole důstojníkem-velitelem nástupního oddělení, do obyčejného pytle. Důstojník v podřepu rychle věci roztřiďoval – co zahodit do koše, co dát do pytle a co vězni ponechat (hygienické potřeby, přezůvky, ponožky, dopisní papíry, kuřivo). Marně jsem ho žádal o ponechání mých knížek. „Dostanete je od svého vychovatele, ovšem jen teh-

dy, jestli si je zasloužíte!“ A šly do pytle k zaprášeným botám. Vše se rychle podepisovalo na různé karty.

Z chodby jsme šli s uzlíčkem ponechaných věcí pod holiče (vlasy 2 cm), dále pod zdravoťácký filcuňk, pak pod sprchu a konečně k okénku, kde každý z nás vyfasoval ranec prádla a šatstva a musel ihned převzetí podepsat, aniž měl možnost věci překontrolovat.

A už nás hnali ven na chodbu obléci se. Břicháčům bylo osobní prádlo malé, na jiných zase soukenné namodralé mundúry visely. (Šlo o vyřazené mundúry po letcích a lidových milicionářích.) A všichni jsme se zase řadili a stáli a čekali, než vylíčenými procedurami projdou ostatní. Pak asistující brýlatý vězeň-starousedlík ostře vojensky zavelel a zamrkal nervózně očima. Odvedl nás ze sklepa zpět na centrálu a z ní na tzv. nástupní oddělení – přibylák. Znovu obřad prezence a pak už jsme roztříděni do velkých cel. Jsou jmenováni velitelé cel a jejich zástupci. (Slízl jsem zástupce.)

Zkušení mukli rychle zabrali nejvhodnější lůžka v celách a nejlepší deky z hromady v koutě. Až dodatečně jsem zjistil, že vyfasovat dobré deky je strašně důležité nejen kvůli jejich teplosti, ale i kvůli něčemu jinému. Máš-li teplé deky, spíš pod jednou a ostatní dvě, vzorně složené do zařezávajícího obdélníku, na noc odkládáš na kufr; usnadní ti to ráno stlaní. Zůstaly na mne samozřejmě nemožné tenké hadry.

Pak jsme znovu nastoupili na chodbu a odebrali se do jiného sklepa, kde jsme vyfasovali ešusy a lžíce. Dále jsme fasovali ložní prádlo, ručníky a utěrky. Poté jsme se vrátili do cely a složitě stlali – podle předpisu a vzoru na nástěnce. Vzorně složit se musí nejen deky, ale i ručník a utěrku je nutno ještě vzorněji uložit přes záhlaví trubkové postele.

A potom zaznělo znovu „Nástup!“ a odešli jsme na večeři. Fasuje se na centrále, z obrovských hrnců, na jídlo se stojí ve frontě. Každý mukl si odnese ešus na celu a u stolu sní svou porci. (Někde se jí povinně na kulturce, ale pod ešus se musí prostřít druhá vyfasovaná utěrka. Jde o kulturu!) Ešus se ihned vymyje (někde je jen studená voda), utře a uloží – na přibyláku do otevřené poličky k rezervnímu osobnímu prádlu, k osobním věcem a k bochníkům chleba.

Po jídle znovu nástup – k prvnímu poučení, na kterých místech se smí kouřit, jak se chovat a dbát na čistotu a pořádek osobní a v cele. Velitel cely nemá náturu určit k úklidu cely některé z vězňů, a tak ji uklízí sám. Jako jeho zástupce mu pomáhám.

Nový nástup – s důležitým úkolem: přidělit každému osobní číslo. Dostal jsem číslo 9728. Pod ním budu všude veden. Nezapomenout je! „Vytetovat“ si je do paměti! A jdeme o poschodí výš – na chodbu ošetřovny. Svlečené a vyzuté svršky necháváme na chodbě a jdeme bosi po dlaždicích dovnitř – na váhu a k letmému zdravotnímu pohovoru. Děje se podle papírů, které přišly z původního vyšetření vězně na eskortním oddělení. Prohlíží nás mladý brýlatý čahoun, asistuje mu malá zdravotní sestra, standardní kráska s tizianovými vlasy. Dostávám masti na hemeroidy a proti kožní plísni. Potvrzuji lékaři údaje o operovaných loktech atd.

Odvádějí nás zpět. Čekáme na večer a první noc na Borech, na pověstných Borech.

JAKO JEDINÝ Z PŘIBYLÁKU HNED NA ÚSEK

Druhý den, v pátek 26. 5. 1972, celé dopoledne probíhalo školení o vězeňském řádu: návštěvy, dopisování, přijímání balíčků, nákup věcí osobní potřeby, nahlížení do osobních věcí, věci u sebe, hry, podávání žádostí a stížností, dodržování stanoveného pořádku a kázně, dodržování zásad slušného chování, součinnost při ochraně zdraví, plnění pracovních povinností, kulturní život odsouzených, samospráva odsouzených, propuštění z výkonu trestu, závěrečné ustanovení.

Kus suché litery je vždy přečten nebo puštěn z magnetofonu a pak rozveden v živé řeči na příkladech. Výklad byl přerušen dvěma návštěvami: důstojníkem z pracovního oddělení, který si přišel ověřovat ještě nějaké údaje na kartách vězňů, než budou pracovně zařazeni. A dále příslušnicí finančního oddělení, která nás informovala o rodinných příspěvcích na děti, o výživném apod. (Potvrdila mi, že na alimenty musím mít opravdu exekuční příkaz soudu.)

Ze školení mi zvláště utkvělo: – nabádání ke snaživosti ve všech třech oblastech: pracovní, kázeňské a pořádkové, zájmové; – varování před řadou postihů za neplnění pracovních norem; – nebezpečnost některých údajů v dopisech (Jako příklad byl uváděn dopis, v němž vězeň vyhrožoval, že si to s udavačem po návratu vyřídí. Důstojník

z nástupního oddělení jej předal prokurátorovi ke stíhání.); – konečně poučení o návštěvách, balíčcích apod.

Důstojník se několikrát zmínil o způsobu uložení věcí v kufru. Zeptal jsem se ho proto, zda ty kufry vyfasujeme nebo zda je zde dostaneme koupit. Odpověděl, že ani jedno ani druhé, protože kufry – nejsou. (Jak důležité je vzít si kufr do vězení hned, když je člověk zatčen anebo když nastupuje „z volné nohy"!) Vyslovil jsem tedy nahlas nápad, že bychom si hygienické potřeby (o něž jsme si mohli z domu zažádat) mohli dát poslat v kufru jako jejich obalu. – „Ano, pokud to nepřesáhne váhu stanovených tří kil."

Ještě před obědem jsme si mohli a měli napsat domů krátký dopis, jehož účelem bylo sdělit našim adresu a vyžádat si onen „hygienický balíček" s proprietami, dopisními papíry, kuřivem. V některých lágrech místo toho vězeň vyfasuje asi 25 vězeňských korun, za které si koupí vše potřebné ve vězeňské kantýně. (Možná to pak vězni strhnou z kapesného.)

Při psaní prvního dopisu z Borů jsem se začal učit správně psát vězeňskou korespondenci: do levého rohu „Ods. X. Y., naroz. ..., V. (= číslo úseku)/ 1 (= označení etáže-chodby), p. s. 335, Plzeň 1". Vpravo do záhlaví se pak napíše adresát, začínající označením příbuzenského vztahu vězně k němu (žena, dcera apod., jméno, adresa). Mezi tyto údaje se doprostřed psává datum. Na vnitřní stranu obálky, do onoho trojúhelníku, který se překlopí a jímž se obálka zalepí, pak znovu „Ods, X. Y. ...".

Pikantní bylo, když mi dcera Michaela odepsala „Ods. Michaela Sedláková ..." místo „Odes. ..." Zda omylem, když mezi „Odes." a „Ods." je tak nepatrný rozdíl, anebo z recese, nevím. Avšak on i ten „Ods." je zároveň „Odes."

– na lágr. A „Odes.“ je vlastně také „Ods.“ – odsouzený ke strádání z nepřítomnosti osoby blízké.

Po obědě jsme šli fasovat do známého výstrojního sklepa holínky a montérky se zástěrou a s čepicí. Tam jsem byl poprvé ve vězení seřván, nikoliv však bachařem, ale muklem-brigadýrem, asi pětadvacetiletým holičem z Mostu. Zač? Za to, že jsem si dovolil požádat ho o výměnu špatných holínek za dobré. Rychlý podpis výstrojní karty – zase bez možnosti dostatečné kontroly toho, co podepisujeme, a už se řvalo „Pohyb! Pohyb!“ a hrnuli jsme se na přibylák.

Tam vzápětí „Nástup!“ a přečetli nám předběžné pracovní zařazení. Definitivní to prý bude až po středečním zasedání příslušné komise. Seznam byl dočten, když se najednou ozvalo: „Odsouzený Sedlák!“ – „Zde.“ – „Všechno sbalit, půjdete hned na kovošrot!“ Ustrnul jsem. Nejen proto, že jako jediný ze všech jsem byl hned první den po příjezdu odkomandován na práci, ale i pod vlivem vtírajících se otázek „Jaký to má smysl? Proč zařazují ihned do práce jen mne? Jako politického? A do jaké práce?“

S věcmi sbalenými do rance z deky jsem se vyvlekl na chodbu. Důstojník mne odváděl přes katr, centrálu a zase katr (odemykání, zamykání, odemykání, zamykání) na úsek označený velkou římskou pětkou. Kovošrot!

Když jsme šli kolem oken vedoucích do dvora, kde muklové rozbíjeli majzlem a kladivem velké bloky motorů, ve špíně, v dešti, odvážil jsem se důstojníka zeptat: „To jdu na to?“ (Mysle na to, jak dostanou zabrat mé operované lokty celých osm hodin den co den, až do toho 2. 3. 1973 8,00 hodin). „Ne, to bude asi jiná práce.“

Na kovošrotu mi důstojník poručil, abych ranec složil u okna a počkal. Odešel do kanceláře pro příslušného dů-

stojníka, vyšel s ním ven a mlčky se vrátil na přibylák, aniž o mne okem zavadil. Připadal jsem si jako neživý materiál … Nový důstojník na mne studeně pohlédl a bez řeči odešel kamsi do poschodí. Vrátil se, minul mne – zase nic! Čekal jsem odhadem ještě asi půl hodiny. Nakonec přece jen pro mne přišel: „Pojďte se mnou!“ A odvedl mne na dvojcelu s celkem osmi lůžky. Ukázal mi na horní lůžko, těsně pod nepřiléhajícím oknem: „Ustelte si a věci si uložte vedle na poličku!“

Odešel. Osaměl jsem. Trčím tedy na kovošrotu, na pověstném, obávaném kovošrotu. Co mne zde čeká?

BENEŠ PŘIJAL DEMISI, GOTTWALD MLUVÍ NA STAROMĚSTSKÉM, PŘICHÁZÍ NOVÁ DOBA!

NA CELE KOVOŠROTU

Okoukávám způsob, jakým je ustláno sedm postelí, a stelu si podle toho tu svou. Stejně tak ukládám i věci – „vycházkové“ šaty do jednoho komínku a to ostatní do druhého.

Pod všemi postelemi jsou kufry. Vedle poliček v rohu za plentou je sedací splachovací klozet. Na stěnách jsou rozvěšeny zrcátko a fotky krajin a květin. V poličce upoutávají mou pozornost barevně opletené sklenice, asi na čaj. Připodobnění domovu?

Do cely náhle vstupuje zavalitější usměvavý muž v muklovském mundúru, ale s červenou orazítkovanou páskou na rukávě. Představuje se jako předseda samosprávy kovošrotu a vyptává se mne, kdo jsem, kolik jsem dostal a za co. Já se na oplátku vyptávám na práci a na život v kovošrotu. Vyzvídám hlavně, co bych zde mohl dělat s těmi svými operovanými lokty? On, že snad u válečků a že uvidíme. Loučí se s tím, že kdybych opouštěl celu, ať zamknu zabouchnutím, aby se nic neztratilo. A při návratu na celu ať požádám vězně-službu o odemknutí.

Jdu se oholit a umýt do umývárky. Cestou zpět se míjím s jedním obrýleným sympaťákem, který se o mne jako o nového hned zajímá. Je bývalým šéfredaktorem časopisu *Junák*. Zdá se, že bude o čem diskutovat. Zve mne na večerní televizi na přepažené chodbě. Tam se seznamuji s Ing. Kubou z Ostravska a s Jiřím Ledererem z Literárek.

Brzy po mém návratu do cely přichází usmívající se podporučík v doprovodu předsedy samosprávy a kontroluje úklid cely. Chválí mne za vzorné ustlání a poznamenává, že to přece „musím umět z dřívějška“. Mám tomu rozumět tak, že už ví, že „jsem byl u vojáků“? Snad ano.

Odcházejí. Necítím se už tak stísněně a píši ihned dopis ženě. Po večeři načrtávám ještě krátký přivítací „dopis“ svým dosud nepoznaným spoluvězňům, kteří se vrátí z druhé směny až po večerce, až budu spát.

Spím, když mne budí svým hlučným příchodem. Shazují těžké holínky a unaveně jimi třískají o dřevěnou podlahu, rumplují s ešusy (druhá směna večeří až po skončení směny – v noci) a mluví jeden přes druhého. Vítám se s nimi vleže.

Příští dva dny jsou sobota a neděle a to se zpravidla nedělá. Mám tedy možnost sblížit se trochu se spoluvězni.

Velitel cely a zároveň parťák těch sedmi je z Olomouce. Z ostatních je nápadný cikán, který pro nás fasuje prádlo a obstarává nám nákupy. (Mimochodem, cikáni-vězni, jak jsem je tam poznal, byli většinou velmi slušní. Překvapilo mne však, že se za svůj cikánský původ styděli, a někteří z nich dokonce cikány pohrdali!)

Neméně zajímavý je další vězeň – mladý hluchý (!) Němec z NDR. (Odečítá nám ze rtů českou němčinu a odpovídá nám nahlas němčinou méně srozumitelnou, protože vlastním sluchem nekontrolovatelnou.) Utíkal přes ČSSR do NSR, ale naši ho chytili a dali na Bory.

Třetím muklem je odchovanec děcáků, který jen přesedlal do „děcáku“ pro dospělé (jako mnoho jiných podobných absolventů dětských domovů). Nabídl mi jako vězni o třicet

let staršímu (mohl bych být jeho otcem) svou spodní postel a vylézal si na horní, která byla nevýhodná kvůli zimě a kvůli stlaní. Chvályhodné, že? – Čtyři další už představovat nebudu.

Muklové ve víkendové siestě čtou, hrají šachy, silně kouří, klábosí. Jdu ven na chodbu, potkávám Ing. Kubu a zapřádám s ním dlouhý rozhovor ateisty s katolíkem, ale rozumíme si. Na své si u mne v oněch dnech přichází i četba, šachy, debata v „kroužku Rudého práva“ (!), který vede šéfredaktor Junáka Jan Šimáně. Navštěvuji i knihovničku naší chodby a úseku. A píši ženě další dopis. Chodím po oba dny na televizi. (Z ní televizní noviny v 19 hodin jsou povinné.)

Při špacírování po chodbě vidíme strop nad druhým poschodím až u střechy. V prvním a druhém poschodí jsou cely jen při zdech budovy, před nimi je lávkový ochoz. Velká mezera mezi ním je překlenuta drátěnou sítí, v obou poschodích. Asi má zabránit pokusům o sebevraždu. Jsou to totiž poschodí smutného psychopatického oddělení. Odtamtud psychopati házejí leccos přes řídkou síť na vězně do přízemí a lijí na ně i vodu. Sám jsem zažil, jak nám hodili smetí na právě uklizené rajony. A „udělat rajony“ znamená zamést je, umýt, vysušit a vyleštit. Plocha asi tak 20x8 metrů. A dělejte to znovu a znovu!

MUKLOVSKÝ FOLKLOR II

Zmínil jsem se už o barevně opletených sklenicích na čaj. Říká se jim somračky. (Od slova somráci, pobudové potulující se po bufetech a vylizující talíře a dopíjející nedopitky.)

Za somračky poslouží sklenice od hořčice nebo od kompotů zakoupených v kantýně. Oplétají se tenkými drátky v bužírkách různých barev, přinesených z kovošrotu. Vznikají překvapivě krásné vzory, podobné výšivkám nebo koberečkům. Do opletu je vmontováno i držadlo-ucho, rovněž opletené. Jak potom chutná z takových somraček vřelý čaj přinesený v ešusech z vařiče na chodbě!

Vězni často propadají zvyku pít čaj stále silnější, až skončí u tzv. magoráků. To v ešusu vyvařují celý balíček čaje a přidají do něho tabák značky Taras Bulba. Pořizují si tak nejlacinější druh narkomanie. Opojení pak ještě zesilují překouřením, takže řeč se okamžitě stáčí na sex, popisují své někdejší soulože a rozdražďují se tím natolik, že se posléze pouštějí do pohlavních orgií.

Kromě opletených somraček je dalším projevem muklovské hmotné kultury tetování. To je ve věznicích rozbujelé, jak lze vidět při společném sprchování. Sprchování je totiž jedinou příležitostí zhlédnout ony někdy až podivuhodné výtvory, vyvedené většinou v tmavé modři, méně už v černi, červeni, zeleni. Jinak se tetování ve věznicích neuvidí,

protože dozorci obnažování částí těla s tetováním přísně pronásledují. Tetovaní se například nesmějí v létě na vězeňském dvoře při opalování svlékat a jsou předmětem posměchu a zostřené „péče“ bachařů.

Viděl jsem vězně, který měl na krku vytetován nápis „Jen pro kata“. Jiní tam měli výzvu „Zde odříznout!“ – i s příslušnou značkou-čárkou, kam nasadit gilotinu. Někdy je tato prosba v němčině „Hier abschneiden!“ či ve variantě „Bitte, hier abschneiden!“ Zahlédl jsem i francouzské „Ici couper!“

Albín-kuchař, plný vyrážek, si dal vybavit svá uzoučká záda nápisem „Můj život byl omyl“ – a to mu nebylo ještě ani dvacet!

Kromě vážných výjevů, například křídlatý čínský drak přes celá záda nebo kýčovité Hradčany přes celá prsa, jde často o výjevy krutě recesní: například na hřbetě ruky na každém prstu po písmenu K-R-CH-O-V nebo M-S-T-A. Na předloktí bývá v křesťanské trojici „víra-naděje-láska“ nahrazována naděje mstou. Vytetován kříž, srdíčko a – šibenice. (Šibenice jako naděje – to tedy je humor doslova šibeniční.)

Na jedněch zádech jsem spatřil vytetovaný žebřík a pod ním výzvu „Vlez mi na hrb!“. Nejodvážnější ze všech však byla tato tetováž: Na každé půlce zadnice byl vytetován čert s vidlemi. Při chůzi tetovaného se pak zdálo, že oba čerti cosi vidlemi házejí přímo do otvoru řitního!

Co do námětů a co do umístění existuje pestrá paleta tetování: aplikace obrázků na vějířky pod očima, startující rakety mezi očima, častý nápis USA s hvězdou na zápěstích, velmi častá srdíčka s iniciálami, nahé ženštiny na bicepsech, vějíře karet na hrudích, tetováže na vnitřní straně stehen, na holeních („Pozor, kope!“) apod.

Velmi lascivní jsou tetováže na – penisu! Sám jsem viděl na penisu jednoho vězně vytetovanou včelu. A slyšel jsem vyprávět legendu, že jeden nešťastník se rozhodl dát si včelu vytetovat na citlivém žaludu penisu! Řval prý přitom bolestí jako tygr a celá cela ho musela držet, aby tetování vydržel, a zacpávat mu hubu, aby nepřiběhli bachaři.

K tetování (muklovsky kérování) se shánějí, obkreslují a zašmelují za „kulaté" (cigarety) obrázky-náměty, které se pak kopírují na kůži a tetují. Někteří muklové jsou chodícími galeriemi tetováží. Napadlo mne, že by to etnografové mohli sbírat – fotografovat, filmovat a přidat i muklovské komentáře a vyprávěnky. Vznikl by tak dokument – i pro televizi.

Muklové jsou na své tetování velmi pyšní. A kolují mezi nimi legendy o tom, že tetované kůže se vykupují za stovky, ba za tisíce korun. A že „příslušná pražská chirurgie" nejen vyříznutou kůži zaplatí, ale udělá zadarmo ještě plastiku. Má to snad náhončím sehnat další oběti?

Ve věznicích kvete ovšem nejen folklor hmotný, nýbrž i nehmotný. Dějí se pokusy o literární ztvárnění zážitků a pocitů. Legální formou jsou dopisy, pokud projdou sítem cenzury. Vše ostatní je lépe zapisovat do paměti (a neustále si to k zapamatování opakovat, což jsem činil i já), protože jakékoliv zápisky jsou odhalitelné, zkartovatelné a – trestné. Mému kamarádovi dokonce zničili i plány rodinného domku, pracně po řadu večerů na pauzácích dělané, které mu předtím povolili (!).

Slyšel jsem i muklovské básně dvojího druhu: jednak formálně primitivní poezii nestudovaných muklů, plnou citu, jednak formálně vytříbené verše studovaných muklů – uvězněných studentů, používajících vyčtený slovník na-

šich básníků. Víc toho slyšel a zároveň si i zapamatoval Jiří Lederer. Zdalipak se někdy něco z té poezie objeví v nějakém časopise či sborníku? Co třeba tohle? – „Bory šumí po skalinách / Bory hučí na mašinách / Duní z kovu srdce řev / bezútěšný vězňův zpěv …“

VE SKLEPĚ KOVOŠROTU

V pondělí 29. května 1972, po čtyřech týdnech povinného nicnedělání, jsem konečně začal dělat a hned naostro. Zavedli mne v montérkách a se zástěrou a s ešusem do sklepa pod naše ubytovací cely. Ocitl jsem se ve velkém dlouhém podzemí s betonovou podlahou, na níž byly haldy zbytků kabelů, hrubé stoly s lavicemi a mašiny.

Má cela odešla do oddělené části sklepa vpravo – do tzv. páračky, kde rozparovali tlusté kabely většinou ručně, odmotávali jejich bandáže, oškrabávali dráty nožem atd. Mne však předseda samosprávy a brigadýr nad celým sklepem v jedné osobě zařadil jako třetího do trojice k mašince. Tvořili jsme ji jeden cikán, což byl parťák naší trojice a krmič stroje, a my dva, postarší muklové-odebírači.

Parťák bral z hromady zbytků kabelů, nastříhaných asi na délku jednoho metru, vždy jeden a strkal jej do mašiny, tj. mezi dva k sobě se otáčející kovové válce. Válce bužírku rozdrtily, takže nám odebíračům zbývalo jen drát uchopit, bužírku stáhnout, hodit na příslušné místo, drát přehnout na půlku a odložit na příslušnou hromádku. Zvlášť hliník, zvlášť světlou měď, zvlášť tmavou měď.

Práce se zdála na první pohled jednoduchá, ale ukázala se být bolestivá. Silnější dráty se totiž tlakem válečků tak rozehřály, že pálily ruce. Když jsem si navlékl chromové palčáky, neměl jsem zase cit svlékat bužírku dobře a hlavně

rychle, zvláště z těch slabších drátů. Pokračoval jsem tedy raději bez rukavic jako můj soused, což znamenalo ruce nejen spálené, ale navíc rozpíchané konci vybíhajících drátů a rozdírané jejich hrbolatým ostřím. Některé vybíhající dráty mne bodaly do tváře, nebezpečně blízko očí. Práce se odehrávala ve velkém tempu, protože krmič krmil mašinu velmi rychle, snad i proto, že sklepem chodil pořád dozorčí důstojník a kontroloval podle tempa plnění plánu a pracovní morálku všech.

Mně osobně dělaly – z nezvyku na takovou práci – potíže jak vysoké tempo, tak to nepřetržité odebírání, svlékání, přehýbání a odkládání drátů, znovu a znovu, bez zastavení, po celé čtyři hodiny, s jedinou přestávkou po čtyřech hodinách na záchod a pak zas další čtyři hodiny až do konce směny. Byli jsme živé přívěsky stroje, sami jsme se stávali stroji.

Také oba operované lokty mne ohýbáním drátů, někdy na malíček silných, začaly bolet. Kromě toho se mi začala chladem od betonové podlahy a průvanem otevřeného sklepa ozývat i má nešťastná prostata. Chtělo se mi často močit, ale nesměl jsem – až o přestávce.

Ze všech těchto důvodů jsem toužebně čekal na konec směny jako na vysvobození. Div jsem si nezoufal z pomyšlení, jak těch deset měsíců, den po dni, vydržím. Ale říkal jsem si, že si snad zvyknu, že to prostě vydržet musím, a zatínal jsem zuby. Nakonec přišlo spásné „Je půl třetí“. Objevila se totiž druhá směna na vystřídání.

Ze sklepa se šlo padesát metrů na centrálu pro oběd a dalších padesát metrů do cely jej sníst. Sotva jsem se umyl, svalil jsem se na postel a vychutnával sladkost odpočinku. Pak už ale přišla další povinná práce, tj. rajony a úklid cely.

A byli jsme připraveni na „sčíták“, spojený s kontrolou úklidu cely. Nakonec přišly na pořad večeře, povinné televizní noviny a večerka.

Druhý den nebyl zpočátku materiál. A tak jsme jeli s kolečky na dvůr, kde byla hromada malých odřezků kabelů, plná papírů, hlíny a jiných nečistot, prostě hnusný odpad, navíc popršený. Vidlemi jsme to nakládali, vozili do sklepa, vyklápěli u zdi na beton a sedíce na bobku vybírali hliníkové dráty v bužírce, ne však kratší než šířka dlaně, a házeli je do krabice „od margarínu“. Po dvouhodinovém vybírání jsme ji naplnili asi z polovice. Jak dnes splníme normu 25 kilo na hlavu? Ale naštěstí přišel včas normální materiál.

K problémům na kovošrotu podal odvážný Jan Šimáně stížnost České národní radě: proti zvednutí norem (ze 12 na 25 kilo) a na nediferencovanost normy, která byla stejná pro lehký hliník a pro těžkou měď). V lehkém hliníku totiž nebylo možno normu splnit, i kdyby se trojice potrhala. A hliníku přitom chodila drtivá většina. Nikdy jsem se však už nedozvěděl, zda se stížnost úřední cestou k adresátu vůbec dostala, a když, zda se s tím něco udělalo. Pravděpodobně si J. Š. odseděl trest do hodiny, aniž mu přišla odpověď.

Kromě občasného nedostatku materiálu a příliš tvrdé normy bylo dalším problémem tzv. kolektivní plnění. Odevzdávané balíky obnaženého materiálu šly sice na váhu a váha se pečlivě zapisovala, avšak zapisovala se váha produkce celého sklepa, aniž se přihlíželo k výkonu jednotlivých trojic. Bylo mi proto záhadou, jak mohli být někteří vězňové vyvěšováni na nástěnce jako neplniči. Možná na základě hlášení dozorčího důstojníka, který mohl dělat takové závěry jedině ze svého pozorování pracovního tempa jednotlivých trojic.

Stejně jako den první a druhý proběhl i den třetí. Jen s tím rozdílem, že drobné ranky na mých rukou, do kterých se zřejmě dostala špína z bužírky, se zanítily. Snad se to spraví a kůže na rukou mi zesílí a ztvrdne, utěšoval jsem se.

Přišlo středeční odpoledne 30. května. Najednou do cely vrazí vychovatel naší chodby. „Je tady odsouzený Sedlák?“ – „Zde,“ zvedám se z postele. „Ihned všechno sbalte a přijďte s tím do kanceláře!“ Co to má znamenat? lámal jsem si překvapením hlavu. Přesun do jiné věznice? Anebo zůstávám a jdu na jiný úsek?

Přicházím s uzlem deky do kanceláře a jsem bez řeči doveden přes katr – centrálu – katr na úsek č. II. Zazní rozkaz: „Počkejte tady!“ a vychovatel mizí za dveřmi u jiného vychovatele. Vyptávám se rychle vězně-služby se žlutou páskou na rukávě, co se u nich, na druhém úseku, dělá. Říká, že kovopletivo. „Jaký je vychovatel?“ – „Přísný, ale jde to.“ Než se stačím dozvědět něco víc, už jsem odváděn do druhého poschodí, tj. na třetí chodbu.

Tam se mne ujímá vězeň s červenou páskou, zřejmě brigadýr. Představuje se, že je brigadýr rozpisky a že budu u nich. Ptá se, zda umím psát na stroji a co jsem dělal v civilu. Říkám, že bibliografa v knihovně, předtím dvacet let vysokoškolského učitele filozofie. „Škoda, knihovníka máme, vyučeného (!). Ale v rozpisce budete psát na stroji. Bydlet budete prozatím v cele s Armabetonem.“ A vede mne do vedlejší cely – asi pro třicet lidí.

Večer jsem na chodbě potkal spoluvězně z Pankráce. Sotva mne uviděl, říká: „Tak jsem Prchlíka pozdravoval, ale on si na tebe nemohl vzpomnět. Však pojď, teď je na televizi.“ A vleče mě na kulturku. Představuje mě jakémusi mně neznámému plešatému tlouštíkovi. Rozpačitě na sebe zíráme.

Konečně se zmohu na otázku: „A co jste dělal v civilu?“ – „Jezdil s houpačkama a kolotočema. Já jsem od světskejch, víte.“ – „A máte tady jmenovce, že?“ – „Jo, generála, ale ten je na šatonech.“

Tím se vysvětlilo, proč byl udiven vzkazem mého pozdravu a nemohl si vzpomenout. „Doktor Sedlák? Ten mě ani neléčil, ani neobhajoval, ani se u mne nehoupal,“ řekl údajně.

Po dvou nocích u vězňů, s nimiž jsem nepracoval, jsem se konečně dostal na celu rozpiskářů. Byl jsem rád, že jsem byl pryč i od Armabetonářů. Měli totiž podivné zvyky: například chléb pro všechny skladovali pod postelí na kufru v bezprostředním sousedství zapocených onucí a páchnoucích bot. Na rozpisce, kam jsem se v pátek prvního června dostal, měli chléb na policích a všude čisto a pořádek.

VĚZEŇSKÁ KNIHOVNA

Ve čtvrtek 31. 5. 1972 jsem odpochodoval v komandu asi dvaceti vězňů přes katr – centrálu – katr do přízemí panské chodby. Brigadýr mi řekl: „Ani židli tady pro vás nemáme. Neměl byste na čem sedět. Půjdete dnes dělat s panem J. do knihovny!“

V knihovně jsem se seznámil s jejím vedoucím – „vyučeným“ knihovníkem. Šlo o vyučeného papírníka, který za války v papírnictví Siegel ve Zlíně začal prodávat i knihy. Řekl mi, že základní evidence knih ve vězeňské knihovně nevyhovuje, a že se proto pořizuje nová.

Začali už dříve s klepáním seznamů knih na psacím stroji podle jejich uspořádání na regálech. Jeden vězeň knihy z regálů vytahoval a diktoval autora a název knihy druhému vězni do stroje. Podle toho také seznamy vypadaly. Nejenže nebyly pořizovány knihovnicky, tj. autor napřed s příjmením a pak s osobním jménem, nebyly opatřovány ani dalšími obvyklými údaji jejich popisu, ale byly poznamenány spoustou chyb, svědčících jak o malé znalosti písaře o autorech (například Erenburg s -k na konci, Prajsová místo Preissová), tak i o malé znalosti pravopisu (Marije Majerová, Vítěslav Nezval, „Mi nový život chcem na zemy“, „Fakýrova dobrodružství“).

Upozornil jsem tedy na nutnost opisování základních údajů o knize z titulního listu, což předpokládalo, aby měl

písař na stroji knihu v ruce. Tím by odpadly i chyby z přeslechů – například Hamšíkův *Oběd s Adenauerem* byl slyšen, a tedy přepsán jako Objev s Adenauerem. Zdůraznil jsem, že na prvním místě se musí psát autorovo příjmení. Dodržet oboje bylo důležité, protože z těchto seznamů se měly pořizovat dva lístkové abecední katalogy – autorský a názvový.

Když vedoucí knihovny viděl, že práci odborně rozumím a že jsem měl hned za první den taky výkon, začal velmi stát o to, abych k němu chodil brigádničit v odpoledním volnu každý den. V zájmu knihovny jsem mu to přislíbil. (Šlo mi však i o knihy pro mne.)

Odpracoval jsem akorát brigádu v pátek a v pondělí po třech hodinách. Když jsem přišel v úterý, řekl mi vedoucí smutně: „Máte jít za …“ Vstoupil jsem a ohlásil jsem se podle předpisu. Příslušný důstojník mi stroze a chladně řekl: „Okamžitě se odeberete na úsek! Odchod!“ Zašel jsem zpět do knihovny pro ešus. Vedoucí se zmohl jen na konstatování: „Škoda, že to nemůžete dělat dál.“ – „Proč nemohu?“ – „Máte politický paragraf.“

Místo mne tam začal chodit vězeň, který měl sice politickou důvěru, ale knihovnictví vůbec nerozuměl. I český pravopis znal slabě a postrádal širší kulturní rozhled. Proto se kromě spousty pravopisných chyb začaly objevovat chyby vyloženě věcné. Tak se mu stalo, že rozsekl Ciceronovo jméno a poslední jeho část přiřadil do názvu díla. Vzniklo z toho: Markus Tůlius: Cicero o povinnostech. Nebo František Hamza: *Šimon kouzelník* byl předělán na František Šimon: Hamza kouzelník. Do české literatury tak „přibyl“ nový autor s novým dílem.

Po čase, až přijde zase nějaký „vyučený“ knihovník, za-

čne znovu cirkus s pořizováním nové, a třeba zase chybné evidence, na základě zjištění, že dříve pořízená evidence je plná chyb. Tak tomu bylo s knihovnou centrální.

Kromě centrální knihovny jsou decentralizované knihovničky téměř na každé chodbě. Půjčuje se zpravidla v sobotu nebo v neděli jen v určité hodiny. Maximálně tři knihy najednou. Vesměs beletrie – česká, slovenská, sovětská i jiná. Žádají se i jazykové učebnice, ale těch je neobyčejně málo. Učebnice jiného druhu téměř neexistují, až na pár základních – k likvidaci negramotnosti nebo k dokončení základní školy.

Povolení na zaslání odborných učebnic z domu se vydávají jen zcela výjimečně. Je to téměř zázrak, jestliže se to někomu podaří. Rovněž zájem o dodělání nějaké vyšší školy se odmrští zdůvodněním „Máte krátký trest“, i když jde o trest několikaletý.

Já sám jsem se dostal ke svým učebnicím němčiny, angličtiny a francouzštiny jen ve výjimečně dobrém rozpoložení svého vychovatele, který mi žádost o ně podepsal. Stejně jsem je však dostal až koncem června. Ale bylo to štěstí, protože jsem si tak mohl vyplňovat své jednoměsíční ležení ve vězeňské ošetřovně v červenci.

Číst se dají i objednané noviny a časopisy, o jejichž distribuci se stará centrální knihovna. Málokterý z vězňů je kupuje, ale většina je chce číst. A tak tisk koluje.

V PRÁCI NA ROZPISCE ŠKODA

Ve čtvrtek prvního června 1972 jsem sice už měl pracovat na rozpisce Škoda, ale pracoval jsem nouzově v knihovně. V pátek 2. 6. jsem se na rozpisce už zapracovával – nejprve u staršího vězně-nemluvy, jemuž jsem se jen díval do psacího stroje, co to vlastně píše a jak to píše. Brzy mne však brigadýr posadil k jinému vězni – brýlatému sympaťákovi, který se mne pedagogicky ujal, tj. začal mi vysvětlovat, co, jak a hlavně „proč se to tak píše, jak on to píše".

Rozpiska Škoda je detašované pracoviště, technicko-úřednické pracoviště Škodovky. Její práce spočívá v rozepisování primární technické dokumentace (výkresů s legendami, kusovníků apod.) do dokumentace sekundární, tj. „receptů" pro skladníky, výrobce u strojů a montéry – kolik čeho a jak mají objednat, vyrobit, smontovat. Přitom nejde jen o mechanický přepis, ale o určité transformování původního textu a údajů do zvláštních tiskopisů, většinou předtištěných ormigových blan, se spoustou zvláštností, výjimek a někde i složitého navazování, přepočtů a výpočtů.

Chyba se přitom udělat nesmí, zvláště v číslech, protože to by mohlo znamenat i mezinárodní malér. Kdyby se například v rozpisu montáže elektrárny pro Indii objevil chybný (menší) počet některých dílů, pak by se montáž musela zastavit a montéři by museli čekat, než se chybějící díly dopraví letadlem.

I respektování různých zvláštností (dešifrace všelijakých zkratek, značek apod.) dalo dost práce a vyžadovalo neustálou pozornost, zvláště u lidí netechnického typu a netechnického vzdělání, jako jsem byl právě já.

Celkově byla práce na rozpisce ve srovnání s jakoukoliv jinou prací ve věznicí složitější. Na druhé straně zase výhodnější. Ve srovnání například s prací na kovošrotu byla fyzicky nepoměrně snazší („jen" osm a půl hodiny mlácení do kláves psacího stroje). Avšak intelektuálně, jako jediné intelektuální pracoviště věznice, náročná. Navíc nervově a duševně vyčerpávající příšerným rachotem téměř dvaceti zastaralých psacích strojů v poměrně malé místnosti asi 5x4 metry.

Kromě toho bylo všude plno zadírající se fialové špíny z ormigových kopíráků a plno smradu a kouře většiny kuřáků. A když se větralo, což se dělo po valnou část dne, byla zas zima do nohou – jed na mou prostatu, která potřebuje teplo.

Zkušenost už prvního dne ukazovala, že mé náhlé přeřazení z kovošrotu na rozpisku bylo výhodou. Polepšil jsem si pracovně – více jsem se uplatnil a pracoval jsem jen na jednu směnu – i zdravotně – bez betonového sklepa s nemožnými průvany, bez zaněcujících se zraňovaných rukou.

Ansámbl byl rovněž zajímavý, jinak zajímavý než na kovošrotu. Na pracovišti byli většinou intelektuálové, což mělo své klady, ale i zápory – větší egocentrismus a egoismus. První materiální pomoc konzervami a vězeňskými penězi mi nenabídl nikdo z rozpisky, ale degradovaný vyšší důstojník armády, také politický, z jiné cely a z jiného pracoviště.

Zapracovával mne Brňák Pavel N., absolvent gymnázia

a pak, za války, posluchač dramatické konzervatoře, sídlící tehdy na ulici Gorkého (dřívě Titově a ještě dříve Falkensteinerově), kde jsem v letech 1952–1971 bydlel. Po válce byl vedoucím výpůjčního oddělení v knihovně, v jejíž budově jsem před svým uvězněním pracoval. Nakonec jsme, do třetice styčných bodů, zjistili, že chodil do gymnázia, kde jsem jeden rok působil jako profesor.

Byl příbuzným Jiřího Mahena. Poprvé zažil kriminál za Hitlera. Teď byl odsouzen podruhé v justičním paláci v Brně, přesně v téže soudní síni jako tenkrát. Člověk řady zaměstnání, o nichž dovedl nesmírně zajímavě vyprávět. Například jak ho jako průvodce na Špilberku v Brně vzal jeden z návštěvníků stranou a upozornil na to, že „ty okovy nemohou být tak staré, jak tvrdil, protože mají vyřezán metrický závit, který byl u nás zaveden místo coulového mnohem později". Pěkné, co? Údržbář na hradě pak skutečně doznal, že okovy vyrobil a zakopal do země, aby jim dodal „patřičné stáří".

Byl estétem každým coulem a téměř v každém okamžiku. Dovedl nacházet poezii i v nezáživném technickém textu, který zpracovával. Velmi často intonoval ze světové hudby, do níž mě obětavě zasvěcoval. Skládal básně, hýřil recesí. Vedl kroužek němčiny. Pozoruhodná osobnost!

A takových zajímavých lidí tam bylo více. Už na první pohled zajímavých i fyzicky: jeden hrbatý a navíc kulhavý, druhý bez ruky a bez oka – diktovač. Nebo zajímavých na základě svého vyprávění: řídicí učitel-včelař z moravského venkova, inženýr-vynálezce a zároveň bratr našeho předního filmového herce, nebo vzdělaný, jemný a obětavý dělník s dvojí kvalifikací – obchodního příručího a frézaře, navíc s trojí srdeční vadou, atd.

I příběhy jejich uvěznění by byly námětem pro literáty: jeden byl pasákem prostitutek („tatíček“), druhý seděl za politické letáky, třetí za zneužití atrap dolarů z filmování na Barrandově, které zneužil k nákupům v tuzexu, atd.

Jejich práce, chování a vůbec celkový život tam mohl být předmětem studia psychologů, sociologů, etiků. Je to jiný svět, s jinými lidmi, včetně personálu.

S vězněm, který mne obětavě zapracovával a byl původem Brňan, jsem si začal brzy tykat. Druhému, staršímu vězni jsem nabídl tykání z ochranných důvodů: nemohl jsem totiž jinak zabránit tomu, aby mi pořád neříkal „pane profesore“ jen proto, že byl kdysi žákem téhož gymnázia, v němž jsem později učil. To „paneprofesorování“ mi nebylo příjemné a mohlo to i vyvolávat nepříznivou odezvu u ostatních vězňů a narušovat tak klidné soužití.

Vojtíšek mi pak zpívával: „V Brně ‚U modré nudle‘ / holári holahou / tancovaly dvě šmudle / holári holahou. / A já jsem tam taky byl / holári holahou, / jednu jsem si namluvil / holári holahou. / A ráno do špitálu / holári holahou, / že mám prasklou píšťalu / holári holahou. / A pan doktor se mne ptal / holári holahou / ‚Cos to, chlape, udělal?‘ / holári holahou /“. A mukl odpovídá: „V Brně ‚U modré nudle‘ …“ atd. Zpívá se nanovo totéž.

Třetí vězeň, o patnáct let mladší obětavý František, se kterým jsem se sblížil nejvíc, se našeho tykání už nedočkal. Dlouho jsem se neodvažoval mu je nabídnout, a když už jsem se odvážit chtěl, bylo pozdě. „Vězeňský osud“ nás rozdělil.

PŘÍLIŠ ŠTĚDRÝ ČERVEN

Během června se mi rozhnisal palec na levé noze až do živého masa. Že by ještě infekce z kovošrotu? Dostala se z rukou krevním oběhem do nohou a tam se vyrazila? Použitou mastí mi to úplně rozmokvalo. Přes vězně-chodbaře z ošetřovny jsem si sehnal léčivý zásyp. Pomohl. Narůstala nová kůžička, až na jedno místo, které se neuzavíralo. Kamarádi radili, ať nohy nevězním v neprodyšných teniskách a nechám je větrat, zvláště při psaní na rozpisce. Učinil jsem tak. Ovšem nevyčištěná infekce a nová infekce z prachu a sedajících a bodajících much udělaly své. Noha začala bolet.

Mezitím, na začátku posledního červnového týdne, jsem dostal na vězeňském dvoře úpal, nespal jsem celou noc, třásla mnou zimnice a vrhnul jsem. Ráno jsem sotva slezl ze své patrové postele a nebyl jsem s to zajít ani pro snídani. Místo toho jsem raději rychle napsal dopis ženě.

Když ohlásili nástup do zaměstnání, bylo mi najednou velice slabo a šly na mne mdloby. Ještě že mě kamarádi chytili a přistrčili rychle k otevřenému oknu. Pak se mne zmocnilo silné mravenčení, které postupovalo z hlavy přes hruď a celé tělo na končetiny a trvalo necelou půl hodinu. Brigadýr mi přikázal dát se předvést k lékaři. Čekal jsem před ordinací asi dvě hodiny, ale lékař mne nepřijal, protože: zaprvé jsem byl připsán v knize nemocných chodbařem pod staré datum; zadruhé chodbař neměl právo mě připi-

sovat; zatřetí nebyl tam podepsán vychovatel nebo režimák. Byl jsem odkázán na odpoledne

Šel jsem tedy dělat, i když mi bylo nanic. Nejít dělat znamenalo totiž riskovat díru. Díru vyfasuje i vězeň, kterému je sice zle, ale kterého lékař neuzná a kterému zatím ujede komando na práci ven. Proto jít k doktorovi v pracovní době je risk vždy. Není dobře, když se vězni udělá zle před pracovní dobou anebo v pracovní době. Poruč však tělu, aby s nemocí počkalo na odpolední volno!

Seděl jsem zhroucen za psacím strojem a teprve po delší době jsem požádal brigadýra o nějakou lehčí práci. Ten však zprvu o tom nechtěl ani slyšet. Nakonec mi ji přece jen dal, protože jsem řekl, že mi připadá blbé, když vidím ostatní dělat, a já nedělám nic.

Odpoledne se dlouhé čekání před ordinací opakovalo, protože náš úsek neměl v úterý svůj ordinační den. Měl jsem onemocnět v „náš den", tj. v pondělí. Musel jsem tedy čekat plné tři hodiny, než mě doktor vzal. Zjistil, že šlo asi o neurovegetativní dystonii (čemuž jsem nerozuměl) a předepsal mi dvoje prášky na nervy, doporučil omývání chladnou vodou a cvičení. Byl jsem rád, že to nebylo nic se srdcem nebo s mozkem.

Týž den mi vychovatel vrátil dva dopisy mé ženě s nepodepsaným průvodním lístkem, abych byl důrazně poučen, že nemám dělat do dopisů „opisy knih". Podstatnou částí těchto dvou dopisů byly totiž výpisky („opisy") z Rollandovy *Cesty pravdy* a z Twainova *Yankeeho na dvoře krále Artuše*, jimiž jsem chtěl ženě, milovnici knih, udělat radost.

Že prý mám psát jen o rodinných věcech. Ale co jsou „rodinné věci" například pro intelektuály? Nepatří do nich i výměna myšlenek k čemukoliv? A odporují výpisky Ústav-

nímu řádu, tj. jde o „dopisy obsahující údaje v rozporu s cíli nápravy odsouzeného“?

Ovšem vychovatel si udělá k Řádu dodatek: „Někteří odsouzení píší úměrné (?) dopisy, čímž zapříčiňují a brzdí plynulý průběh korespondence. Je nutné, aby se toho vyvarovali a psali na čtyřech stranách dopisního papíru a čitelně. Nebude-li tak činěno, budou dopisy vráceny k přepsání.“

Ve středu jsme byli v kinosále na povinné přednášce o občanských právech, svobodách a povinnostech – podle ústavy. Přednášel nějaký soudce-důchodce. Pěkně, ale věci obecně známé. Když skončil a vyzval nás k diskusi, přihlásil jsem se, ač mne spoluvězni z toho zrazovali. Položil jsem mu čtyři otázky. 1. Co je to právo vůbec? 2. Co je to spravedlnost? 3. Co jsou to politické procesy? 4. Jaký je vztah mezinárodního a národního práva?

Sotva jsem otázky vyřkl, rozkřičel se na mne můj vychovatel, v obličeji celý brunátný: „Sedlák, co se na takové věci ptáte? Vám jsou jasné a ostatní to stejně nezajímá!“ Přesto soudce otázky první, druhou a čtvrtou zodpověděl, ale třetí otázku – pochopitelně – vynechal. Když jsem jej na to upozornil, odpověděl ji jen příkladem, že politickými procesy jsou souzeny verbální delikty, ale mohou to být třeba i delikty hospodářské.

Vychovatel mi pak udělal kázání ještě ve své kanceláři – o tom, že „zárukou bezpečnosti v Evropě je SSSR“. Jako by to bylo něco, co bych nevěděl! Kázání mi však dělali i někteří spoluvězni, že jsem si to s těmi dotazy „zblbl u něho a ještě výš na ultimo“ a že teď mohu očekávat všelicos.

Začal jsem tedy žít v naději na věci příští. Dočkal jsem se. Vychovatel se po mně brzy sháněl, aby mi zakázal účast na sportovním dnu. Brzy jsem také pocítil ještě větší zájem

o mou korespondenci. Postupně mi vrátili pět (!) dopisů, poslední s průvodním lístkem: „Sedlák zpět. Upozorněte znovu ods. Sedláka, jakmile bude psát dopisy v jinotajích a s těma různými značkami, že mu nebudou odesílány a budou zakládány jako závadné do jeho osobního spisu."

Po vícerém dožadování jsem konečně dosáhl rozmluvy se svým vychovatelem. Já: „Pane vychovateli, dopis, ve kterém mají být údajně jinotaje, jsem pečlivě znovu pročetl a žádné jinotaje jsem tam nenašel." – „Ukažte!" Vychovatel pročítá dopis, jednou, podruhé, potřetí. Kroutí hlavou: „Vždyť tam žádné jinotaje nejsou!" – „To tedy znamená, že jste ten lístek nepsal vy?" ptám se pohotově. – „Ne, to ti vpředu." – „Nemohl bych tedy mluvit s tím, kdo mi tu výtku poslal?" – „To bych vám nedoporučoval. Raději ty dopisy pište ještě jednodušejc! Jak ženě roste na zahrádce kapusta, jaké je počasí a tak!" Pomyslel jsem si, zda právě v dotazech „na kapustu" nebo ve sdělení „o borském počasí" nebude vidět hlavní cenzor nové jinotaje, ale nechal jsem si tu námitku pro sebe.

Pohrůžka zakládání dopisů jako závadných do mého osobního (trestního) spisu byla ovšem vážná. Znamenalo to možnost nového postihu mé osoby, například v podobě bryskního zamítnutí žádosti o půlku.

Byl jsem také vyloučen z dosavadního brigádničení na chodbě „uzavřeného oddělení" u nově přibylých vězňů. Rovněž se zamítla žádost mých spoluvězňů, abych vedl kroužek angličtiny. To všechno znamenalo, že důvody k odměnám a k půlce budou minimální.

Tím však štědrost června nebyla ještě vyčerpána. V posledním červnovém týdnu mi levá noha silně opuchla, zrudla od prstů až nad kotník, rozhnisala se na třech mís-

tech a začalo mi v ní cukat. Na nátlak spoluvězňů jsem šel s nohou k lékaři, ale až po práci. Podle „zákona schválnosti“ opět nebyl „náš ordinační den“, musel jsem tedy čekat na konec lékařova ordinování, navíc ve strachu, zda mne vůbec vezme. A nevezme-li, bude to znamenat čekání až do pondělka, protože byl pátek večer a v sobotu a v neděli lékař na ošetřovně není. Co se však zatím s mou nohou může stát?

Naštěstí mne lékař po více než pětihodinovém (!) čekání přijal. Byl už chudák tak unaven, že nemohl ani vstát. Sestra, původem z kožního oddělení plzeňské nemocnice, se nohy zhrozila a důrazně lékaři doporučila (protože tomu v tomto případě rozuměla lépe než lékař praktik) vzít mne okamžitě na lůžkovou část, protože „s tak vážnou flegmónou nemůže jít ten člověk zpátky na úsek!“ Vězeň-brigadýr lůžkové části ošetřovny mne však nepřijal, že až ráno. Pán ... V sobotu ráno jsem tedy sbalil všechny věci do deky a s kufrem a čistými lůžkovinami napochodoval k přijetí na lůžko.

MĚSÍC VE VĚZEŇSKÉ NEMOCNICI

Prvním léčebným úkonem ve vězeňské nemocnici byl řev – řev bledého nervózního brigadýra. Seřval mne, že když jsem vyložil své věcí ke kontrole, vytřepal jsem prázdnou deku na dlaždice. A pak se za cosi rozkřičel znovu. Zpočátku se mi zdálo, že ani klidně mluvit neumí. Hodil mi nemocniční ohoz a šel. A pak mne, vybaveného hygienickými potřebami, dopisními papíry a jazykovými učebnicemi, odvedl na kožní pokoj s osmi lůžky a zakolíkoval dveře.

Brzy jsem se seznámil s režimem vězeňské nemocničky: Stále zakolíkováno. Na chodbu se nesmí – kromě výzvy k převazu a k jídlu. Nesmí se k oknu, natož je otevírat. (Horní půlka je otevřena pořád, bez ohledu na zimu.) Nesmí se zde kouřit. Není tam televize ani rádio-dráťák, nic. Musí se dodržovat bezvadná čistota a pořádek a podávat dvakrát denně hlášení.

Celkově vzato je vězeňská nemocnice díra, jenže fešácká, neboť stravy je normální dávka, leží se na jednoduchém obložení postelí (a na matracích, ne na dřevité vlně jako v celách anebo na holé pryčně jako v díře). A za nucené nicnedělání těch 28,- Kč denně (jako se musí platit v díře) vězeň-pacient neplatí.

Nuda je tam ovšem strašná. A proto se povídá a povídá ... jako ve vazbě nebo na eskortním a čte se, je-li ovšem co. Ještě že jsem si vzal tu *Francouzštinu pro samouky*! A tu

jsem začal louskat, jen mi trochu otrnulo. V rychlíkovém tempu jsem za víc než dvacet dní proběhl všech téměř čtyřicet lekcí – 300 stran. Tím jsem ovšem o francouzštině získal jen první ponětí, nikoliv znalost, zvládnutí.

Dále jsem četl beletrii: Havlíčkovu *Helimadoe*, Andrićovu *Travnickou kroniku*, Halliburtonovu *Královskou cestu za romantikou* a – z čtenářské nudy – pak i Svátkovu knihu *Z pamětí kata mydláře*, četbu zvláště vhodnou vzhledem k momentálnímu prostředí.

Sousedi vedle a ob jedno lůžko byli štampacienti a zároveň „zakládající členové vězeňské nemocnice“ (od začátku dubna 1972). Jeden trpěl plísní na rukou, což šéflékaři a brigadýrovi nevadilo, aby ho dali pracovat do přípravné kuchyňky chystat jídlo pro všechny vězně. Druhý měl ošklivé zranění na holeni nohy, způsobené frakturou, a vzhledem k její komplikovanosti sotva chodil. Což opět nikomu nevadilo, aby rovněž pobíhal po kuchyňce, dělal dlouhý rajon chodby včetně jídelních stolů, uklízel v převazovně, umýval chodební okna a držel každodenně jednu z dvouhodinových nočních služeb na chodbě.

Ty čtyři noční služby jsme vůbec měli jen my z kožního pokoje. Sotva jsem mohl jen trochu chodit, vzal jsem si taky jednu službu každou noc, protože hrozilo, že ji vrazí vězni po infarktu. Služba měla za úkol budit určité vězně k přijetí léků v určený čas a dávat pozor, nerozsvítí-li se nad některou celou světlo nebo neozve-li se bouchání. V případě potřeby vážnějšího zdravotního zásahu se budil brigadýr. Ten přivolal telefonem příslušníka, který dal odvézt vězně na ošetřovnu mimo věznici.

ŽIVOTNÍ OSUDY VĚZŇŮ

Na levé posteli byl sousedem traktorista. Zavřen za ulívání obilí na vlastní sýpku. Chtěl mít totiž základ žrádla pro zřízení farmy norků a ondater. Ondatry krmit tím obilím a zabitými ondatrami norky. V chalupě měl pět žen – kromě manželky ještě čtyři dospívající dcery (a jejich vdavky budou přece něco stát). Vzpomínal, jak za vojákování v Praze skákal od paničky z okna, když se vrátil nečekaně manžel, a vletěl do jámy vápna pod oknem. Jindy prý zase lezl za milou v hájovně přes sklep a spadl ve tmě do necek s prádlem. Prostě, láska a okna mu byly osudné. Ještěže náš kožní pokoj byl v druhém poschodí a že na okně byly mříže!

Soused ob jednu postel, v civilu soustružník, vzpomínal na autohavárii, při níž se zabila dvě mladá děvčata, která vezl. Trpěl neustále výčitkami svědomí. Byl sám v důsledku havárie zmrzačen na noze. Snad mu nohu v Kladrubech spraví, ale čím mu spraví svědomí? Snažili jsme se ho utěšovat, že za technickou závadu na voze a za smyk přece nemohl, a dále nasměrovávat jeho mysl hlavně na dostudování. Odborné učebnice z domu mu však poslat nepovolili, a tak studoval aspoň učebnice ruštiny (!) z vězeňské knihovny. Za uklízení v nemocnici dostal už i odměnu (která ovšem věznici nic nestála) – povolení mimořádných balíčků z domu.

Další pacient, lesní dělník, seděl za podnapilost při řízení. Jeho blízký příbuzný, dozorce v eskortním oddělení jedné věznice, mu prý do telefonu slíbil, že se o něho nějak postará. Avšak když dotyčný přibyl na ono eskortní, příbuzný se vytáčel, že se o něho postarat nemůže, protože dozorci se prý jeden druhého bojí.

Další pacient byl cikán s nemocným přirozením. Prý nic nespáchal, ale když do něho neustále hučeli, aby se přiznal, že „přiznání je polehčující okolnost", tak se přiznal (!). Ani ve vězení to neměl nijak lehké. Sám jsem byl svědkem, jak ho v čekárně před ošetřovnou jeho vychovatel seřval a ihned odvedl do díry. Nevěřil, že mu něco je. V díře se však onemocnění jeho penisu prudce zhoršilo. A tak teprve z díry se konečně dostal k lékaři a okamžitě jako vážný případ na lůžko. Vášnivě četl – vše, co se mu dostalo do rukou. Byl tichý, slušný a neobyčejně čistotný.

Další pacient byl Luboš, syn prostitutky a odchovanec děcáků. Tam se vyučil malířem pokojů. Malířinu však dělal málo a nerad. Raději s komplicem přepadal noční chodce na Špilberku v Brně. Zastavil vyhlédnutou oběť se slovy: „Kámo, nepřipálil bys mi?" Nebo: „Pane, kolik je hodin?" A když takto na sebe nalákal pozornost osloveného, jeho komplic praštil onoho člověka zezadu přes hlavu a omdlelého pak obrali. Ale jednou došlo i na Luboše. Spěchal na obvyklou „pracovní" schůzku na Špilák, když ho zastavil neznámý mladík: „Kámo, nepřipálil bys mi?" – „Ale jó." A vtom dostal zezadu ránu takovou, že padl do mdlob sám. Konkurenční dvojice!

Co ten nám toho navykládal o svých ideálech!

Ideál č. 1: „První, co udělám, až vyjdu, bude, že půjdu do nejlepší plzeňské restaurace. Zavolám si vrchního a řek-

nu mu s bohorovným klidem ‚Sele na rožni!' Už se těším, jak na mě vyvalí oči. A já nato: ‚Cože? Vy že nemáte sele na rožni?! Zavolejte mi vedoucího! Já abych si nemohl za svých poctivě (poctivě až zde, ve věznici) vydělaných tři sta korun poručit v nejlepší plzeňské restauraci sele na rožni?'"

Ideál č. 2: „V létě se budu furt opalovat na zádech (rozhodil přitom vždy dozadu obě ruce) a vypalovat si zobák."

Ideál č. 3: „Vrátím se do Žacléře jako civil, kde jsem už jako mukl dělal. Mukli teď budou dělat na mě – a já budu brát prachy. A za chvilku musím mít na fáro a do svých třiceti vilu. Když ne, tak stojím za hovno."

„Jó, máte už nějakou knížku přečtenou?" obrací se na mne. – „Mám, Halliburtona." – „Tak mi ho pučte!" A obratem ruky vyměňuje mou knížku s cikánem za vajíčko. A hned se pouští do jídla. Mně z vajíčka nenabídl ani tu skořápku.

Na kovošrotu, jak jsem viděl, se nepřetrhl, spíše naopak. Absolventovi děcáků hrozilo, že se z „děcáků pro dospělé" asi už nikdy nedostane. Ale co to auto a ta vila?

Ptal jsem se v duchu sám sebe: Zůstalo v něm vůbec něco dobrého? Snad. Staré chudeře v Brně prý vymaloval byt – a zadarmo.

Další postarší pacient, ekonomický náměstek jednoho podniku, měl dovolit, aby si zaměstnankyně braly zbytky jakéhosi vyhazovaného materiálu. Dostal za to tři roky. Ostatní kolegové z jeho managementu však dostali odměnu za převratnou československou novinku v zásilkové službě, kterou však zavedl on a jíž prokazatelně ušetřil státu milionové hodnoty v devizách.

Strašně se těšil, že ho pustí na půlku. „Určitě to bude letos, v dvaasedmdesátém. Syn mi přece řekl: ‚Na shledanou

při televizi na mistrovství světa v kopané!'" Nechtěl nám chudák věřit, že to bude až v roce 1974, protože mistrovství světa neprobíhá v témže roce jako olympiáda. Ne tedy mistrovství, ale olympiáda se měla konat v roce 1972.

Dovedl skvěle herecky vyprávět anekdoty a příběhy ze života, některé až otřesné. Například o cukráři, který byl sice nedostižný ve svém oboru, ale nedostižný bohužel i ve své zvrhlosti. Lákal školačky na dorty se šlehačkou a údajně jim dával olizovat ze svého údu kakaové máslo.

Ekonomický náměstek brzy odchází a na jeho místo nastupuje mladý bledý vězeň „s něčím na konečníku". Sestra nám při převazu důvěrně prozrazuje, že byl poraněn asi při homosexuálním styku.

Luboše zase vystřídal mladý řezník s otevřeným bércovým vředem na holeni nohy. Přišel celý rozlítostněný, protože prý se k němu nezachoval jeden z lékařů. Když mu vřed prohlížel, všiml si následku nějakého jeho poranění na nártu. „A od čeho máte tohle?" – „Ale to mi tam šlápla kráva." – „To ste byl vožralej, co?!" Řezníka to urazilo a zároveň rozlítostnilo, protože něco takového od lékaře nečekal. (Popravdě řečeno, k lékařům, ba i k lékařkám se nepěkně chovali někteří vězni.)

Na noční stolek si dal svou rodinku – fotku sebe, ženy a tří dcer. Jen se v ní zhlížel. Vyprávěl, že o děcka se musel starat sám, když byla zavřena jeho žena. Za mříže se dostala jako vedoucí skladu kvůli krádežím, které prý však páchaly její podřízené. Vyběhal pro ni milost, ale ta ztroskotala na jedné maličkosti: načapali ji v cele při lesbických orgiích. Vězeňkyně se jim oddávaly, poté co předtím vypily okenu (čistidlo na okna) s rozvařeným cukrem a vejcem.

Když se řezníkova žena vrátila, nechtěla s ním nic mít,

ale scházela se tajně se svou lesbou. Teprve když je řezník přistihl a obě zmlátil, přivedl svou ženu postupně opět k normálnímu pohlavnímu životu muže a ženy.

Stejně jim však manželství neklapalo, protože on si během jejího kriminálu našel jiné ženy. I pak, to už jako lodník na Labi, měl kdejakou prostitutku. Chytil kapavku a poučoval nás, jak se to projevuje a jak se to léčí. A nakonec, už opět jako řezník, udělal jiné ženě syna.

Do vězení se prý dostal nevinně, protože obvinil jednoho příslušníka Veřejné bezpečnosti z krádeže své výplaty. Mělo se stát při kontrole jeho občanky. Řezník se odvolával, stěžoval si i na nedovolené metody při výsleších, ale nic mu to nepomohlo. Dostal se navíc do nového vyšetřování ohledně údajného rozkrádání masa z jatek. Vyšetřovatelé čerpali nějaké poznatky o tom i z jeho vězeňské korespondence s manželkou, která se s ním chtěla dát rozvést. Byl z toho zoufalý: „Já, když ona byla ve vězení, jsem se staral o naše tři malé děti, vyběhával milost a dal jsem naše manželství nakonec do pořádku – a ona se teď na mě vykašlala!“

Měli jsme co dělat, abychom jej uklidnili – že teprve jeho osobní rozhovor se ženou při návštěvě ve věznici ukáže, zda si některá tvrzení z dopisů vysvětluje správně, nebo zda se to dá vysvětlit jinak. (Dodatečně se ukázalo, že jsme měli pravdu, a byl nám vděčen.) Při návštěvě se dozvěděl, že jeho žena byla ve své výpovědi proti němu ovlivněna bezprostředně předcházejícím zatčením své sestry a hlavně pohrůžkou, že jí vezmou děti a strčí je do děcáku a ona že půjde znovu do vězení.

Ukazovalo se stále jasněji, že jeho utrpení začalo na soudu, když vmetl esenbákovi do tváře, že je „syčák a lump, který nejen zapírá, že ho okradl, ale teď ho – okradeného!

– navíc ještě žaluje z napadení veřejného činitele“. A čím výš si stěžoval, tím to pro něj bylo horší. Řezník, syn zakládajícího člena strany, bratr pracovníka státní bezpečnosti, se prý u soudu hájil takto: „Jsem dělník. A náš dělnický prezident soudruh Zápotocký, se kterým můj táta bojoval bok po boku, nás učil hájit svý dělnický práva. A já se tady práva domoct nemůžu!“

Dosavadní vlastní špatné zkušenosti jej nepoučily. Šel za svým právem neustále dál. Ta jeho až zoufalá tvrdošíjnost jako by naznačovala, že mluvil pravdu. Dočká se někdy svého vítězství, když mu teď na krk hodili navíc tu rozkrádačku masa, ač prý nekradl? Vydrží, nebo zrezignuje? (Při rozhašeném manželství, čtyřech malých dětech, vážně nemocné noze, práci na dvoře kovošrotu a pohlavním půstu?)

Poslední pacient byl nejstarší. V civilu byl kovošroťák. Dosedí-li svůj trest za rozkrádání barevných kovů, půjde rovnou do důchodu. Vzpomínal, jak po příchodu vojsk v osmašedesátém roznášel (kolaborantské) *Zprávy*. Trpce nesl, že mu bylo v důsledku soudu pozastaveno členství ve straně, uznával však spravedlnost stranického i soudního trestu. Těšil se, že jej na půlku pustí, ač jej vychovatel hodnotil nepříznivě. Byl na sebe velice tvrdý. Po celé své dvouleté věznění nepožádal ani jednou o návštěvu. A jediný z nás měl odvahu utkat se s brigadýrem: „Jak jste se jako vězeň mohl přidat k bachařům? Špehujete pacienty a pak je udáváte!“ Tím brigadýra tak rozlítil, že ten mu začal vyhrožovat postihy, a tak to s ním kovošroťák raději nakonec nějak urovnal.

Z dozorců v nemocnici byl vězeň-brigadýr opravdu nejhorší. Potichu se plížil ke dveřím cel, odposlouchával, co si pacienti vykládají, a tajně je špehýrkou pozoroval. Zjistil-

li něco, co považoval za nepřístojné, vrážel dovnitř, rozeřval se, vyhrožoval hlášením a opravdu ohlašoval pacienty k potrestání. A ti, pokud to jejich zdravotní stav jen trochu dovoloval (a lékař to povolil), putovali zpět na úsek anebo, a to častěji, do díry. (Z naší fešácké do skutečné.)

Brigadýr-udavač byl proto ve všeobecné nenávisti, zvláště u mladých vězňů, kteří opravdu házeli z okna druhého poschodí „koně" (dlouhý špagát na přivazování kuřiva od známých vězňů při jejich procházce na vězeňském dvoře) anebo dělali všelijaká jiná pestva. Dostávali pak tresty, které jsme četli na nástěnce: „X. Y. byl potrestám 10 dny celodenního uzavřeného oddělení za to, že se drze dožadoval lékaře." Nebo: „ A. B. dostal 15 dní celodenního uzavřeného oddělení, protože si neoprávněně sundal obvaz a manipuloval si v ráně žiletkou." A tak dále. Sám jsem byl svědkem, jak se mladý vězeň, kterému válečky na kovošrotu utrhly konec prstu, s brigadýrem pohádal, protože mu nedovolil dívat se z okna. Brigadýr zařídil jeho okamžité odeslání na úsek.

O brigadýrovi, který měl trest asi osmiletý, kolovalo, že souložil s vlastní dcerou. Zda tato pověst byla pravdivá nebo jen produktem nenávisti vězňů vůči němu, nevím. Když jsme se na to brigadýra ptali, popřel to, ale zač seděl, neprozradil. Že prý nám jednou ukáže papíry.

O pověsti, která o něm kolovala, věděl. Proto asi vězně tak nenáviděl. Věděl i o vyhrožování vězňů, že si na něj počkají, až se vrátí domů. „Ale kvůli tomu nebudu chodit kanálama, jak si oni myslí. Já dělám, co je v zájmu léčení a pořádku a jdu si za tím svým." Namítal jsem mu, že s brigadýrovým cílem („zájem léčení a pořádku") souhlasím, ale ty metody k cíli že by mohly být jiné. „Vy mě nebudete učit!

Já mám své zkušenosti. A já plně stojím za dozorcema!“ blýskl po mně zlýma očima.

V civilu prý byl mistrem, na Mírově taky. Na Borech nejprve brigadýrem na přibyláku, pak na lůžkách ošetřovny. Tedy „mistr na pokračování“. Proto nás nemohl nemistrovat, zvláště když si tím kompenzoval vztek za tak dlouhé věznění a za ty pověsti o sobě. Spousta květin na chodbě a vězni – to byly předměty jeho péče. Jen květiny však předmětem péče láskyplné.

Na převazovně asistoval obratně a bylo vidět, že má zájem na vyléčení pacientů. Na čistotu a pořádek byl úzkostlivý. Jen to zacházení s vězni bylo vyloženě ostře bachařské. Pouze vůči nám starším, kteří jsme řád dodržovali, se choval poměrně slušně. Snad i proto, že kožní cela odedřela všechnu práci a služby.

Stav vězňů-pacientů stoupl asi na pětatřicet. „Bude se vyhazovat,“ prorokovali zkušenější. A opravdu. Jednoho dne vešel na cely šéflékař a bez nějakého pečlivějšího ověření zdravotního stavu pacientů jich skoro polovinu vyházel zpátky na úseky. Zdálo se, jako by existovalo nějaké směrné procento, kolik vězňů smí být nemocno. Odhadoval jsem to na 1 % ze všech vězňů (tj. na Borech 20 z 2000 vězňů).

Šéflékaře jsem zažil už jednou, když vstoupil se svou suitou „dozorce – brigadýr – sestra“ do naší cely, kymácel se opilý, přidržoval se postelí a marně se snažil ty postele v naší cele spočítat (kvůli jakési chystané reorganizaci). Na pomoc mu přiskočil dozorce, který těch osm postelí spočítal raz dva. Šéflékař, asi padesátník, měl pověst pijana. Pil prý proto, že měl ruce spálené rentgenem (nosil rukavice), a snad i proto, že si vzal mladou ženu a manželství mu neklapalo. Každému vězni zásadně tykal, i když byl vě-

zeň starší než on. To tykání byla jediná sympatická věc, ne však už jeho práce šéflékaře. Na jeho nedbalost se nadávalo a stěžovalo – přes příbuzné při návštěvách, kteří pak psali na vedení věznice i jinam. Vězňům se například hojně objevovaly hnisavé vředy, většinou na stehnech, ale to šéflékaře, zdá se, vážně nezajímalo. Jen ve vězeňském časopise se objevil článek, že si to vězni zaviňují sami svou nedostatečnou hygienou. Ale proč se to pak objevovalo i u těch čistotných? Nebyl původ těch vředů v závadné stravě nebo v nedostatečně vymáchaném prádle z prádelny? (Proto jsme si osobní prádlo prali tajně sami.)

Kontroly sice chodily, ale zjistily něco? Jedna kontrola přišla v čase oběda, navštívila chodební převazovnu, prázdnou celu vedle ní a zůstala stát v uctivé vzdálenosti od nás obědvajících, aniž by s námi mluvila. (Snad ty „správné" informace obstaral za nás vězeň-brigadýr.) Oběd však byl tehdy vynikající. Kéž by ty kontroly chodily častěji!

Za ten měsíc ležení a ve styku s civilní kožařkou a sestrou na převazovně jsme vězení odvykali a začali jsme si připadat skoro jako v civilní nemocnici. (Nejlepší odborné péče a laskavého lidského zacházení se nám dostávalo především od externích lékařů a od zubního lékaře-vězně.) I smysl pro humor se nám trochu vrátil. A tak když jednou při převazu sestra jednomu spoluvězni doporučila, že by měl shodit váhu a cvičit jógu, osmělil jsem se a předstíral jsem, že nevím, co to jóga je: „Ale jeho paní se nejmenuje jóga, sestřičko." Dostal jsem za to od dvacetileté sestřičky jemný pohlavek a od dozorce pendrekem, ale jen tak symbolicky. Ukazovalo se, že „civilnět" ve vězení není tak zcela bezpečné.

Jak pokračovalo mé léčení? Proti flegmoně mi nasadili sovětský penicilin, nohy zhnisané do masa koupali v českém hypermanganu, natírali je jodo(bromo)chromem, přivezeným prý z Francie, pomazávali je saloxylovými „povidly“ z Německa (?) a zavazovali je slovenskými obvazy tak, že mi každé ráno vyrobili zbrusu nové běloskvoucí ponožky. Přidali i východoněmecké tabletky Gricin, takže léčba byla vskutku internacionální a účinná. Spolykal jsem všech těch tablet několik stovek. Ve vnějším ošetřování nohou jsem přešel postupně na samoobsluhu.

Celkem jsem na ošetřovně pobyl čtyři týdny, ale flegmony s chronickou mykózou mne zbavili – díky civilní kožařce z plzeňské nemocnice MUDr. Matějkové. S chronickou mykózou se jí podařilo to, co nedokázali praktičtí lékaři v Brně. Léčení, které původně odhadovali na několik měsíců, trvalo jen měsíc.

PRVNÍ NÁVŠTĚVA

Na kovošrotu jsem měl mít návštěvu koncem června, ale žena dovolenou až v červenci. Začal jsem proto zjišťovat, zda bych mohl mít návštěvu s jiným úsekem v červenci. Ale než jsem přiměl vychovatele k ochotě vůbec o tom se mnou mluvit, byl jsem na rozpisce, která měla návštěvu právě v červenci – 29. 7. 1972. Ta šťastná náhoda!

Bál jsem se, zda se nám návštěva nějak nezhatí, zda „navštívenku“ z věznice vůbec pošlou, když jsem v nemocnici. A když už ji pošlou, zda ji pošlou včas. A když včas z Borů, zda dojde též včas do místa ženiny dovolené – do Hříměždic u Slapské přehrady. Prostě mé obavy neustávaly. Jimi byly naplněny i mé dopisy, které se v důsledku mého pobytu v nemocnici zpožďovaly. Dávali mi je těsně před večerkou a ihned zhasínali. Potom však přece jen zase rozsvítili, abych si je mohl rychle přečíst. Z pacientů na kožní cele jsem dostával pošty nejvíc a také nejvíc jsem v dopisech ležel. Vytvářel jsem si tím nejpěknější chvilky. Potěšily mne i dopisy od dcer, od dcery Míši, že už je profesorkou češtiny, a od dcery Lenky, že se bude koncem srpna vdávat.

Jednoho večera se konečně objevil vězeň-předseda naší úsekové samosprávy v doprovodu dozorce, aby se mne zeptal, chci-li návštěvu nebo balík. „Návštěvu!“ vyhrkl jsem okamžitě. Musel jsem tedy hned napsat koncept navštívenky a adresu na frankovanou obálku.

Až dodatečně, po jejich odchodu mi došlo, že jsem měl obálku frankovat doporučeně a také napsat podací lístek. Napsal jsem tedy ženě doporučený expres dopis, aby mi doručení navštívenky z věznice obratem pošty potvrdila. Ač jsem tento dopis odevzdával přes brigadýra současně s doporučeným neexpres dopisem adresovaným brněnskému soudu, přišel mi podací lístek od dopisu adresovaného soudu za týden, ale podací lístek od doporučeného expres dopisu adresovaného ženě až za deset dní (!). Zatím mi celé tři dny tekly nervy.

Avšak dopis od ženy potvrzující příjem navštívenky přece jen přišel. Přestal jsem se bát, zda se návštěva něčím byrokratickým neznemožní, ale zase jsem se začal bát, zda se ženě cestou za mnou třeba něco neblahého nepřihodí. Nastaly totiž deště a představoval jsem si, že poveze-li ženu její bratr autem z Hříměždic opožděně a budou-li spěchat, mohou dostat smyk.

V pátek 28. 7. mne pustili z nemocnice a v sobotu 29. 7. mne ve „vycházkovém" odvedli hned brzy ráno na čekárnu – kinosál. Měl jsem s sebou sice výpisky četby, abych čekání něčím vyplnil, ale nemohl jsem se na ně soustředit, tak jsem byl napjat. Čas od času vráželi do kinosálu dozorci a přečetli vždy více jmen. Najednou se ozvalo: „Šalda a Sedlák!" Vyskakujeme a odcházíme.

Vychovatel nás přivádí před jedny dveře, rozkáže vyndat vše z kapes a prohmatává nás. Výpisky, které si podezřívavě prohlíží a na něž se ptá (asi si myslel, že je chci ženě předat a kdoví, co v nich je) přikáže dát ke zdi a zanechat tam, jablko a hašlerky (mé vězeňské pozornosti ženě) mi povoluje vzít v čepici dovnitř. Ve velké místnosti nás rozsazuje a čeká s námi.

Najednou vchází dovnitř má žena, krásně opálená a elegantní. Zatěká očima. Podívá se na mne jako na neznámého člověka. Bodejť! Poznala a znala mě jako ovouseného, s normálními vlasy, dobře živeného, teď naopak vidí nakrátko ostříhaného, bezvousého, bledého a vyhublého vězně v plandajících šedofialových šatech. Poznává mne nakonec podle úsměvu. Pláče i směje se zároveň. Objímám ji, ale ona se před dozorcem trochu ostýchá. Smíme se posadit proti sobě, odděleni širokým stolem. Vytahuji papírek s body rozhovoru (dozorce vykulil oči), které jsem si připravil předem, abychom ve vyměřenou hodinu uspěli všechno prohovořit. Prosím ženu, aby si dělala poznámky. Naslouchající dozorčí důstojník to okamžitě zakazuje. Žena je důrazností zákazu značně překvapena. Nezbývá jí, než si vše zapisovat do paměti.

Divím se, že mi důstojník můj papírek nezabavuje – jako věc, která ušla jeho pozornosti při kontrole. Při šacunku jsem totiž položil svou černou peněženku s papírkem na černou dlaždici. Bezděky, ale důstojník ji v šeru chodby přehlédl, takže jsem si ji vzal zpět zároveň s čepicí.

Hovoříme nejprve o té mé půlce: že já bych žádost o ni mohl podat až po polovině trestu, tj. po 2. 10. 1972, zatímco žena a zaměstnavatel ji mohou podat už šest týdnů před polovinou, tj. někdy v polovině srpna. Vysvětluji ženě, jak žádosti koncipovat, jaké přílohy sehnat, kam všechno poslat atd.

Hodina je téměř u konce. Rychle probíráme všechny ostatní potřebné záležitosti. Stačím se ještě poptat po zdraví ženy, tchýně, tety. Hodina vypršela.

Dozorčí důstojník, který nás střežil a dělal si během našeho rozhovoru poznámky, ohlásil konec návštěvy a odvedl

nás, spolu se Šaldovými, do jiné místnosti. Tam kontrolovali obsah přineseného balíčku od ženy a vážili jej, zda nemá přes váhu. Zarazil je Spofavit v lahvičce a zdravotní čaj. Nakonec to povolili a zamhouřili oko i nad vyšší váhou, způsobenou broskvemi. Starší dozorkyně ukázala srdce a sdílela i lítost našeho rozloučení. Poslední pohled a žena mizí.

S balíčkem musím do vedlejší místnosti, kde už více vězňů čeká na společný odchod. Přichází příslušník a poroučí jednomu z nich sundat a vytřepat holínky. Jinému obrátit kapsy. Je to zřejmě proto, že u hromadných návštěv v tělocvičně, kde hlídá jeden příslušník desítky a desítky dvojic, se dějí pokusy předat vězňům civilky (civilní peníze), drogy, kafe apod. (Vězni zase návštěvám motáky.) U nás politických, kde jde o tzv. střežky, něco takového není možné, bylo by to dvojnásob nebezpečné.

Naše drahé ženy jsou pryč, v náručí nám zůstávají „jen" ty hmotné pozornosti, pečlivě vybírané, tak těžko sháněné a tak drahé. A připočtou-li se výdaje na cesty a na případné noclehy a k tomu ty štrapáce cestování a čekání, někdy i určité zážitky žen přímo ve věznici, pak ta pouhopouhá hodina setkání jednou za dva měsíce je ženám příliš malou odměnou za takový ranec obětí. Pro vězně návštěva znamená udělat jen pár kroků, prožít hodinu štěstí a v dalších dnech „hmotné radosti" z balíčku.

Každý z nás je vyveden z míry. Ještě jsem plný štěstí ze setkání s milovanou, ale zároveň už plný smutku, že hodina je pryč, smutku ze smutku odjíždějící ženy, smutku obou, kolikže času ještě zbývá do výstupu …

Část věcí jsem okamžitě rozdal spoluvězňům, kteří návštěvy neměli a kteří místo ní dostanou balík poštou. Část

dobrot jsem si vyměnil se spoluvězni nejbližšími. A ještě v doznívání slastnosti setkání jsem sedl a psal ženě dopis, pln nadšení její krásou i krásou jejího ducha a srdce.

Ženy, ach ženy, kdybyste věděly, jak nás držíte nad vodou! A jak každé sebenepatrnější pomyšlení, že třeba nedokážete být věrné, nás zraňuje a krutě zabolí právě tam, ve vězení, kde je člověk bez opory. – Až na kamarády, ale i tam se někdy vtírá nedůvěra: není i on fízl? Není divu, že když se vězeň ocitne bez opory, „háže si ručník" – věší se na mříž. Vězeň by asi pozměnil Masarykovu myšlenku z jeho spisu o sebevraždě – „Na něčem člověk viset musí. Není-li to Bůh, je to hřebík." – v myšlenku jinou: „Není-li to žena, je to mříž."

Žena vůbec je téma, které se po návštěvách probírá nejčastěji. Především ti, kteří návštěvu neměli, si ženu suplují sexuálními vyprávěnkami. Jeden uvádí případ umělce, který pořizoval odlitky penisů z pružné umělé hmoty a pronajímal je osamělým ženám. Jiní se dostávají na téma „osamělá žena a pes". Líčí jejich styk do všech podrobností. Jeden mukl z Vyškova se dušuje, že jako kluk viděl za války v lese obcovat Němku s vlčákem.

LITERATURA VE VĚZENÍ, VĚZENÍ V LITERATUŘE

Každý vězeň má svůj duševní zrak upřený k datu výstupu anebo, ještě víc, k zázračnému výstupu půlkou. Jako by vězeň trčel v hrdlu přesýpacích hodin a neustále zažíval čas, který klouže kolem něho na dno minulosti a který zároveň zůstává jako dosud neodsypaná vězeňská budoucnost nad ním a tlačí ho svou tíhou. Nikde se nezažívá čas tak silně jako tam, za mřížemi. Název Olbrachtovy knihy z vězení *Zamřížované zrcadlo* by se tak dal pozměnit v Zamřížovanou budoucnost. Vyrovnat se s touto „zamřížovanou budoucností" musí každý sám. Nejlépe je nemyslet na to, kolik času ještě zbývá, a netrápit se, že ještě tolik a tolik, zvláště jde-li o léta, a ne o měsíce, jako je tomu u „měsíčkářů".

Myšlení na výstup se podobá myšlení na smrt. Otráví život. Učiní jej nesnesitelným. Jediným způsobem přežití ve vězení je žití, vyplňování času prací a volného času činností, která vězně zaujme. A obalí-li se vězeň uspokojujícím zájmem, nevidí už tolik mříž skutečnou ani tu „mříž zbývající budoucnosti". Bližší košile než kabát, bližší je zájem o něco jiného než o výstup. Má-li vězeň nějakého koníčka, je víc u sebe, víc sám sebou, má pocit, že svým životem disponuje více než bachaři a fízlové.

Vězněný Karel May žil neustále v knihách a začal knihy ve vězení taky psát. Nám neliterátům zbývá v nich a jimi

„jen“ žít. Přečetl jsem ještě v Bohunicích: 1. Alexander Grin: *Kormidelník čtyř větrů*, 2. Ivan Minčov Vazov: *Strejcové* (jen něco, nebavilo mě to), 3. Boris Gorbatov: *Donbas*, 4. Sergej Borodin: *Dmitrij Donskij*, 5. David Alman: *Údolí bílých a černých*, 6. Jan Neruda: *Dopisy II*, 7. Mulk Radž Anán: *Vesnice*, 8. Jaroslav Kratochvíl: *Vesnice*. – A na Borech: 9. Karel Nový: *Sarajevský atentát*, 10. Victor Hugo: *Devadesát tři*, 11. Romain Rolland: *Cesta pravdy*, 12. Mark Twain: *Yankee na dvoře krále Artuše*, 13. Kenneth Anderson: *Devět tygrů lidožroutů a jeden slon darebák*, 14. Grigorij Baklanov: *… nebo mrtvi jsouce hanby nedojdeme*, 15. Jaroslav Havlíček: *Helimadoe*, 16. Richard Halliburton: *Za novými světy*, 17. Richard Halliburton: *Královskou cestou za romantikou*, 18. Richard Halliburton: *Nádherné dobrodružství*, 19. Ivo Andrić: *Trávnická kronika*, 20. Josef Svátek: *Z pamětí kata Mydláře*, 21. Martin Andersen Nexö: *Pelle dobyvatel*, I–II, 22. Pierre Boulle: *Planeta opic*, 23. Henri Barbusse: *Oheň*, 24. Karel Klostermann: *Mlhy na Blatech*, 25. Jarmila Glazarová: *Chudá přadlena*, 26. Jaromír Tomeček: *Admirál na Dyji*, 27. Jan Parandowski: *Olympijský disk*, 28. Růžena Svobodová: *Černí myslivci*, 29. Karel Nový: *Peníze a krev*, 30. Bohuslav Březovský: *Čistá duše*.

Jaké bohaté možnosti v Bohunicích a na Borech například oproti Gibraltaru, kde věznili Halliburtona! Ten chudák neměl ke čtení nic než pár mu odporných náboženských spisů. A brožuru o dějinách Gibraltaru, kterou si pak vzal s sebou ilegálně „na památku“.

Z Halliburtona jsem si poznamenal jeho výpisek z Byronova *Vězně chillonského*: „Já pod hladinou jezera / o celu dělil jsem se s tmou, / sbor vln tam slýchal nocí dnem se

dmout, / nám skučet nad hlavou a bouřit. // I zimní spršky cítil jsem, / v mříž buší – to se vítr zved / a s nebem šťastným hrát si vzlét/ (…) // Duch věčný je, mu nenasadíš pout. / Vždyť volnost v žalářích se nejvíc rozhoří, / byť tam jen v skrytu srdce dlí – / však srdce jí už nepřestane žhnout …“

Rozumově vzato je v tom vězeňství pokrok: Prometheus (za otrokářství) byl vězněn ještě pod širým nebem. (Proto na něho mohl orel.) Twainův Yankee sdílel feudální vězení už se střechou nad hlavou – v kobkách hradů. Lord Byron zakoušel v kapitalistických žalářích volnost „nejvíce rozhořenou“. A my, v socialistických jedničkách, jsme o tom všem mohli číst a měli jsme i televizi!

Citové zakoušení útrap je však relativní. Byla duševní muka onoho politického vězně Václava (degradovaného důstojníka, kdysi kovářského dělníka, před uvězněním dělníka), který se neustále trápil nespravedlivostí svého odsouzení, menší než tělesná muka klovaného Prométhea? Užírání se vědomím a pocitem nespravedlnosti z několikaletého trestu přiváděla Václava na pokraj šílenství. Musel být proto psychiatricky léčen.

Trápíme se možná stejně jako někteří naši „kolegové“ z minulosti, i když věznice jsou kulturnější (třeba s tou televizí), protože i my jsme (?) kulturnější, ale snad i změkčilejší než vězňové kdysi. V tom je relativita poměřování utrpení vězněných.

Byron se mi tak zalíbil, že jsem do jednoho dopisu ženě napsal asi toto: „Až zde zakouším plně obsah pojmu svoboda, o němž jsem dříve jen teoretizoval a psal. Jak blízké jsou mi Byronovy verše z jeho *Vězně chillonského* „v mříž buší … Duch věčný je, mu nenasadíš pout. / Vždyť volnost v žalářích se nejvíc rozhoří“.

Dopis mi zadrželi a zavolali mne do kanceláře. Před kanceláří mi režimák říká: „Vy jste Sedlák? Tak pojďte!“ V kanceláři byl vychovatel zabrán do hovoru s vězněm-předsedou samosprávy. Vychovatel: „Tady se vám vrací dopis.“ Já nervózně a s pocitem – Zase mi vrátili jeden dopis. Zas ho nebude mít žena včas a bude neklidná, co se mnou je – se ho táži: „Proč?“ – Vychovatel: „Copak se to hodí psát do dopisu o mříži a podobných volovinách? A vůbec, v dopisech dáváte pozdravovat funkcionáře a tak! Odchod!“

Když jsem se nasupeně obrátil k odchodu, zařval na mne zezadu: „Poslyšte, to ste inteligent? Já nevím, co ste, zdá se mi, že ňáký doktor, a dete a myslíte si něco o prdeli a pana vychovatele nevidíte! To nevíte, že máte dát podle předpisu hlášení?!“ – „Nechtěl jsem pana vychovatele rušit v jeho rozhovoru s předsedou samosprávy!“ – „Ale to ste měl!“ Podávám tedy zarytě hlášení podle předpisu a se zaťatými zuby odcházím.

Na chodbě mne mukli hned zpovídají, co bylo, že se tam tak řvalo. Informuji je jen věcně. Dávám si pozor, abych z citového pobouření nepřestřelil, protože nevím, jestli právě takových psychických stavů seřvaných muklů nevyužívají muklové-bonzáci a nedonesou za tepla vychovateli, či ještě výš, to, co z dotčených vězňů vyvře.

Na cele pak úporně přemýšlím o těch „funkcionářích“. Přece jsem ženě nenapsal „A dej pozdravovat funkcionáře X. Y.!“ Jediné vysvětlení je, že státní bezpečnost si křestní jména těch, které jsem prostřednictvím ženy pozdravoval, ověřovala a zjišťovala, o koho jde. Dopisy jako pramen pro ně. „Výslechy“ tak pokračují?

Z MUKLOVSKÉHO FILOZOFOVÁNÍ

Učili jsme se – a učívali jsme –, že „základní otázkou veškeré filozofie je otázka poměru vědomí a bytí“. Někdy se dodávalo, že je to základní otázka filozofie proto, že jde o základní otázku života.

Bude to asi pravda, protože po tak základní změně bytí, jakou je uvěznění člověka, filozofuje-mudruje (a hudruje, ovšem jen v duchu) každý vězeň: Filozofuje nad časem a prostorem (neboť cítí přímo hmatatelně jejich konečnost zde a jejich nekonečnost za mřížemi); nad bytím (i bitím); nad vědomím-myšlením (René Descartes opravený na: „Non cogito, ergo sum!“); nad změnou světa (civilního ve vězeňský); nad zázraky (milostí, podmínečným propuštěním, amnestií) atd.

Mudrování normálního vězně není suše odtažité, ale životně praktické, charakterizované spíše postřehy o životě ve vězení a životními moudrostmi typu: „Víš, Jardo, chytrým patří svět a hloupým vidle a lopata!“

Někteří vězňové se pokoušejí o vyšší formy moudrosti – o aforismy. Zde jsou:

1. Zavření člověka může vést k jeho zavření (varu), až vyvření.
2. Jsem spíše pro otevírání se lidí než pro jejich zavírání.
3. Kdo z lidí je vlastně za mřížemi, je záležitostí a) postoje, b) postavení, c) stání.

4. Mříže – křížovky, ale bez legend(y).
5. PenDrek se zdá účinnější než PenKlub.
6. Měřítko pokroku: Kolik tun vězňů se vejde na jeden metr čtvereční.
7. Pro zasloužilé vězně se uvažuje o zřízení Krym-inálů.
8. Proč nerozšířit služby cizinců? (O Interkriminály, třeba i na Sibiři.)
9. Proč u mnohých vězňů dopadá nápravná výchova na levačku?
10. Člověk, jehož duši zjemňujeme, se vzdaluje hrubosti – včetně zločinu.
11. Člověk – to zní hrdě, vězeň – to zní tvrdě.
12. Je neštěstím, je-li člověk uvězněn. Je však tragédií, dá-li si uvěznit i svůj charakter.
13. Sklon k homosexualitě se nejsnáze získá ve věznicích. Přirozeně, kde jinde je větší buzerace?
14. Gordický uzel vězeňství: Odlidštěním k polidštění?
15. Svůj k svému: Kříž se nosí na srdci. A pendrek?
16. Věznice pokročily. Staly se z nich Výzkumné ústavy požívatelnosti prošlých konzerv a zkažených potravin.
17. Věznice jsou ideálním místem výměny zkušeností zločinců, a tedy konec konců prostředkem k sebezáchově věznic.
18. Bílý prapor nad věznicemi? Bílá není naší barvou. Je to barva nevinnosti.
19. Nejúčinnější vězeňská převýchova: výchova k sebevražednosti vězňů. Kriminalita nám klesne zcela zaručeně.
20. Šaty dělají člověka. I trestanecké?
21. Proč vězeňští psi nejvíce štěkají na dozorce? Cítí se snad taky vězni?
22. Patří holubi, mouchy a sluneční paprsky ve věznici k uvězněným?

23. Jen slunce, vítr a hvězdy vstupují k vězňům bez propustky a bez pendreku.
24. Je pře o převýchovu vězňů přestupek nebo přečin? Spíše přemírou překrásného přesvědčení.
25. Definice lidské důstojnosti? Terč bachařů a bonzáků.
26. Věznice – prostředek k schizofrenii charakteru.
27. Feudální (?) teorie „dvojí pravdy“ žije dodnes. Ve věznicích.
28. Chudáci bachaři! Když za námi zavřou katr, vidíme je taky za mřížemi.
29. Lenin: „Morálka je nemohoucnost uvedená v činnost.“ Někteří rádobyleninci: „Nemorálnost je mohoucnost uvedená v činnost.“
30. Řekne-li bachař: „Já vám tu inteligenci z ‚těla‘ vyženu!“, znamená to, že ji chce přetlouct z ‚těla‘ do hlavy? Nebo neví, že inteligence je nevyhnatelná?
31. Samospráva = Samo zprava? Samá poprava? Samodrábna? (Asi to třetí.)
32. Mříž v okně cely – šachovnice, na níž Kdosi tahá hvězdami.
33. Vězeňská interpunkce telegraficky: vězeňská tečka – slunce za mříží. Vězeňská dvojtečka – pouta. Vězeňská čárka – mukl z koncentráku. Vězeňská pomlčka – chodba. Vězeňský spojovník – „nástroj“ pederasta. Vězeňský středník – mukl na mašli. Vězeňský vykřičník – pendrek nad hlavou vězně. Vězeňský otazník – torzo paragrafu.

Co však jsou-byly všechny tyto aforismy oproti „filozofii tabulky“ nad postelemi doživotně odsouzených v předválečných Kartouzích! Na tabulce byla napsán jen dvě slova: „Výstup smrtí“ …

LITERÁRNÍ NÁMĚTY

Tragicky dobrodružný román nebo aspoň novelu by šlo napsat o osudu vězně-Brňana, kterého při návštěvě jeho známých v Praze požádal jejich známý ze západního Německa, zda by nebyl tak laskav a nevzal „tento balíček“ do Brna a neodevzdal jej jeho známému tam a tam. A za tu laskavost mu dal nějaké západoněmecké marky.

Brněnský adresát požádal pak onoho doručitele, aby chvilku posečkal, než ten balíček rozbalí. V balíčku byly letáky, dopravované k nám řetězem lidí tzv. labskou cestou. Donutil pak překvapeného doručitele balíčku ke spolupráci tím, že „v tom stejně už lítá, když ty letáky dopravil a předal“. A tak se onen doručitel stal spojkou a bral prý za to tisíce marek. Když skupinu objevili a začali zatýkat, pokusil se „doručitel“ dostat se s přítelem ven letadlem Agroletu. Ale přitlačen stíhačkami k zemi nouzově přistál a zlomil si přitom klíční kost. Nezraněný společník byl na místě okamžitě stlučen pažbami samopalů. Doručitel byl dopraven do … Po celou dobu své ilegální práce žil v presu dvou strachů: strachu z likvidace západní rozvědkou, nebude-li jim patřičně po vůli a nějak je ohrozí, a strachu z odhalení a uvěznění našimi orgány.

Mnohé příběhy by vydaly na celý sborník povídek:

Tak třeba na povídku o vězni, který si vzal do věznice kufírek právních příruček a tak dlouho je studoval a snažil se

podle nich řídit a nutit i příslušné orgány, aby je dodržovaly (těch konfliktů – a žádostí a stížností!), až mu kufírek paragrafů zabavili a spálili v kotelně. On však už měl všechno v hlavě. Co teď? Problém věznice: Spálit tu hlavu?

Nebo o jednom Ostravákovi, který přišel o obchod, o ženu (zavražděnou sexuálním maniakem), o druhou ženu (která se žalem utrápila, když seděl podruhé), o maminku (když seděl potřetí), a stal se, přes to všechno (nebo právě proto, aby mohl vůbec žít?) recesním vězeňským nákupčím, aby si opatřoval aspoň něco peněz k životu smutného narkomana.

Dále o mladém vězni J., odchovateli děcáků, halasném chlubivém okrádači spoluvězňů a nefachčenkovi. Visel na rozkaze vychovatele na nástěnce s pěti tresty: 1. půlka odebraného kapesného, že ležel v nedovolené době v uzavřeném oddělení na pryčně; 2. odebrání druhé půlky kapesného za to, že se pokusil z vyšetřovacího oddělení převzít moták; 3. zákaz balíčku, protože je neukázněný na pracovišti. (Nechal prý práce, sedl si na stůl a veřejně onanoval.); 4. třiceti dny díry s vyváděním za to, že spal oblečený na lůžku a nerespektoval budíček; 5. deset dní ostrých za to, že kradl spoluvězňům cukr. Bez jediné vězeňské koruny a přitom kuřák vyžebrával kouření po vězních, kteří jím opovrhovali pro lenost (byl líný se i mýt a smrděl špínou) a pro okrádání spoluvězňů. Snažili se, aby byl přeložen jinam.

O vězni B., který dělal v Praze pasáka prostitutek, když ho po prvním semestru práv vyhodili z fakulty. Ve vězení si ale dával říkat „Pane doktore!“ a psal podle jednoho mustru vězňům za padesát „kulatých“ doporučující dopisy na existující adresy jejich možných zaměstnavatelů, až oni vězni vyjdou z kriminálu. („Tam budeš mít švindl!“ Měl, ale

od vězně B.) Když ze Škodovky přinesli do rozpisky vánoční balíček s cigaretami a s čokoládou pro všechny, nechal si jej sám pro sebe. Na vězně se hrubě osopoval a pro „určité styky“ v nich vyvolával strach. Na druhé straně byl sečtělý a měl rád hudbu a volejbal. Po jeho propuštění napsali někteří příbuzní svým vězňům, že je navštívil „pan doktor B.“ a nabízel jim, že dostane toho jejich za třicet až padesát tisíc korun z basy.

O řezníku z vězeňské nemocnice, jehož životní osudy jsem vylíčil už v předchozí části.

Námětem pro hry-filmy-televizi by mohly být přípravy útěku politických vězňů po Únoru, kdy na Borech byly nachystány i autobusy k odvozu politických za hranice.

Nebo dvě vzpoury v minkovickém vězení pro mladistvé – první kvůli jídlu („Tři nudle jsem dostal k obědu,“ ukazoval jeden vězeň svůj talíř reportérovi). Druhá vzpoura vypukla kvůli sebevraždě jednoho vězně v díře. Vyhrožoval kvůli něčemu pro něj nesnesitelnému, že se oběsí. „Tak se oběs!“ odsekl mu bachař a odešel. A vězeň se opravdu oběsil. Když jej zahaleného odnášeli, odmítli ho spoluvězňům ukázat. A tak se vězňové vzbouřili – roztřískali všechno, zapalovali slamníky, řvali jako pominutí.

Báseň – balada by se dala napsat o borském „kolotoči“ v centrále: Kolotoč, na něm divní koně na řetízcích visí – oběšenci. A pod paprsky kovové hvězdy se pohupují viselecké stíny a zároveň vězňové v jednom. Jdou ve frontě pro mináž. Jak ti chutná, „kolotoči“, to podivné maso? A po plechovém ochozu osmiramenné hvězdy šlapou dozorci a z jejich jemných podrážek padá ticho na oběšence a pepř z vylepšených pendreků na mináž těm ještě živým, jen polomrtvým …

Z MUKLOVSKÉHO HUMORU

Humor kvete i ve vězení, aby si jím muklové aspoň trochu odlehčili svůj osud. Například o zařazování muklů do práce podle zdraví a schopností. Přišel jeden mukl k lékařské prohlídce a třesou se mu ruce. „Schopen," říká doktor. „Do kuchyně, cukrovat buchty."

Nebo se vymýšlejí zlepšováky, například vylepšení pendreku i k blahu muklů: udělat jej dutý, na jednom konci pod závěrem mít sůl, na druhém konci pepř a z prostředku vymačkávat hořčici – ke zchutňování jídla. Pendrek by tak sloužil dvojímu účelu: kromě dosavadního „Já vás semnězdá osolím!" ten druhý, nový: „Já vám to osolím."

Něco humoru se dostává výjimečně shůry, například od eskorťáků, když poučují vězně: „Nesmíte si nadávat – nám taky ne! Nesmíte se napadat – nás taky ne!" Ubohý rádobyhumor na nás seslal malý bachař ze špačkárny nad teletníkem: „Je vám zima? Mně ne, já mám rukavice." A chechtal se k neudržení.

Někdy vzniká legrace situační. Bachař načapal Čendu v posteli: „Jak to, že ležíte?" – „Mám po operaci, pane veliteli." (Měl, ale před lety.)

Vězeň-nákupčí potřeb pro mukly byl bez peněz, a tak nabízel k prodeji – kapátko! Mukli: „Nepotřebujeme, každý má kapavku." – „Potřebovali bychom, aby aspoň něco káplo." – „Když neteče, aspoň kape."

Jindy se týž nákupčí hájil proti osočování vězňů: „Nikoho z vás jsem nenatáh!“ Jeden mukl pohotově: „To tedy musím potvrdit. Mne nenatáh, mne pouze zkrátil!“

Když chtěl vychovatel tomuto nákupčímu omezit za trest váhu balíčku, nákupčí souhlasil: „Dobře, pane vychovateli, omezte. Ale pak si dám poslat kilo ping-pongových míčků, budu je prodávat a budu mít lahůdek celou horu.“

Byla nedělní chvilka poezie v televizi. Slyšíme část verše chilského básníka „Lepí se mi jazyk na patro“. Vedoucí zájmového literárně-kultůrního kroužku (tak kultůrně uvádí sám sebe na nástěnce) pohotově vyskakuje z první řady a myslí si, že je bůhvíjak vtipný, když recitátorovi na obrazovce strká pod nos somračku se šumákem: „Na, p.čo, napi se!“

Někdy vězni vymýšlejí hádanky: „Je to černé a dělá to modré. Co je to?“ (Pendrek.) Výjimečně se lze setkat i s recesními aforismy: „Odjakživa byla pro mne práce hračkou. Jenže si nerad hraju.“

Humorem se zablesklo i na vězeňských estrádách, konaných jednou za čtvrt roku: Potká paní jinou paní: „Tak si představte, paní Vocásková, že ten můj povýšil!“ – „Nepovídejte. A na co?“ – „Stal se recidivistou.“

Někdy jde o intelektuálské slovní hříčky – v dopisech o peníze či o věci 1. Po eskortě: „Došlý. Pošli!“ 2. Po vyjezení věcí z posledního balíku: „Došly. Pošli!“ 3. Po zkonzumování zkažených věcí z opožděného balíku: „Došly. Pošlý.“

Vzorové dopisy stručně a jasně: „Mám se dobře. Dobře mi tak!“ Nebo: „Daří se mi zde výborně. A počasí taky za nic nestojí.“

Humor nebo rádoby humor je někdy specifikován podle pracoviště. Mukly na rozpisce Škoda napadaly při psa-

ní technické dokumentace recesní asociace: Například ke: „Stírátko. Rozepsáno. Stírač plsť bílá tl. 2x16 20 výkr.“ toto: „Stírač, guma černá – vykreslí i červenou, řinoucí se.“

Recese někdy může být až černá, jako například tento zlepšovák: dávat ostatky vězňů zemřelých předčasně, ještě před výstupem, do urny na pomník pod mříž a urnu odemknout až v den stanoveného výstupu z vězení …

POLITIČTÍ

Byli odsouzeni za hanobení, pobuřování, rozvracení, pokus o ilegální opuštění ČSSR, velezradu atd. a uvězněni na Borech a jinde. Na Borech například seděl jeden lékař z Ostravy za to, že v soukromé společnosti vyprávěl politické anekdoty, a udala ho jedna zdravotní sestra, zřejmě nastrčený fízl StB. Přivezli tam i jednoho bajkaře z Opavy, v jehož bajkách našli ideologičtí dohlížitelé pod postavami šelem různé naše představitele.

Dopisy politických procházejí dvojí cenzurou (ta druhá je zřejmě estébácká), političtí mají střežené návštěvy, jsou nadále fízlováni. Aspoň jeden doklad o tom: Jeden politický měl jinému politickému před spoluvězni říci: „Kéž by už ten Svoboda natáhl bačkory!“, maje na mysli kýženou amnestii od prezidenta nového. Odehrálo se to devět dní před jeho výstupem z vězení. Šel ihned do díry, poté vzat do několikaměsíční (!) vyšetřovací vazby, kde čekal na soud, s vyhlídkou na pravděpodobně nejvyšší sazbu za hanobení.

Političtí nesmějí mnohé: jezdit na vnější komanda a brigády, být v samosprávě, účastnit se práce v knihovně, v redakci vězeňského časopisu, v ateliéru vyrábějícím nástěnky, v kinokabině, vést zájmové kroužky – až na výjimky. Tak například Janu Šimáněmu, bývalému šéfredaktoru časopisu *Junák*, povolili zájmový kroužek *Rudého práva* (!), kde se z něho četlo a debatovalo. Účastnili se jej mladí

vězňové. Pod tímto „rudým svícnem“ se Šimáně a bývalý redaktor z Literárek Jiří Lederer a jiní snažili uvědomovat mladé vězně jinak, než by chtěli jejich kolegové z Rudého práva. Hráli si s ohněm, protože „i ironické čtení Rudého práva zakládalo trestní činnost a možnost okamžitého stíhání“.

Mezi politickými je větší solidarita a větší snaha si vzájemně pomáhat, než je tomu u ostatních vězňů. Například František Kovář z Vrchlabí, vyučený prodavač a vyučený frézař, se mne hned po příchodu na Bory ujal, dělil se se mnou o hovězí konzervy, koupené v obchodě věznice, pomáhal mi obětavě v mém pronikání do technické dokumentace na rozpisce a půjčoval mi zajímavé knihy z úsekové knihovničky. Seděl za letáky. Mimochodem, byl to vnuk Václava Kováře, jednoho ze zastřelených vůdců rumburské vzpoury, po kterém zůstaly dvě děti.

Pavel Nozar, absolvent brněnské konzervatoře, mne ochotně zasvěcoval do světové hudby (pořídil mi dokonce seznam tipů gramodesek předních světových tvůrců) a debatoval se mnou na různá témata z umění. Odsoudili ho za „defraudaci“, ač pravý důvod byl politický: nekonformní okresní sekretář socialistické strany. Byl to synovec Mahenových a prozradil mi, že uřízl Mahena z oprátky, když se Mahen 22. května 1939 na půdě domu, kde bydlel se ženou, tchýní a švagrovou, oběsil. Křísil ho však už marně.

Hodně jsem se po práci, na vězeňském dvoře, sblížil se západním letcem Maňákem. Vyprávěl mi, že po Únoru dostal za údajnou vlastizradu trest smrti. Ten mu však byl naštěstí změněn na doživotí. Z trestu si odseděl v neobyčejně tvrdých podmínkách Leopoldova patnáct let, než se jeho nevina prokázala a byl propuštěn. Mohl však dělat jen topi-

če. Téměř padesátiletý se konečně oženil a měl dítě. Při nějakých nepokojích v Praze v roce 1969 nebo 1970 vyjeli on a jeho žena s kočárkem a uviděli, jak esenbáci tvrdě zasahují proti studentům. Maňákova mladá žena strčila kočárek muži a utíkala zastat se studentů, načež esenbáci napadli i ji. Maňák nechal kočárek kočárkem a rozběhl se ženu bránit. Dostal dva roky „za napadení veřejného činitele". A když na soudu prohlásil „Mně to připadá jako v padesátých letech", hned mu soudkyně prodloužila trest o dalších osm měsíců (!).

Na Borech jsem se setkával i s Petrem Uhlem, který sem přibyl z mírovské dvojky. Vyměňovali jsme si při procházení na vězeňském dvoře různé názory (například o New Left), aniž jsme věděli, co z toho fízlové a vězeňští estébáci udělají. (O tom až na konci.)

Na dvoře při vycházce politických, ale ve dvojicích a ve značných rozestupech jsem zahlédl i mladého Jana Šabatu z Brna. V čekárně před zubní ordinací jsem se čirou náhodou setkal i s generálem Prchlíkem, s nímž jsem se znal už z dřívějška. Polohlasně, spíše šeptem, jsme si sdělovali to nejnutnější, než nás vyzvání do ordinace oddělilo. Zajímavé bylo i setkání s mladým Šaldou (prý příbuzným Františka Xavera Šaldy), který se mi svěřil, že ho vězeňští estébáci lákali, aby dělal mezi politickými fízla, že mu zařídí dřívější propuštění k mladé ženě a malému dítěti. Měl sebezáchovný nápad. Řekl jim, že by to dělat nemohl, „protože na to nemá schopnosti".

Dozvěděl jsem se, že jeden z nás, nějaký Suk, mladý vězeň z knihárny, ve hřbetu knihy propašoval z Borů ven stížnost na postavení politických vězňů, mimo jiné na nutnost žít v obtížích s nejrůznějšími zločinci. Prý se to dostalo až

k Husákovi (také kdysi politickému vězni), který měl rozhodnout, abychom byli soustředěni na zvláštní úsek. Stalo se tak 23. 10., ale byli jsme stále zavřeni v cele, bez vycházek (snad je zavedli později) a na nejhorší práci – navlékat špendlíky. Snaha o zlepšení naší situace se tedy zvrátila v opak – ve zhoršení naší situace po jiných stránkách. Morálně mne však v té bídě podpořil dárek – balíček konzerv, medu a jiných dobrot, který mi kamarádi z rozpisky poslali jako „mnou zapomenuté věci". Tam, v malé cele, jsem prožil v nekonečných debatách (možná i odposlouchávaných?) svůj poslední týden s Rudolfem Baťkem, přivezeným z Ruzyně …

PŘECE JEN PODMÍNEČNĚ PROPUŠTĚN

V druhé polovině srpna 1972 má žena a zaměstnavatel podali Obvodovému vojenskému soudu Plzeň žádost o mé podmínečné propuštění. K zaměstnavatelově žádosti bylo přiloženo i kladné hodnocení mé práce za dobu od 1. 11. 1969 do 30. 4. 1972. K ženině žádosti byla připojena lékařská vysvědčení. Od ženy jsem dostal doporučený dopis se všemi příslušnými kopiemi.

V září si mne vychovatel zavolal k napsání posudku. Zhodnotil mne jako vzorného v práci, kázni a pořádku, dokonce i v brigádnické činnosti. Nakonec mi však položil otázku: „Jak se díváte na své odsouzení?“ Odpověděl jsem: „Vzhledem k tomu, že se dodnes cítím nevinen, nepovažuji své odsouzení za spravedlivé.“ Napsal tedy závěr: „Vzhledem k tomu, že odsouzený považuje své odsouzení za nespravedlivé, nemá na něho výkon trestu vliv.“ Zeptal jsem se ho, co to znamená. „To znamená, že nebudete moci s podmínečným propuštěním počítat, protože komise, do které žádost ještě půjde, to nedoporučí.“

Odcházel jsem se smíšenými pocity: „Měl jsem lhát, že se na své odsouzení dívám jako na spravedlivé, jen aby se v posudku ocitla formulace ‚výkon trestu měl na odsouzeného kladný vliv‘?“ Byl jsem otázkou vlastně zaskočen – nevěděl jsem, co vychovatel z odpovědi vyvodí. „Ale odpověděl bys jinak?“ ptal jsem sám sebe, „kdybys věděl důsledek odpovědi?“ Asi ne.

Připojil jsem se tedy k žádostem zaměstnavatele a ženy o mé podmínečné propuštění svým podrobným zdůvodněním, které jsem soudu poslal doporučeně týden před půlkou. Z data podacího lístku jsem vyčetl, že mi to odeslali přesně v den půlky.

A pak už bylo jen čekání a čekání, přerušené ženinou návštěvou 23. 9. Pozvánku k jednání soudu o mém podmínečném propuštění jsem dostal na pátek 27. 10. v 10,30 hodin.

Tak tedy toho 27. 10. jsem byl ve „vycházkovém" předveden na příslušnou chodbu a držen v izolaci od jiných čekajících. Když se objevil můj vychovatel, který na mne dělal ten posudek, byli jsme zavoláni dovnitř. Senát tvořili nižší důstojník jako předseda a dva praporčíci jako přísedící. Zjistili nacionále, připomněli to podstatné z rozsudku a datum nástupu trestu. Pak se četly žádosti o mém podmínečném propuštění a posudek vychovatele. Nakonec zazněla ošemetná otázka: „Jak vysvětlíte, že na vás výkon trestu neměl vliv?" Oponoval jsem samotným posudkem, který mne přece hodnotil jako vzorného po všech stránkách, a tudíž dokazuje, že na mne měl výkon trestu vliv. Zdálo se mi, že to soud uznává.

Soudce se vychovatele dotázal, zda jsem v hanobení pokračoval. „Oficiálně mi není nic známo. Snad jen ty dopisy." – „Objasněte to blíže, protože v posudku o tom nic nepíšete!" – „Vytýkalo se mu, že píše v jinotajích a s těma zkratkama." Dostávám slovo: „Pane vychovateli, jistě si vzpomínáte, že jsem vás požádal o rozhovor právě ve věci výtky těch jinotajů a zkratek a že jste po trojím opakovaném čtení dopisu žádné jinotaje neobjevil a ani zkratky." Vychovatel to mlčením potvrdil.

Řeč se opět vrátila k tomu, že „výkon trestu neměl na mne

vliv“. Řekl jsem asi toto: „Dívám-li se na věc ze subjektivního hlediska, pak pocit, že odsouzení nebylo spravedlivé, ve mně stále zůstává. Beru-li však na sebe objektivní hledisko, tj. názor soudu, pak musím vycházet z toho, že jsem byl uznán vinným, byl odsouzen a poslán do nápravně-výchovného ústavu. Také jsem z tohoto objektivního hlediska po celou dobu pobytu zde ve svém chování vycházel a domnívám se, že i ze své strany jsem přispěl k ‚vlivu na výkon trestu‘. Půlroční praxe a její zhodnocení panem vychovatelem to dokazují.“

Vychovatel namítal, jak se dá v mou převýchovu věřit, když jsem neprohlásil, že jsem vinen? Na otázku soudu, zda se mi dá věřit po propuštění, však odpověděl: „Nevím.“

Byl jsem ještě nucen konkrétně a hodinově doložit svou činnost brigádnickou a zájmovou a vyjádřit se ke své budoucnosti.

Nakonec přišla závěrečná slova – vychovatelovo a moje. Znovu jsem poukázal na vnitřní rozpornost vychovatelova posudku a na jeho rozhodující část, tj. kladné hodnocení mého půlročního chování. K problému důvěry jsem poukázal na mou téměř čtvrtstoletou poctivou práci, o níž svědčí řada periodicky se opakujících kladných hodnocení. Poukázal jsem rovněž na hodnocení mé dvouapůlleté práce na novém pracovišti zaměstnavatelem a složkami. To vše snad dává záruku, že povedu „řádný život pracujícího člověka“ i nadále. Prostě, byl jsem nucen dělat obhájce sobě samému, pokud jsem chtěl půlku pro sebe vybojovat.

Pak jsem musel soudní síň opustit. Po návratu do ní jsem uslyšel, že jsem podmínečně propuštěn se zkušební dobou v horní polovině sazby 1–7 let, tj. na čtyři roky, pokud ovšem toto rozhodnutí soudu schválí ještě prokurátor.

Ten však přítomen nebyl. Následovaly další čtyři hodiny nervózního čekání na cele, než konečně přišel příslušník: „Máte sbaleno? Honem, jde se!“ „Pan prokurátor to tedy schválil?“ – „Ano a pospěšte si, máme-li všechno stihnout!“

Chvatné rozloučení s Rudou Baťkem v cele. Všechno mé, co jsem mu mohl nechat, už měl. Pak honička: Nejprve na propuštění ošetřovnou (hup na váhu, zapsat to a podepsat, že se o mé zdraví pečovalo). Na finanční (dali něco přes 600,- Kč, ale většina z toho byly stejně peníze, co mi poslala jedna instituce z civilu). Do skladu (odevzdat všechny věci a převléci se do civilu a podrobit se důkladné kontrole všeho, co si z vězení odnáším; bolestné zabavení všech dopisů od ženy a dcer). A pak už jen podpisy, podpisy – i na vrátnici podpis o mlčenlivosti o všem na Borech, předání potvrzení o propuštění (na základě kterého dostanu občanku na okresním oddělení VB podle svého bydliště) a zalepená obálka pro pracovní úřad.

Největší honička po odchodu z věznice. Nevěda, kdy mi jede rychlík, vystřídal jsem krátký autostop, běh na autobus jedoucí do vnitřní Plzně, běh na nádraží. Důstojník „odtamtud“, který náhodu běžel taky na nádraží, mi říká: „Leťte do vlaku, protože užuž pojede. Ale hned se hlaste o jízdenku, aby vás nevrátili tam, odkud vás pustili!“ Vletěl jsem do rychlíku a ten se okamžitě rozjel. Mezinárodní, Paříž – Praha. Čtvrt hodiny jsem na záchodě schvácen vykašlával sliny. Otevřu dveře, tam stála průvodčí a starostlivě se na mne zadívala. Požádal jsem ji hned o jízdenku a omluvil se za to dlouhé obsazování WC kvůli kašli. Z Prahy do Brna jsem stál a bylo mi fyzicky blbě. Ale duševně stále líp, protože jsem se blížil k Brnu, ke své ženě a dcerám.

Se ženou jsem se objal těsně před půlnocí. Polibek však

skončil těsně po půlnoci, už 28. října v 00,01 hodin. Dvacátý osmý říjen! Den vzniku samostatné ČSR, Den znárodnění, Den federace. A čtvrtý Den – pro mne soukromý osobní svátek – Den mé znovusvobody.

Hned toho 28. října jsme šli do našich milovaných lesů. Když jsme se vraceli, zastavili jsme se u divadelního plakátu, jako tehdy koncem dubna, před nástupem do vězení. A opět jsme na něm četli: „Nejlíp je u nás. Zpěvohra z naší vesnice.“ Tehdy, v dubnu, jsem měl chuť opravit to „vesnice“ na „věznice“, ale nechal jsem si ji zajít. Tentokrát jsem ani tu chuť nedostal.

Slovníček vězeňského slangu (výběr)

amina – amnestie.
bachař – dozorce.
bavorák – od zkratky b. v., bez výkonu.
bonzák – udavač.
brigadýr – vězeň, který vede skupinu vězňů v práci.
brzda – vězeňský chléb.
civilky – civilní peníze.
díra – uzavřené oddělení, korekce, „vězení ve vězení".
dvojka – druhá nápravně-výchovná skupina věznic (pro recidivisty se zostřeným režimem).
eskorťák – dozorce provázející vězně při přesunu z věznice do věznice.
filcuňk – zdravotnická kontrola ochlupení vězňů
chodbař (koňkař) – vězeň posluhující na chodbách.
jednička – první, nejmírnější nápravně-výchovná skupina věznic.
katr – mříž.
kázeňák – kázeňský trest vězně.
kérovat – tetovat.
klepeta – pouta.
klepky – drogy.
kukačkář – dozorce kontrolující vězně z chodby přes kukátko ve dveřích cely.
kulatá – normální cigareta; černá muklovská měna.
kůň – dlouhý provaz házený z okna, na který se má přivázat kuřivo apod.
lágr – vězeňský tábor, věznice.
magorák – neobyčejně silný čaj, jehož narkotické účinky se zesilují tabákem Taras Bulba.
mašle – oprátka; uvázat si mašli – oběsit se.

mukl – vězeň; ze slovního spojení: muž určený k likvidaci.
nafta – černá káva Melta.
nášup – prodloužení dosavadního trestu trestem novým.
pakárna – nesmyslná věc; též oddělení pro psychopatické vězně.
půlka – polovina trestu; žádost o půlku – žádost o podmínečné propuštění po polovině trestu.
recivída – zkomolené recidivista.
sčíták – kontrola počtu vězňů na celách.
somračka – vězni pořízená sklenice na čaj.
střežka – střežená návštěva politického vězně.
šacuňk – prohmatávání oblečení vězně, zda neukrývá něco nedovoleného.
špačkárna – vyvýšená hlídací budka.
švancparáda – hromadná zdravotnická prohlídka penisů.
teletník – malý vycházkový dvorek.
zašít se – ukrýt se.
zakolíkovat – zavřít vězně do cel zasunutím kolíku do petlice.
zobák, vypalovat si zobák – kouřit.

Dodatek z dubna 2008

Od své ženy a jedné kolegyně jsem se předem dozvěděl, že mne má ředitel Pedagogické knihovny v Brně PhDr. V. Bräuner – na pokyn Městského výboru KSČ – z knihovny vyhodit, neboť ten prý z Borů dostal hlášení, že jsem měl založit s Petrem Uhlem nějakou ilegální organizaci politických vězňů na Borech a stát se jejím předsedou. Byl to výmysl. Když se mne ředitel dotázal, zda chci jít z knihovny po dobrém, nebo po zlém, odpověděl jsem, že nijak, protože už mám vší té perzekuce dost (a navíc jsem se vrátil z vězení nemocný a čekaly mne různé operace) a že v rozsudku z 10. 12. 1971 přece stojí, že vzhledem k tomu, že mám trest pod jeden rok, neztrácím nárok na zaměstnání na dosavadním pracovišti. PhDr. V. Bräuner a jeho nadřízený – nový ředitel Státní vědecké knihovny v Brně PhDr. Jaromír Kubíček, CSc., – se poradili a zachovali se jako „chytrá horákyně" z pohádky Boženy Němcové. Nevyhověli tlaku Městského výboru KSČ na můj vyhazov tím, že mne v knihovně ponechali. Ale zároveň jako by onomu tlaku vyhověli tím, že mne izolovali od styku s uživateli knihovny (musel jsem přestat podávat informace a konzultace, konat instruktáže studentům Pedagogické fakulty o službách knihovny, dělat rešerše a bibliografie) a přeřadili mne ke knihám (k jejich předmětové a systematické katalogizaci a k tvorbě anotací zahraničních knih a časopisů pro *Přehled pedagogické literatury* vydávaný v Praze) a k lístkovnicím (k vřazování lístků a k redakci lístkovnic). Byl jsem ostře sledován nejen já, ale i knihovna. Například krajská inspektorka kultury použila vůči pracovnicím výpůjčního oddělení provokaci, když požádala o zapůjčení zakázaného časopisu *Reportér*. Proto ředitel nepřipustil distribuci cenné bibliografie *Metodika českého jazyka a literatury* sestavené prof. B. Španielem, protože tam bylo několik zakázaných autorů. (Tajně jsme ji však půjčovali.) Jednou však byl nucen svůj zákaz „žádné mé

styky s uživateli knihovny“ porušit, když mne požádal, abych poradil jeho přítelkyni, zoufalé tělocvikářce, která dostala zadáno písemně zpracovat téma Leninský styl práce v tělocviku (!). (Jak jsem poradil, píši ve své knížce *Humorem k pohodě*.) Poněvadž jsem byl ve čtyřleté podmínce, byl jsem hlídán nejen na pracovišti, ale i v místě bydliště a byla na mne podávána pravidelná hlášení. Obstál jsem, takže jsem nemusel znovu na Bory. (Několik let jsem však měl téměř každou noc děsivý sen, že jsem se tam musel vrátit a nechtěli mne odtamtud pustit.) V knihovně jsem pracoval do 31. 8. 1986 (do svých 62 let), kdy jsem odešel do důchodu. Po listopadu 1989 jsem byl rehabilitován a vyučoval jsem v letech 1990–1995 externě etiku na Katedře filozofie a občanské výchovy na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V roce 1992 jsem se na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity řádně habilitoval z etiky na základě habilitačního spisu *Inocenc Arnošt Bláha jako etik*. Učil jsem ještě dvakrát krátce etiku knihovnice-dálkařky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Stal jsem se stálým spolupracovníkem měsíčníku *Univerzitní noviny*. V Nadaci Universitas mi vyšly knihy *Inocenc Arnošt Bláha* (1995), *Z mého zápisníku (Výběr prací hlavně z Univerzitních novin)* (2003), *Vybrané problémy ze sociální etiky* (2005) a u Šimona Ryšavého v Brně populárně-naučné uvedení do humorologie – *Humorem k pohodě* (2007). – Blíže o mně ve *Slovníku českých filozofů* (ed. Jiří Gabriel).

V Brně 16. 4. 2008 Jiří Sedlák

UPŘÍMNĚ ŘEČENO - ČLOVĚK MŮŽE MÍT V ŽIVOTĚ HOVNO.

Z politického humoru

Od antiky po dnešek

Považuji za svou milou povinnost poděkovat za pomoc v přípravě následujícího textu: odborným asistentkám Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně PhDr. Marii Pardyové, CSc., (pro kapitolu Politický humor antiky) a PhDr. Haně Bočkové, Dr., (pro kapitolu Politický humor ve středověku), dále provozovateli knihovny Libri prohibiti v Praze Jiřímu Gruntorádovi za kopie dvou knih z exilu, dále bývalému primáři chirurgie Vojenské nemocnice v Brně MUDr. Miroslavu Nešpůrkovi, CSc., a Ing. Aleši Kastnerovi, CSc., za určité náměty a konečně své ženě Ing. Ludmile Sedlákové za morální oporu, rady a korekturu.

V Brně 8. května 2008 Jiří Sedlák

Jako politický vězeň zaplatil Jiří Sedlák svým vězněním za svou kritiku sovětské okupace a čs. normalizace. O tom byl první text *Za mřížemi (Zápisky politického vězně)*.
Následujícím druhým textem – *Z politického humoru (Od antiky po dnešek)* – útočícím satiricky na autoritářské a totalitní režimy (i na kazy demokracie) – jako by to autor svým věznitelům aspoň zčásti oplatil.
Takže oba texty tvoří jakousi organickou „jednotu protikladů“.

ÚVODEM

Politický humor jsem krátce pojednal jako jeden z druhů humoru ve své knížce – populárně naučném uvedení do humorologie s mnoha ukázkami – *Humorem k pohodě* (Brno: Šimon Ryšavý, 2007, 119 s. – na s. 16). Šířeji jsem se jím zabýval ve svých přednáškách o politickém humoru, pořádaných pro různé instituce. To mne pak podnítilo k rozpracování a prohloubení této tematiky do textu, který předkládám.

Zde uvedu jen dvě věci: Zaprvé se zmíním o nebezpečnosti šíření politického humoru za totality. Během svého věznění na Borech v roce 1972 jsem se setkal se dvěma politickými vězni, kteří byli odsouzeni za politický humor. Jedním z nich byl lékař z Ostravy, který seděl za antikomunistické anekdoty vyprávěné v soukromé společnosti; udala ho jedna zdravotní sestra. Druhým politickým vězněm byl bajkař, kterého nařkli, že ve svých bajkách zpodobil v hávu zvířat naše komunistické představitele. Odborník z Prahy se ve svém „znaleckém posudku" vyjádřil nemastně-neslaně, že by to tak být mohlo, ale nemuselo, avšak odborník z Olomouce odhalil pod maskou zvířat Husáka, Biľaka, Štrougala a jiné zcela jednoznačně. Karikaturista dr. J. Molín dokonce seděl v roce 1950 za kresbu na titulní straně *Dikobrazu*. A jeden čtenář Dikobrazu i za to, že zmíněné číslo měl u sebe a neodevzdal je (!). (Viz Alois Čížek – J. P. Morris: *Humor na ně*. Mnichov 1973, s. 139–141.)

Zadruhé pohovořím aspoň krátce o podstatě politického humoru:

Podstatou politického humoru je kritika politiky jako správy věcí veřejných, tj. politického režimu, stávajících politických poměrů – situace, především však politiků („těch nahoře"), jejich činnosti i soukromého života. Odhaluje rozpory mezi tím, co lidem říkají, a tím, co sami dělají („Jiným káží vodu, sami pijí víno"), rozpory mezi předvolebními sliby a jejich plněním po volbách („Sliby – chyby"), napadá jejich privilegovanost a neefektivní práci, tunelování a zdražování a daně, hašteření a vzájemné skandalizování v boji o moc místo řešení chronických palčivých problémů společnosti atd. Z povahy politického humoru jako takového vyplývá, že jde většinou o humor útočný (nikoliv dobrácký, příznačný pro humor v užším slova smyslu). Jeho prostředky jsou tedy ironie, až výsměch.

Žánrově se však politický humor od jiných druhů humoru neliší. I zde jde o vtipy, anekdoty, slovní hříčky, epigramy, básně a písně, prózy (od bajek a fejetonů až po romány), kabarety, scénky, hry a filmy.

Dějiny politického humoru ukazují, že každá doba má svůj humor. Dobová je i jeho recepce. Tím se dá vysvětlit, že dnešnímu recipientovi se nebude zdát příliš zábavný humor antiky (až na Aristofana a Martiala) a středověku (až na písně žákovské). Na druhé straně se však vtipy a anekdoty na čelné politiky leckdy opakují, jen jejich nositelé se střídají. (Tytéž vtipy, které se vyprávěly o Napoleonovi, se vyprávějí i o Hitlerovi a pak o Stalinovi.)

Nejdůležitější je smysl politického humoru: smíchem, který vyvolává, osvobozuje lidi od nepopulární, až špinavé politiky, propůjčuje jim odstup a nadhled.

1. POLITICKÝ HUMOR ANTIKY

1.1. *Politický humor starořecký*

Politickým humorem se vyznačují některé prózou psané Ezopovy bajky (**Ezop**, řecky Aisópos, objevitel a první tvůrce bajky, 6. století př. n. l.). Uvádím dvě. V první bajce Ezop ukazuje neuváženost přání lidu mít nad sebou dobrého vládce. V druhé se pak vypráví, jak silovým nátlakem „ti vespod" donutí „ty nahoře" respektovat jejich oprávněnou vůli.

44. Žáby hledající krále: „Žábám bylo líto, že nemají vládce, proto vypravily poselstvo k Diovi s prosbou, aby jim dal krále. Zeus viděl, jak jsou hloupé, a tak jim hodil do rybníka poleno. Žáby se nejprve polekaly šplouchnutí a ponořily se až na dno rybníka, za chvíli však, když se poleno nehýbalo, se vynořily a jejich pohrdání došlo tak daleko, že si na ně vylézaly a sedaly. Usoudily, že je pod jejich důstojnost mít takového krále, a přišly podruhé k Diovi a žádaly ho, aby jim vládce vyměnil, protože ten první je příliš líný. Zeus se na ně rozhněval a poslal jim vodního hada, jenže ten je chytal a požíral. – Bajka ukazuje, že je lepší mít vladaře netečné než výbojné."

Druhou ezopskou bajku zpracoval latinsky ve verších římský básník **Phaedrus** (1. polovina 1. století n. l.) – *29. Liška a orel*: „I nejvyšší mít musí před nízkými strach, / vždyť bystrý duch si najde cestu k pomstě vždy. // Liščata orel unesl a do hnízda / svým mladým dal, ať potravu se učí rvát. / Šla matka liška za ním, prosit začala, / ubohé aby nepůsobil zármutek. / On na ni nedbal, neboť na něj nemohla. / I vzala liška od oltáře uhlíček / a kolem stromu šlehaly hned plameny, / ať cizí bolest její ztrátu provází. /

V tu chvíli orel prosí o záchranu svých / a její děti vrací bez pohromy zpět."

Ve: *Svět ezopských bajek*. Praha 1976, s. 129 a 279; mnohé ezopské bajky jsou známy ve zpracování La Fontainově, Lessingově a Krylovově.

Za představitele starořeckého politického humoru lze považovat **Aristofana** (asi 446–asi 388 př. n. l.) s jeho protiválečnou komedií *Lysistrata*. Její inscenací v Athénách v roce 411 př. n. l. reagoval na těžkou krizi athénské demokracie, která se do ní dostala peloponéskou válkou se Spartou. Hlavní představitelka hry Athéňanka Lysistrata se smluví přísahou s ostatními Athéňankami, že se zdrží „kyje mužova" na tak dlouho, dokud nebude mezi bojujícími Athéňany a Sparťany uzavřen mír. Lysistrata a její družky obsadí Akropoli, aby uchránily stříbrný poklad, a znemožnily tak svým mužům vést válku. Odrazí starce s ohněm a radní se strážemi. Lysistrata se mužům ve zbrani posmívá: „A přec je to velice směšné, když se štítem, na kterém Gorgonu má, jde [válečník] kupovat rybičky na trh." A jedna ze stařen se přidává: „Já byla svědkem, jak jel na koni pan plukovník – vlasatý – na trh a od baby vaječník dal si naložit v kovovou přilbu." Pohlavní stávku žen špatně snášejí nejen válčící muži, ale i ženy Athén a Sparty. Například jedna z nich za jediný den „otěhotní" strčivši si pod šaty na břicho přilbu. Jeden pohlavně vyhladovělý muž je rafinovanými odklady své ženy stále víc vydražďován, ale ta mu nakonec uteče. Muži jsou lákáni na laskání, majetek, obdarování chudých, což však vždy skončí jen výsměchem. A tak se nakonec ženy a válčící muži obou měst sejdou. Spartský vyslanec ukazuje na klín nahé ženy představující Smíření: „My chceme (…) bránku, po ktorej už dávno túží-

me a hmatkáme.“ A člen athénského výboru dodává: „Tak ať nám – tento – dají především tuť Ježkov, Kozí Hory nahoře a k tomu – tento – Boky megarské!“ Lysistrata všem připomene, jak si v minulosti Athény a Sparta proti Peršanům pomáhaly, a vyzve je, spolu se sborem, k uzavření „smluv o míru plném lahody, stmeleném Lásky teď bohyní“! Muži se ženami pak plesajíce a zpívajíce odcházejí do svých příbytků.

V Brně byla Lysistrata uvedena v roce 1972 v Divadle bratří Mrštíků. Vladimír Renčín, Jindřich Brabec a Hana Čiháková vytvořili volnou muzikálovou adaptaci pod názvem *Nejkrásnější válka*.

Přímo politiky se pak týká **Aristofanova** komedie *Jezdci*, která byla provozována roku 424 př. n. l. Nazvána je podle athénských jezdců – elity athénského vojska a smetánky athénského občanstva. Představují v komedii sbor, který pomáhá v boji proti jircháři Kleonovi – nejpustšímu demagogu, klamajícímu a vykořisťujícímu athénský lid. Kleon je představován pod maskou Paflagona, vrchního otroka Lidu (Dému). Proti němu se spiknou první a druhý sluha Lidu, kteří pomohou k moci místo Paflagona jelitáři Trhoslavovi.

První sluha k obecenstvu: „Máme pána, zlostného / a hrubých mravů, jenž si cpe rád břich. / Je to pan Lid. (…) Ten o minulém trhu otroka / si koupil, Paflagona jircháře, / a to je praničemný, podlý chlap. / (…) Nás odstrkuje, nikdo mimo něj / už nesmí Lidu sloužit. Při jídle / si stoupne vedle něho s plácačkou a odhání mu s čela – řečníky. / A proroctví mu zpívá (starý pán je po proroctvích celý posedlý), / a vida, že je z toho zblblý už, / hned pletichaří. (…)“

Sluhové ukradnou Paflagonovi proroctví a z nich se dozvědí, že Paflagona vyžene jelitář Trhoslav. Ten: „Jakpak mám / se pánem stát, já sprostý jelitář!?“ – První sluha: „Ba právě *proto* se máš obrem stát, / žes trhan z ulice a drzý chlap! (…) Jaký šťastný los! / Jak skvělý talent pro politiku!“ – Jelitář: Jen se divím, / jak to, že já bych lid moh’ spravovat.“ – První sluha: „Toť pouhá hračka: čiň, co činíš teď! / Řež, rozsekávej, míchej vše a vším / jak dříve, když jsi jaternice cpal, / a okořeň to žvástem kuchyňským!“ Na jelitářovu otázku, kdo mu pomůže, ho první sluha ubezpečí pomocí tisíce jezdců udatných, občanů z tzv. lepší třídy, prvního sluhy a milého boha. Na výzvu prvního sluhy se všichni na Paflagona vrhnou a zbijí ho. Oba političtí sokové pak vběhnou do radnice získat přízeň radních. Zvítězil jelitář, neb skočil mezi radu a zařval: „Rado, slyš, / mám (…) blahou zvěst: sardele / jsou lacinější! Jářku, od těch čas, / co zuří vojna, nikdy nebylo / je možno mít tak levně jako dnes!“ Tu ihned se všichni rozhodli ověnčit jelitáře. Paflagon se však nevzdává: „Ó lide, rychle svolej valný sněm, / bys poznal, kdo z nás dvou ti přeje víc, / a pak se usnes *toho* míti rád!“

Na něm se oba trumfují v prohlašování své lásky k Lidu a podstrkávají mu nejrůznější úplatky (například jelitář polštářek pod zadek Lidu). Vystoupí i Lid: „A hleďte, zda neumím / podvádět obratně lidi, / kteří se za chytré mají, / chytře se zdají mě klamat! / (…) vidím je všechny, jak kradou, / tvářím se však, že to nevím. / Potom jim do jícnu vrazím / procesní sondu, a musí, / co nakradli, vyvrhnout zase.“ Zvítězí jelitář Trhoslav a Paflagon je nucen dělat jelitářovo řemeslo.

1.2. *Politický humor římský*

Filozof a literát **Lucius Annaeus Seneca** (4. př. n. l.–65 n. l.) byl z podnětu Messaliny, ženy slabomyslného císaře Claudia, poslán do vyhnanství. Po jejím pádu byl druhou císařovou ženou Agrippinou povolán zpět, a když byl Claudius otráven, složil na něho jedovatou satiru *Divini Claudi apocolocyntosis*. Ta se v češtině vyskytuje pod názvy Ztykvení/Ztykvění božského Claudia či Zmelounění (…) nebo *Jak vypustil Claudius ducha*, česky 1971.

13. října roku 54 n. l. „počal Claudius vyhánět svou duši, ale nemohl pro ni najít východ". Tehdy Mercurius vyzval jednu ze sudiček: „Smrti ho dej, nechť v hradě, jenž osiří, vládne muž lepší!" „A on vyprskl svou duši. (…) Poslední slova (…), když vydal mocnější zvuk z oné části těla, jíž snáze mluvíval, byla: ‚Ouvé, myslím, že jsem se podělal!' Zda to učinil, nevím, ale tolik je alespoň jisto, že podělal všecko." Herkules pak uvede Claudia do poradní nebeské síně a představí ho přítomným bohům jako kandidáta božské nesmrtelnosti. Mínění se různila a zdálo se, že Claudius vyhrává, když tu povstal božský Augustus: „Tento člověk, jenž vám připadá tak, jako by nedovedl mouše ublížit, zabíjel lidi tak snadno, jako padne psí hod v kostkách (…) Kdo bude tohohle člověka jako boha ctít? Kdo v něho bude věřit? Budete-li takové osoby dělat bohy, nebude nikdo ani o vás věřit, že jste bohy!!" A tak je Claudius odvlečen z nebe do podsvětí k Aiakovu soudu. „Bylo rozhodnuto, že musí být ustaven nějaký nový trest, vymyšlena pro něho nějaká marná práce, jež by měla podobu náruživosti, která by však neměla ani konce ani výsledku. Tu mu Aiakos poručil, aby hrál v kostky s děravým vrchcábem. A Claudius začal ihned

shledávat kostky, jež stále propadávaly, aniž čeho dosahoval.“ Claudius je pak přiřčen Caligulovi jakožto jeho otrok, Caligula ho však daruje Aiakovi a ten svému propuštěnci Menandrovi, aby v něm měl pomocníka při soudních vyšetřováních (!).

Otištěno ve: Petronius: *Satirikon* (Praha 1971, s. 164–181).

Básník **Marcus Valerius Martialis** (40–104) napsal v letech 84 až 101/102 n. l. dvanáct knih epigramů. Jejich výbor vyšel česky pod názvem *Posměšky a jízlivosti* (z latinského originálu přebásnil Radovan Krátký, Praha 1983). Uvedu alespoň jeden: O vzestupu na pána a zpět: „Byl jsi v Římě slavným bradýřem / ale díky svému pánu stal ses rytířem / neboť pán tvůj – známý štědrostí – / dal ti, co třeba k dosažení této hodnosti / Čtyři sta tisíc sesterciů / Jsi teď majetný / máš města sicilská a kraje u Etny / jenomže se nesmíš odtud hnout / protože tě v Římě čeká soud / jelikož jsi byl i šejdířem / nežli ses stal urozeným rytířem / Tak tedy dumáš – čím na stará kolena / mohla by prospět světu osoba tvá vznešená / aby ti stáří lépe uběhlo // Čím bys tak mohl být / ty nemehlo? / Učitelem? / To ne / když nemáš na to hlavu / v gramatice se nevyznáš / a ani v právu / nestlučeš dohromady deset slov / Dokonce nemůžeš si říkat ani / filozof / ať stoický či kynický / Nemůžeš do sicilských divadel / jít dělat klaku / z vyhrazených sedadel … / Bývalý holiči, je špatný čas / Musíš se asi břitvy chopit zas.“

Básník **Decimus Iunius Iuvenalis** (60–140) naplnil svých pět knih šestnácti satirami. Politickou satirou je v knize první *Satira čtvrtá o císaři Dominitianovi a jeho rádcích*. Líčí se v ní, jak je svolána porada předních občanů, nikoli však k důležité věci politické či vojenské jako obvyk-

le, ale k daru velké ryby císaři, jedná se o to, jak s ní naložit: „Bylo to tehdy, když zmučeným světem už poslední krutě / Flavius vládl a Neronovi s pleší byl poddán lid římský: / Kambalu adriatickou a ohromně velikou chytli. / (…) Určí tu mohutnou rybu sám majitel člunu a sítí / knězi nejvyššímu … (…) Piceňan: ‚Přijmi zde,' pravil, / ‚dárek, jenž neslouží na prostý stůl. (…) / Sněz tu kambalu tady – jen pro tenhle okamžik žila! / Sama se dala chytit …' Ta nehoráznost! A přesto / hřebínek pánovi rostl … Jen pochválit trochu to panstvo / bohorovné a uvěří všemu, co řekne se o něm! // Rybě však chyběla důkladná mísa. I svolá se tedy / porada občanů předních, jichž císař nemíval v lásce. / (…) Veiento (…) hned věští a praví: / ‚V rukou máš znamení boží, že zvítězíš skvěle a slavně! / Zajmeš cizího krále – snad zřítí se z vozu a padne / v moc tvou Arviragus sám britanský: ryba je cizí, / hleď, jak má zježeny na hřbetě ostny!' Už zbývalo jemu / uvést jen stáří té ryby a jmenovat otčinu její … // ‚Co bys radil s ní udělat? Snad rozkrájet?' – Montanus praví: ‚Nechtěj ji potupit takto! Dej udělat hlubokou mísu / (…) / Pospěšte dodat sem hrnčířský kruh a hrnčířskou hlínu! / Dvůr tvůj, Caesare, musí hrnčíři provázet příště!' // Povstane. Schůze se skončí a mohou se předáci vzdálit, / které až do tvrze albské dal povolat vojvoda mocný, / nutě je k velkému spěchu, že trnuli strachem a hrůzou. (…) // Kéž by byl přese vše zůstal jen takovým zábavám oddán / v čase své hrůzovlády (…)."

Otištěno ve: D. Iunius Iuvenalis: *Satiry* (Praha 1948, s. 61–69).

2. POLITICKÝ HUMOR VE STŘEDOVĚKU

Našel jsem jej jen ve druhé půli středověkého tisíciletí. Tak například ze století desátého existuje satira líčící, jak jakýsi východní král pořádal hody v Káni galilejské a sezval si hosty z bible. Adam a Eva tam seděli na fíkovém listu, Noe v arše, Izák na oltáři, na Pavla už nezbylo místo a Mojžíš musel zůstat venku. Hodovalo se, David hrál na lyru, Marie ho doprovázela na tympány, Judith předtancovávala atd.

Ve ***Staročeské Alexandreidě*** (napsal ji anonym kolem roku 1300 coby oslavu Přemysla Otakara II., rovněž dobyvatele připodobňovaného k Alexandrovi) nalézáme korespondenci mezi perským králem Dariem a makedonským krále Alexandrem. Darius ve svém prvním listě Alexandrovi píše jakoby svému sluhovi a v nadsázce dítěti, a posílá mu proto uzdu, měšec a míč: míč, že odpovídá jeho věku; měšec, kdyby upadl do chudoby; uzdu, aby se krotil. Alexandr mu odpověděl, že jako míč v ruce má v državě celý svět; měšec že z něho naplní; a uzdu, že nasadí jemu – Dariovi. A tak Darius k druhému listu Alexandrovi přiloží uzlík máku – že má tolik vojáků, kolik je v uzlíku makových zrnek (tisíckrát víc, než měl Alexandr). Ať tedy zanechá choutek na jeho království, protože by mohl ztratit to svoje. Alexandr se do máku s chutí pustí a rozdá jej i svým Řekům, aby pobili tolik pohanů, kolik dostali zrnek máku. A pošle Dariovi uzlík pepře s tím, že tak jako z pepře mu bude zle z Alexandrových vojáků, i když jich má málo. A Daria pak skutečně porazí.

Po založení Pražské univerzity Karlem IV. v roce 1348 se i u nás objevují satirické písně žáků, jak se tehdy říkalo vysokoškolským studentům – zvláště vagantům. Následující

ukázky jsou z knihy ***Středověké písně cechu žákovského*** (ze středověké latiny přeložil Radovan Krátký, Praha 1958, s. 195–200): *Zvrhlost královských dvorů:* „(…) Jen jdi na dvůr k panu králi / a můžeš tam uhlídat / ty, kteří se nelísali, / někde bědně v prachu stát; / špatné činy se tam chválí, / zločin nosí krásný šat, / černé z bílých nadělali – / kdo chce proti tomu vstát, / musí tyto mravy znát: / Ty se můžeš namáhat, / nezbude ti kousek malý. / By bohatí umírali / a chudák žil, třeba dbát! (…).“ – *Zrcadlo nastavené dvorům*: „Na všech dvorech, co je jich, / středních, malých, velikých, / biskupských i královských/ (…) u všech lidí, jež hostí, / není místa pro ctnosti. / Malé, velké přednosti / páchnou špínou, špatností. / Tupení a hanobení, / podvádění, / nikomu tam cizí není; / špatnost nad ctnosti se cení / na dvorech všech výsostí. (…)“ – *Peníze, ach peníze …*: „PENÍZ, ta mince hezká / nade vším vládne dneska. / PENÍZ mít i král touží, / proto mu také slouží. / PENÍZ má všecko snadné, / papeži v Římě vládne. / PENÍZ vše strhne k boji, / když chce, vše uspokojí. / (…) PENÍZ i šlechtice nutí, / že loupeže strojí a kutí, / PENÍZ vždy úctu budí – / před ním se skloní i sudí. / PENÍZ chce něco říci / i zmlknou hned chudí všici. / PENÍZ radívá k zlému, / i moudrý podlehne mu. / PENÍZ – toť pravda holá – / učence udělá z vola. / (…).“

Z období bojovného husitství nalézáme například z politických satir ***Pašije šlapanických loupežníků*** *(podle sepsání Bartoše, kata brněnského)* z roku 1401: „Za onoho času Kycolt, vytáhnuv z území polského, přišel do Šlapanic, kde byl kostel, do toho kostela násilím vnikl a s ním i jeho zlotřilí druhové. (…) Z chrámu si se svatokrádežnou odvahou učinili tvrz. Pak (…) počali páchat na obyvatelstvu celého kraje nesčetné zločiny žhářstvím, krádeží a loupe-

ží. (…) Tehdy starší lidu a konšelé slovutné obce brněnské (…) se sešli na radnici na poradu / a rozhodli, že / je nutno, abychom se takovým zlořádům postavili na odpor, (…) abychom se ihned chopili zbraní a vyrazili k loupežníků vyhlazení.“ (…) Opatrný Kašpar písař však pravil: „Já k tomu zrozen jsem a k tomu hnán osudem na toto místo jsem přišel, nikoli abych bojoval, nýbrž abych psal písemnosti. (…) Duch sice ochoten jest, avšak celé mé tělo a síly jsou křehké a nepevné (…).“ Lupiči byli poraženi a hrozíce se popravy prosili: „Mějte s námi trpělivost, vše, co jsme vzali, nahradíme.“ – „A kdy to bude?“ Odpověděli: „Za sto let nebo o málo více (…).“

Otištěno ve: *Výbor z české literatury doby husitské*. Svazek první (Praha 1963, s. 418–421.)

Jacques Heers v knize *Svátky bláznů a karnevaly* (Praha 2006) se zabývá kulturou smíchu především ve francouzském a německém prostředí 13.–15. století. Například o svátku sv. Štěpána byla v pozadí anekdotické podívané, pastvy pro oči a okouzlení, táž touha: oslavit slabého – dítě, osla, blázna – a ponížit mocné. Jejich oslavy a žerty se zaměřují na popření nebo převrácení hierarchie a v satiře na mravy, zvyky anebo postavení. O svátcích bláznů chlapci vyhnali kanovníky z vyšších lavic a usadili se na ně sami, oblékli se do pluviálů a sami sloužili mši. Vážené a ve středověkém světě pevně ukotvené kapituly chytře a vědomě pracovaly s touto ideou a praxí převráceného světa, v němž neplatí žádná pravidla a kde se chudák či blázen může na přesně vymezený čas stát i králem. V tomto konání byla jedna z možností konstruování sociálního smíru. Prolínání posvátného s profánním přežívá dodnes v karnevalech, masopustech, Mikuláši apod.

3. POLITICKÝ HUMOR NOVOVĚKU

Předesílám, že najít reprezentativní díla reprezentativních politických humoristů z pěti století (15. až 20.) bylo obtížné, protože spisovatelé těchto dob buď humorizovali bez ohledu na politiku (například hry Molièrovy) nebo psali politickou beletrii bez humoru (například Nikolaj Ostrovskij: *Jak se kalila ocel*). Přesto jsem jich našel deset, které zde uvádím – bez záruky, že jsem měl šťastnou ruku při výběru. Některá díla zabíhají do válek, ale je-li válka – podle Carla von Clausewitze – pokračováním politiky, pak lze s uvedením i takových děl snad souhlasit.

Jedním z prvních dokladů politického humoru náležejícího už novověku je pětidílný burleskně rozpustilý román **Françoise Rabelaise** z roku 1523 *Gargantua a Pantagruel*. Gargantua hned po narození začal řvát „Pít, pít!" a denně spotřeboval mléko od 17.913 krav. Poslán na vychování do Paříže musel se záhy vrátit, aby pomohl otci v boji proti králi Pikrocholovi, jemuž rozboří hrad. Déšť dělových kulí směřujících na jeho hlavu považuje jen za dotěrný hmyz. Podruhé osvobozuje otce ze země víl. Zpité nepřátelské vojsko v noci vyláká a pak je ohněm a povodní (způsobí ji tím, že se na ně vymočí) zničí. Jeho bojový druh Epistemon, který padl a dostal se do pekla, ale pak ožil, vypravuje, že viděl v pekle Alexandra Velikého spravovat staré gatě a Kleopatru, jak prodávala cibuli. Gargantuův syn Pantagruel okupuje zemi Dipsodů. Když začne pršet, přikryje celé své vojsko vyplazeným jazykem. Autor přitom vejde jeho ústy dovnitř a žije tam jak ve velkém městě, trvá to půl roku.

Rabelais ve svém románě (považovaném za jakousi Ili-

adu a Odysseu) přiřkne Gargantuovi i určitou velkorysost vůči přemoženým, zato však strhává nimbus z velikánů, ba naráží i na krále, kteří neumějí nic a nejsou k ničemu, leda k tomu, aby působili zlo ubohým poddaným a sužovali celý svět válkou.

Novověk přinesl třicetiletou válku (1618–1648), kterou v beletrii reflektoval zvláště **Hans Jakob Christoffel (von) Grimmelshausen** v šestidílném románu *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus. Kronika třicetileté války* (dále jen jako S. S.; 1688–1689, 1976) a dále v románu *Trutz Simplex – Oder Lebensbeschreibung der Erzbetrügerin und Landstörzerin Courasche* (1670). S. S. putuje z místa na místo a prožívá nové a nové příběhy, pronásledován žoldáky. Humoru je v něm poskrovnu, ale je. Například ironizuje válečníky: „Necháš-li ničit kraj a lidi, říkají, že jsi statečný voják“ (s. 112). S. S-ovi zajatému v Rusku pravili: „Pane, nejste zajat, ale Jeho Carský Majestát vás miluje tak, že vás nemůže pohřešovat.“ – „Proč tedy jsem hlídán?“ – „Protože Jeho Carský Majestát se obává, že by se vám mohlo něco přihodit“ (s. 379). Při svém dalším putování dá S. S. svému hostiteli amuletový papírek na nezranitelnost kulkou, ale pak mu dodatečně napíše, že šlo jen o zašifrovanou radu, aby se nestavěl tam, kde létají koule (s. 423).

Grimmelshausenův román o Courasche z roku 1670 použil v roce 1939 Bertolt Brecht jako předlohu ke své hře spadající do doby třicetileté války *Matka Kuráž a její děti*.

Heinrich von Kleist napsal veršovanou veselohru *Rozbitý džbán* (inscenována 1808, 1811, 1980), jejíž děj se odehrává v nizozemské vsi. K místnímu vykutálenému a poživačnému rychtáři Adamovi přijíždí jako revizor

soudní rada Pánek (Walter). Vzápětí se u něj objevuje selka Marta s dcerou Evou a s jejím nápadníkem Ruprechtem. Toho paní Marta žaluje, že jí údajně rozbil starodávný džbán. Nejde však jen o džbán, ale též o pošramocenou pověst dcery Evy, u níž její matka přistihla cizího muže. Ruprecht však prohlašuje, že u Evy nebyl. Rychtář Adam se snaží při výslechu odvést revizorovu pozornost, zastrašuje Evu a zkresluje fakta, aby mohl odsoudit Ruprechta. Pravda však posléze vyjde najevo: mužem, který se pokoušel Evu svést, byl rychtář Adam sám. – Rychtář Adam představuje nemravného politika – obratného podvodníka a drzého manipulátora na nižší úrovni politiky.

Satirické ostří proti korupci a jiným nešvarům ruské byrokracie namířil **Nikolaj Vasiljevič Gogol** v komedii *Revizor* (1836, přepracováno 1842). Námětem je anekdotický příběh o falešném revizorovi. Základní dramatická situace je dána vstupní scénou – zprávou o očekávaném tajném příjezdu revizora. Strach a špatné svědomí úředníků, jejichž repliky odhalují jak charakter jednajících postav, tak i bohatý rejstřík podvodů a zlořádů, exponují a současně motivují další průběh děje: počíná klíčovým dialogem falešného revizora Chlestakova a policejního direktora a pokračuje večeří na Chlestakovovu počest, scénami kolem půjček, přijímáním stížností a darů, dvořením paní domu i dceři, zasnoubením, rychlým odjezdem – a vrcholí v triumfu policejního direktora a jeho prudkém zvratu (přečtení Chlestakovova dopisu zachyceného poštmistrem). Poslední výstup – zpráva četníka o příjezdu pravého revizora – vrací děj do výchozí situace. Celý děj *Revizora* se pohybuje na hranici reálného a nereálného a rozvíjí se jako dvojsmyslná komika.

Srbský dramatik **Branislav Nušić** napsal satirickou komedii o politicích na vyšší úrovni – *Pan poslanec* (1883, inscenována 1896, 1924). Místem děje v jednom srbském maloměstě je byt obchodníka Jevrema Prokiće, kde v podnájmu bydlí a úřaduje mladý advokát Ivković. Je před volbami do parlamentu. „Shora", z Bělehradu, přišel důvěrný pokyn, že by dosavadní poslanec měl být vystřídán poddajnějším. Prospěchářský Prokić se chápe šance a s pomocí přátel – za slíbené protislužby – vyvíjí činnost, aby mohl kandidovat za vládní stranu. Teprve později se dozví, že kandiduje rovněž Ivković, ale za opozici, že dcera Danica ho miluje a manželka smlouvá svatbu. Když Prokiće přijde pozdravit deputace občanů jako svého kandidáta, ten propadne panice, neboť není schopen pronést předvolební řeč, a ukradne proto z Ivkovićovy kanceláře připravený projev opoziční, který končí provoláním „Pryč s vládou!" Ivković dá do novin, že Prokić přešel do opozice a mluvil proti vládě. Oba kandidáti na poslance se pohádají a Prokić zruší zásnuby. Danica však od ženicha neupustí a podstrčí otci snoubenců volební projev, jak by jej sestavila ona. A tak když po volbách přijdou pod okna voliči, Ivković i Prokić (který neví, že zvítězil Ivković) pronesou jednohlasně stejnou řeč. Hra končí všeobecným smírem. – Vznikla jako reakce na politické poměry za vlády srbského krále Milana Obrenoviće.

Francouz **Alfred Jarry** napsal v roce 1896 (nové vydání 1961) politickou scénickou grotesku *Ubu králem*. Otec Ubu, dragounský kapitán se slavnou minulostí (byl aragonským králem), se pod nátlakem své ambiciózní ženy (matky Ubu) rozhodne zabít polského krále Václava, jemuž dosud věrně sloužil, a zmocnit se trůnu. Spiknutí zosnuje

za pomoci kapitána Obruby. Při vojenské přehlídce je královská rodina zmasakrována. Zachrání se pouze Václavův syn Hromoslav. Ubu, usednuvší na polský trůn, vyhubí šlechtice a vzpouzející se úředníky a finančníky a začne sám určovat výši daní a vybírat je. Obruba, který za zradu nedostal slíbenou odměnu, utíká k ruskému carovi, jenž vyhlásí uzurpátorovi válku. Ubu svěří správu království matce Ubu a odejde se svým vojskem do boje. Hromoslav v čele nespokojených Poláků matku Ubu vyžene. Ubu je Rusy poražen, stihne však se svou ženou před Hromoslavem utéci do ciziny. – Ubu šokuje nejen svým vulgárním slovníkem („hovnajs“, „při mém zeleném ptáku“), ale i svými výroky („I ty špindíro, copak je bezpráví horší než právo?“; nebo: „Pospěšte si trochu, teďka chci dělat zákony.“). Neustále touží přivlastňovat si „pfinance“ pomocí vykonávané moci, rozhodnut domoci se vlády nad světem v zájmu svého břicha a kapsy.

Z výboru humoristických povídek (1923–1956) Rusa **Michaila Zoščenka** *Zpověď a jiné nepříjemnosti* (Praha 1983) vybírám povídku *Agitátor:* Vrátného leteckého učiliště G. Kosonosovi, který odjížděl strávit dovolenou na vesnici, požádají, aby tam zaagitoval – „Jak se rozvíjí letectvo“. „Třeba se nám potom složí na letadlo.“ K. před svolanými vesničany spustil: „Tak tedy tento ... letectvo, soudruzi rolníci ...To se ví, vy jste lidé zaostalí, tak vám tento ... povím vám něco o politice. Tak to bysme měli Německo a potom toho Curzona. A ještě bychom měli Rusko a tak vůbec ...“ – „O čem nám teda chceš vykládat?“ nechápali sousedi. – „O čem?“ urazil se K. „O letectvu přece. Letectvo se tento ... rozvíjí ... Tak to bysme měli. Rusko a potom Čínu.“ (...) „Stává se všelicos. To se jednou u nás

připletla pod vrtuli kráva. To vám bylo raz dva, šmik šmik a byla na kousky.“ (…) „A koně?“ zeptali se sousedi. „Snad to někdy nepotrefí taky koně, člověče zlatej?“ – „Taky. To máte jedna dvě.“ – „Koukněte na tu chamraď, na co všecko nepřijdou! Dělat z koní řezanku … A povídáš, člověče zlatej, že se to rozvíjí?“ – „Rozvíjí, soudruzi rolníci … Proto se tento … sejděte a udělejte sbírku.“ „A na copak?“ – „Na eroplán:“ (…) – Z dalších povídek lze uvést například *Oběť revoluce* a *Psí čich* (kradou a podvádějí všichni). Není divu, že Stalinův zeť Andrej Alexandrovič Ždanov Zoščenka napadl v brožuře *Případ Zoščenko – Achmatova. Referát sekretáře Ústředního výboru VKS(b)* (Praha 1946).

Angličan **George Orwell** se stal světoznámým díky románu-bajce *Farma zvířat* (1945, česky 1946, 1991), jehož děj, zestručněně, je tento: Opilý farmář Jones nedal zvířatům nažrat, ta se vzbouří a Jonese a jeho lidi z farmy vyženou. Vůdcovství na farmě se ujmou prasata v čele s vepřem Napoleonem. Jeho nohsled Kuliš napíše na zeď stodoly sedm přikázání: l. Každý, kdo chodí po dvou nohách, je nepřítel. 2. Každý, kdo chodí po čtyřech nohách nebo má křídla, je přítel. 3. Žádné zvíře nebude chodit oblečené. 4. Žádné zvíře nebude spát v posteli. 5. Žádné zvíře nebude pít alkohol. 6. Žádné zvíře nesmí zabíti jiné zvíře. 7. Všechna zvířata jsou si rovna. – Prasata rozkazovala a všechna zvířata pracovala do úpadu. Kůň Boxer si dal heslo „Musím pracovat více“ a později přidal další – „Napoleon má vždy pravdu.“ Byly vytvořeny tzv. Zvířecí výbory – Výrobní vaječný výbor pro slepice, Revoluční výbor bělejší vlny pro ovce atd. Všechny nezdary byly přičítány sabotážím uprchlého Kuliše a každý sebemenší úspěch byl přičítán Napole-

onovi; například dvě krávy pijící vodu z bazénku: „Dík vůdcovství našeho soudruha Napoleona jak výtečně tato voda chutná!“ Postupně bylo všech sedm přikázání opraveno. Poslední pak znělo: „Všechna zvířata jsou si rovna, ale některá jsou rovnější druhých.“ Dohlížející prasata si opatřila karabáče. Začala chodit v lidských šatech po dvou nohách a začala žít po lidsku i ve všem ostatním. Pozvaní sousední farmáři pochválili prasata, že rozptýlila jejich obavy z nákazy zvířat revolucí. – V Orwellově románu-bajce se totalitní režimy poznaly, zvláště sovětský, takže hned v roce 1948 byl u nás Orwell zakázán.

Američan **Joseph Heller** se ve světě proslavil románem z druhé světové války *Hlava XXII* (Praha 2005). Hrdinou románu je bombometník kapitán Yossarian. Má za sebou už čtyřicet letů, předepsaných Sedmadvacátou leteckou divizí, takže by mohl jít domů, rád, že nebyl sestřelen. Tomu však zabrání jeho velitel plukovník Cathcart, který má za sebou jen jediný bojový let, ale zato ambici stát se generálem. Aby se zavděčil nahoře, zvýší proto počet letů. Yossarian na to reaguje tím, že předstíraje duševní poruchu, požádá svého vojenského lékaře o vyvázání z bojového nasazení. Lékař nemoc sice uzná, ale – podle oné proslulé Hlavy XXII – „zájem vojáka o vlastní bezpečnost, který voják projeví tváří v tvář bezprostřednímu ohrožení, je projevem racionální normální mysli“ – to znamená, že Yossarian je mentálně naprosto v pořádku, a musí proto létat dál. V Hlavě XXII se navíc praví, že „rozkaz velícího důstojníka je třeba za všech okolností splnit“. Yossarian však odmítne dál nasazovat svůj život jen pro kariéru plukovníka Cathcarta a vyhne se vojenskému soudu dezercí.

Dalším dokladem absurdity vojenské byrokracie v ro-

mánu je případ dr. Daneeka. V pilotním formuláři byl Daneeka uveden jako pasažér pilota Mc Watta, který však naletěl s letadlem na skálu, takže by měl být mrtev i Daneeka. Ale ten do letadla nenastoupil. Ač je živ, všichni s ním jednají jako s mrtvým. Marně všem, navzdory dopisům své ženě – „vdově" – a vojenským úřadům, dokazuje svou existenci.

Válka je příležitostí pro obohacování provianťáka Milo Minderbindera, který se dokonce dohodne s Němci na bombardování vlastního letiště vlastními letci a krade (za účelem prodeje) bombičky na nafukování záchranných vest a ampulky s morfiem pro zraněné v letadlech. Na místo kradených věcí dává letáčky „Co prospívá / jeho / Společnosti / z níž prý mají mít zisk i letci, / prospívá vlasti. Podpis Milo Minderbinder." Dokonce je tak drzý, že chce medaile za bojové akce, které by za něho, na jeho jméno, odlétal někdo jiný (!).

Kariéry, tupá vojenská byrokracie, výnosné čachry – to vše se děje na úkor podřízených vojáků (letců) – kopírují v této „vnitřní politice armády" politiku vnější, v civilu.

Desítku politických humoristů novověku uzavře izraelský humorista maďarského původu **Ephraim Kishon** svým románem *Liška v kurníku* (Praha 2004). Jde o satiru na demokracii: Žvanivý „státník" Amitz Dulnikker dostane srdeční záchvat a lékař mu nařídí tříměsíční klid v nějakém zapadákově. D. zvolí Kmínovice, které dosud žily poklidně. Všechno, co Kmínovičtí potřebovali, jejich holič zaznamenal a řidič nákladáku firmy Tauva to z města přivezl. Platili kmínem. D. se zhrozí, že tam nemají poštu, peníze, ani obecní zastupitelstvo a rozhodne se ze zaostalých Kmínovic „vytvořit spořádanou společnost", tj. demokracii. Ustaví

holiče starostou a se svým tajemníkem vybere čtyři obecní zastupitele, kteří hned odhlasují pro starostu zbytečnou kancelář – domek a daně majitelům třídílného šatníku, který však nikdo nemá. Výběrčí daní jsou vylosovanými poplatníky zbiti, což vede Dulnikkera k ustavení pasáka Míši „policejním oddílem". K projevům se má postavit „palác kultury", a tudíž se očekávají další daně. Opoziční švec objeví zápis o záloze na plat holičova švagra jako „komunálního hlídače komunálního úřadu". Starosta holič se ho snaží umlčet revanšem – tím, že najme ševcova bratrance za strážce zatím ještě nevyvrtané vesnické studny. Když před volbami chce starosta po D., aby ho naučil řečnit, dá mu D. úvodník ze starých stranických novin, z nichž řečnící starosta přečte nejen nadpis – Úvodník –, ale na konci svého projevu i větu „Pokračování na příští straně". Soupeřící starosta a švec si obstarají ampliony s generátorem a v předvolebním boji si střílejí navzájem do oken. Z protržené hliněné hráze přijde najednou povodeň, která Kmínovice smete. D. s tajemníkem se zachrání na třídílném šatníku a odplouvají na něm do Tel Avivu.

Poznámka: K obsahům některých uvedených děl jsem využil *Slovník světových literárních děl.* 2 svazky. Zpracoval kolektiv autorů za vedení Vladimíra Macury (Praha 1988).

V dalším textu se soustřeďuji na stručné dějiny českého politického humoru a na doklady politického humoru různých kategorií (poslanci, vláda, prezidenti apod.).

4. KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ – OTEC ČESKÉHO POLITICKÉHO HUMORU

Látku k satiře poskytovala **Karlu Havlíčkovi** (1823–1856) sama životní zkušenost (v kněžském semináři, v carském Rusku, s feudálním absolutismem, z brixenské deportace).

Tak vznikaly jeho *Epigramy* (1845) Církvi, Králi, Vlasti, Músám, Světu – například: „Řeknu vám až budu smít: / Neníť Bůh a císař nemá být .“ Nebo „Etymologický epigram. Odkud vzalo – zkouším žáky – / jméno Rakouska počátek? – / *Od raků*, neb oni taky / lezou pořád nazpátek!“ Anebo „Bájka politická: Ve Švejcařích v demokratickém kraji, / kde si na republiku hrají, / sedí si vedle orla vrabčík smělý dosti, / začimčařiv cosi o rovnosti. / Orel polknul vrabce místo naučení: / že přec nikdy vrabec orlu roven není.“

Dále jsou to Havlíčkovy *Politické písně*, například Píseň o tom německém parlamentě, Sedmero vzdechnutí k ministerstvu, Píseň Čechů r. 1850 a jiné. Písněmi proniká přesvědčení, že „co ministři nadělali / to si národ změní!“ a zároveň výzva k odporu: „dávají oktrojky, / šijí nám obojky, / čert by to vydržel, / zhurta na ně!“ (Všech dvanáct Politických písní je otištěno ve sborníku *Karel Havlíček Borovský. Vojna s hloupostí a zlobou.* – Praha 1981, s. 186–202.)

Vrcholem Havlíčkova politického humoru jsou tři velké satirické skladby, a to: *Král Lávra* (1854), kde Havlíček využil cizí pohádkové motivy (král má oslí uši), aby se vysmál hlouposti všech korunovaných hlav. – V *Tyrolských elegiích* (1852) Havlíček útočí na zvůli policejního státu. – V *Křtu svatého Vladimíra* (1848–1854) líčí spor mezi carem a bohem Perunem, který vyústí v Perunovu popravu.

Lid však po Perunově smrti odmítá platit daně, takže caru dochází, že bez pomoci církve nelze lidu vládnout. Nebudou-li poddaní mít nad sebou boha, mohli by odmítnout poslušnost i caru. („Někdo musí nad sedláky rachotiti hromem, / bez boha se neobejdem, jen jiného honem!“)

Tyto skladby kolovaly mezi lidmi v opisech, tisknout se mohly až později. Přispívaly, spolu s Epigramy a s Politickými písněmi aj., k odporu lidu proti Bachovu absolutismu a proti spojenectví trůnu a církve.

5. HUMOR V DĚLNICKÉM TISKU 1870–1918

(Satirické časopisy Bič, Rašple, Květy, Kopřivy)

I když Československá sociálně demokratická strana dělnická byla založena až v roce 1878, klade Jan Petrmichl ve své knize ***Bičem a rašplí: Satira a humor v dělnickém tisku 1870–1918*** (Praha 1959) vznik dělnického humoru už do roku 1870, protože od toho roku počala vycházet satiricko-humoristická příloha časopisu *Dělník* s názvem *Sršeň*.

Kniha má dvě části: První je *Bičem a Rašplí: Léta 1870–1904,* druhou pak *Květy a Kopřivy: Léta 1905–1918*. Satirický časopis *Bič* vycházel v Praze, *Rašple* v Brně. (Ta měla jako motto: „Kdo chce z cizí práce zisku brát, toho budu notně rašplovat.“) V následujícím textu uvedu ze zmíněných satirických časopisů ukázky podle dílčích témat.

K výpadům proti kapitalistům: „Opravená přísloví: Čiň mistrovi dobře, srážkou ze mzdy se ti odmění. (…) Kdo jinému jámu kopá – a nic z toho nemá, je horník. Člověče, přičiň se, a – na stará kolena tě vyhodí. Jak si usteleš – když tě fabrikant z bytu vyhodí?“ (s. 59).

Proti státní moci: „Tři armády: Tři velké armády od časů dávných / byly založeny od mužů slavných, / v každičkém státě, v každičké zemi / k ochraně občanů jsou založeny. // První jest ‚stojící', střílí neb píchá, / druhá jest ‚sedící', inkoustem míchá, / třetí ‚klečící' kněží a mniši, a hejno jeptišek v každé je říši. // Rozmilý občánku, plať, třeba nejez, / vidíš, co jest na to potřeba peněz, / zanech bručení, zanech lání, / vždyť ty tři armády tebe jen chrání. / Rozmilý občánku, rozuměj tomu, / dej svoje peníze, patří-li komu, / platit se musí, pomoci žádné, / tak pánům nahoře dobře se vládne" – F. F. Olešnický. *Rašple*, Brno, 28. 1. 1893 (s. 124). – *Nápovědný soud o rakouské vládě:* „Vládo, vládo, moc hodná jsi, / hodnější než všechny. / Ty ostatní nechť čert vezme / a ty brzy z(dráva buď)!" K „všechny" se ovšem rýmuje „zdechni". Chytrý čtenář už si domyslí (*Rašple*, 27. 10. 1896).

Proti měšťáckým vlastencům: „To pravé heslo. Dost věru již těch hesel znám, / jimž ‚národní' se říká / a jimiž panstvo plýtvati / si víc a více zvyká. // Však jedno heslo vládne jim, / pro něž se nejvíc cítí, / jež zní: *‚Vždy na jazyku vlast / a v mysli kapsu míti'*" (s. 87).

Proti národním sociálům: „Pohádka o jednom naivním národním sociálovi": Mladý naivní národní sociál se ptá Klofáče, jak socialisté mohli hlasovat pro mladočeské kapitalistické bařtipány? Klofáč: Museli za to zaplatit a tím se přečerpává jejich kapitál do kapes národně socialistické strany. A docílí-li národní socialisté každoroční opakování voleb, přelije se k nám kapitál všechen. Mladý: Pak začneme boj proti kapitálu? – Proč, když ho budeme mít my, odpoví předseda strany Klofáč (s. 336).

Proti kandidátu do říšské rady ve Vídni: „Pan Onuf-

rin Šnitlich, kandidát do rady říšské, zaslal všem voličům v okresu, kde kandidoval, následující letáček: Veleváženi voličové! V pádu mého zvolení za poslance neochvějně budu hájit zásady a program lidovecký, agrární, klerikální, národně sociální. Všem oddaný Onufrin Šnitlich, kandidát. Nehodící se škrtněte“ (s. 284).

Proti habsburské Vídni: „Dvě jsou naše stará práva, / jež nás s Vídní mocně pojí, / že ta hodná česká kráva / dobře tahá, dobře dojí“ (Mrskal. *Rašple*, 1. 6. 1913, s. 377).

Proti militarismu: Jedna slova, dvojí význam: Šarže: *Zlatá* vojna! Prostí: *Zlá ta* vojna. (Sborník, díl I, Brno, nákladem Rašple 1890). A další antimilitaristický: Jak to myslí ti velcí státníci s tím evropským *smířením*? – Inu, *s mířením*! (*Rašple*, 1. 10. 1898). – Další: Kanony, ach kanony, / slávu naši tvoří, / k tomu hodně kasáren – / školy ať se zboří! (*Rašple*, 1. 5. 1901). – A nakonec o andělu míru: Anděl míru na Zemi: Toho chtěla vyslat na Zemi nebeská rada, ale marně se obracela na různé církve, vlády atd. s prosbou o sídlo pro něho. Nakonec ho vzal Krupp za portýra v továrně na výrobu děl (s. 370).

Humor spjatý s Brnem: „Z brněnské radnice. Komisař: Jak jste se mohl odvážiti tohoto pána včera v noci zatknouti, vždyť jste musil vidět dle čapky, že je to německý student. – Strážník: Prosím, čapka byla zamazaná od bláta a pán nadával česky“ (*Rašple*, 1. 12. 1910, s. 301). – „Tím, že zvolili v Brně Hybeše, / dokázal lid, že již – hý-be-se!“ (Rašple, 26. 4. 1897, s. 160).

Z uvedených ukázek dělnického (sociálnědemokratického) politického humoru je zřejmé, že jeho terčem nebyla jen koalice habsburského trůnu a církve jako u Havlíčka, ale i kapitalismus, militarismus a jiné politické stra-

ny (mladočeši, agrárníci, národní a křesťanští sociálové). Ve 20. století (do roku 1918) do tohoto tisku přispívali i spisovatelé Jaroslav Hašek, Josef Mach, Ivan Olbracht, Marie Majerová, František Gellner, Antonín Macek, Fráňa Šrámek, Eduard Bass, dokonce i bratří Čapkové aj. Z kreslířů pak Mikoláš Aleš, Josef Lada, František Gellner, Vratislav Hugo Brunner aj.

Poznámka: O humoru v dělnickém tisku napsal editor knihy *Bičem a rašplí* Jan Petrmichl obsáhlou stať *Z dějin dělnického satirického tisku*. Ve: *O české satiře. Sborník statí*. (Praha 1959, s. 107–176).

V knize *Bičem a rašplí* (o dělnickém humoru 1870 až 1918) se na s. 210–211 píše: „K těmto dvěma samostatným celkům (rozumí se k celkům knihy *Bičem a rašplí* a *Květy a Kopřivy*) se volně přidružuje kniha druhá, která podává průřez humorem a satirou v našem komunistickém a pokrokovém tisku v letech 1918–1945.“ Bohužel nebyly, jak vidno, uvedeny další potřebné údaje, tj. autor, název, místo a rok vydání, a tak ani pracovnice Národní knihovny v Praze tuto knihu nevypátraly. Domnívají se, že kniha pravděpodobně vůbec nevyšla. Proto nic z ní nemohlo být zařazeno do kapitoly o humoru za první ČSR.

6. POLITIČTÍ SATIRICI JAROSLAV HAŠEK A FRANTIŠEK GELLNER

Řekne-li se **Jaroslav Hašek**, vytane každému na mysli román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Jaroslav Hašek (1883–1923) však proslul už před napsáním tohoto románu i jako satirik politický. Stěžejním dokladem toho jsou jeho *Politické a sociální dějiny strany mírného*

pokroku v mezích zákona. Napsal je v letech 1911–1912, jako kniha však byly vydány až v roce 1963 (další vydání z roku 1982 má 471 stran!). O jejich vzniku napsal Radko Pytlík v Doslovu k nim (1982) toto: „Bylo to na jaře 1911, když byly vypsány doplňovací volby na Vinohradech. Tehdejší politické strany se sdružovaly v tzv. volební kartely a čachrovaly s hlasy voličů. V této situaci se rodí v Haškově bohémské družině, scházející se v hostinci U Zvěřinů (kde se říká také V Kravíně), nápad založit novou politickou stranu, jejíž název skládající se ze slov „mírný", „pokrok", „mez" a „zákon" podává zároveň její rámcový program. Tato zvláštní strana vybrala ze svého středu muže nejlepšího, Jaroslava Haška, jako svého řečníka a kandidáta. Hašek rozvinul tento nápad ve skvělou parodii a mystifikaci na celý tehdejší politický systém, založený na inflaci demagogických hesel a frází (…)" (s. 449).

Program strany Hašek satiricky podal v kapitole *Oprava podle § 19 tiskového zákona*. Tu žádal po zodpovědném redaktoru časopisu *Směr* v Plzni panu Karlu Pelantovi: „Na základě § 19 žádám dále o tuto opravu: Není pravdou, že v programu strany mírného pokroku v mezích zákona bylo pouze podplácení voličů kapesními akvárii. Takový špás by přišel pro každou politickou stranu velice draze. Jest však pravdou, že mezi své voliče rozdali jsme 800 salamandrů a 4 zlaté rybičky. Aby pak nejširší vrstvy Čechů, Moravanů a Slezanů, od Šumavy až k Tatrám a od Krkonoš až k Uralu, měli aspoň částečný přehled o programu nové strany, žádám Vás, občane redaktore Karle Pelante, abyste ve svém listu popřál několik řádek, ve kterých stručně byl by znázorněn program strany mírného pokroku v mezích zákona.

§ 1. Znovuzavedení otroctví. (Dokud bylo otroctví, nemusel pořádný člověk nic dělat. Zavedení otroctví propagujeme ovšem s tou podmínkou, aby otroci nebyli házeni murénám.)

§ 2. Zestátnění domovníků. (Dnes není domovník pomalu považován za člověka a nájemníci nepovažují domovníka za osobu nedotknutelnou a posvátnou. Žádáme proto, aby zestátnění domovníků bylo uzákoněno dle téže normy, jak jest v Rusku zavedeno, kde každý domovník jest policejním špehounem.)

§ 3. Rehabilitování zvířat. (Paragraf tento zejména béře v ochranu policejní psy a žádá, aby každý policejní pes dle své schopnosti byl zařazen nejméně do VII. hodnostní třídy a aby jak jeho vdova, tak i děti byly dotovány přiměřenou penzí. Totéž platí o koních, na kterých jezdí policejní strážníci; každá urážka takového koně stihá se jako urážka úřední osoby.)

§ 4. Zřízení státních vychovávacích ústavů pro slabomyslné poslance. (Co je to poslanec, ví každý, a který z nich je slabomyslný, ví také každý.)

§ 5. Zavedení inkvizice. (Tímto opatřením bude možno doktoru Záhořovi upalovat lidi dle libosti.)

§ 6. Nedotknutelnost kněží. (Každou chvíli nyní člověk čte, zejména ve Večerníku Práva lidu, že nějaký kaplan zprznil školní dítě a byl za to potrestán. Nechť je časopisům pod přísnými tresty psát o takových věcech zakázáno z důvodu mravopočestnosti. O kněžích budiž psáno jen se svolením konzistoře, kteráž uradivši se s velebnými pány Kobosilem a Havelkou zařídí příslušné kroky.)

§ 7. Nucené zavedení alkoholismu. (Jaké sladké kouzlo vězí v tomto paragrafu, může si pomyslit každý.)

Toto jsou jediné ukázky z programu nové strany a není možno vyjmenovat na tomto místě všechny paragrafy, neboť jich jest 2701 (…)“ (s. 381–382).

Pro Haškovu stranu složil básník Josef Mach hymnu. Zpívala se na melodii revoluční písně anarchistů *Milion paží v tmách se vzpjalo:* „Milion kandidátů vstalo, / by oklamán byl bodrý lid, / by voličstvo jim hlasy dalo, / prý ochotně je chtějí vzít. // Ať prudký pokrok chtějí jiní, / násilím zvracet světa řád, / my pokrok mírný chceme nyní, / pan Hašek je náš kandidát. // Voliči v tomto městě, / svou bídu v Kravín vneste, / jen kdo máš strach, zůstaň dál, / pryč s nemírnými pokrokáři, / pryč s laickými bankrotáři, / nuž v boj, nuž v boj, nuž v boj, / za pokrok mírný!) // Však proti nám nic nepořídí / Dyk, Kramář, Klofáč, Yvonna, / jen my jsme pokrokoví lidi, / ovšem jen v mezích zákona! (…)“ – Druhá hymna strany prý byla kolektivním dílem a zpívala se na známou notu písně *Spi, Havlíčku*): „Spi, Havlíčku v svém hrobečku, / podívej se na tu naši smečku, / shromážděnou v Kravíně! // Tvoje tělo v hrobě hnije, / ale duch Tvůj v naší straně žije, / ovšem v mezích zákona. // (…) Nastává nám lepší doba, / českého lva zas už chytla zloba, / ovšem v mezích zákona“ (s. 461–462).

Z Haškových *Dějin* jsou ostrými politickými satirami zvláště tyto: Jak se baví Češi ve Vídni (s. 151–155), Konference delegátů strany mírného pokroku v mezích zákona s vynikajícími uherskými politiky (s. 195–198), Řeč o protikandidátech (s. 288–291), Občan Antonín Němec, sociálně demokratický poslanec sedmého volebního okresu (s. 397–399).

Haškovy politické satiry jsou rozptýleny v celém jeho rozsáhlém díle. Například v *Dekameronu humoru a sa-*

tiry (Praha 1968) je šest politických satir. Za nejlepší považuji satiru *Před užšími volbami na Vyšehradě* (s. 24–26), v níž volební výbor sociálně demokratické strany odolává úplatku od mladočeského delegáta (v podobě peněz a piva) – že přece „nezradí vlastní přesvědčení", ale jen do té doby, dokud onen delegát nezvýší svou nabídku do horentní výše.

Poznámka: O zániku Haškovy strany napsal Jiří Mahen *Smutnou vzpomínku* (v *Lidových novinách* 3. 11. 1911). A Jaroslav Hašek zase ve svých *Dějinách* (1911–1912) napsal v kapitole *Přítel Jiří Mahen a Josef Mach* o Mahenovi toto: „Tím, čím byli ve Francouzské revoluci nejzuřivější jakobíni, tím byl Mahen mezi celou společností. Byl nesmiřitelný, poněvadž se nikdo na něho nehněval. Byl ukrutný, poněvadž neměl nikdy příležitost někomu ublížit. Kromě toho studoval na filozofické fakultě, jeho duch sám o sobě mnoho myslel, ale my jsme o něm nemysleli nic, takže nakonec si sám o sobě již nic nemyslel a to bylo jeho štěstí; a stal se etickým anarchistou (…), ačkoliv prohlašoval zcela správně, že jest individualistou (…)" (s. 55). – Zda na to Mahen reagoval, mi není známo.

Básník, prozaik, novinář a kreslíř **František Gellner** (1881–asi září 1914) psal v prvním období své tvorby lyriku bohémsky nevázanou, stejně jako poezii hluboce vážnou. (*Po nás ať přijde potopa*, 1901), *Radosti života*, 1903). Po pařížském pobytu (1905–1911) se u něho vyhraňuje smysl pro politický osud národa s vírou v lid a nastupuje tak druhé období jeho tvorby, v níž převažuje satira: „Dosud náš lid trpělivý / svoje nepřátele živí. / Ale, milí občané, / kdo ví, co se nestane! / Za útisky, za násilí / sklidí bouř, kdož vítr sili" (*Olomouc a Brno*). Ve sbírce *Poslední*

události poukazuje na rozpor v politice: „Inu lidi – jakáž pomoc, / politika je boj o moc! / Co se týká idejí – / toho nechme raději …“

Zaměřuje se proti habsburské Vídni: „Vládě však, jež totéž (zřejmě jde o obstrukce, poznámka JS) činí, / když vídeňští mandarini / neohrabanou svou tlapou / zákon klidně ve prach šlapou – / té je darmo něco dávat, / zbytečno s ní vyjednávat“ *(Poslední události)*. Nápaditě zaveršoval o českých zemích v rámci Rakouska: „A kraj český stal se kouskem / mocnářství jsa pod Rakouskem“ (*Politicko-vědecká úvaha*). Tím totiž, že vytrhuje slovo „kouskem“ (z jinak nerozlučného spojení „kouskem mocnářství“), uvolňuje z něho význam malosti a směšnosti. Směšná je i konfrontace rýmu „kouskem“ – „Rakouskem“. – Císaře Viléma se týkala satira *Cestovatelé:* „Císař Vilém řek’ si: ‚K sakru! Soupeře mám ve svém švakru.‘“ – V básni *Drahota* kritizuje „naše slavné politiky“, kteří odhlasovali předlohu branného zákona: „Vypíšou zas nové daně, / Čech se bude dříti na ně, / neb mu brání mozku lenost / vidět svoji zotročenost.“

Gellner však od roku 1911 psal i satirické povídky – je to například *Povídka s rodozpytem*, namířená proti zákonu o urážce Veličenstva. V povídce *Vojtíšek jde zachraňovat lidstvo* Gellner zesměšňuje idealistický světový názor i vládnoucí společenský řád. Vtipnou povídkou *Miltiades, vítěz marathonský* předjímá apokryfy Karla Čapka. Utopickým fejetonem *Politická kariéra Juliána Čtveráka* zesměšňuje „vůdce národa“ Kramáře.

7. MACHAROVA A DYKOVA SATIRA „ZLATÉ STŘEDNÍ CESTY“

Básník **Josef Svatopluk Machar** (1864–1942) se vysmívá polovičatosti našeho lidu v básnické skladbě *Boží bojovníci* (Praha 1897): „Tábor chce jej spasit. / Řím mu spásu věstí, / moudrý lid však vstoupil / v zlaté středocestí. // S Táborem je v shodě, / s Římem ne na štíru – / buď zdráv, opatrný / rode bohatýrů! (…)“

Podobně veršuje i básník **Viktor Dyk** (1877–1931) v básni *Smutná píseň vesnického šprýmaře* (obsažena ve sbírce *Pohádky z naší vesnice* – Praha 1924): „Ku předu jdeme, je-li vhodná chvíle, / vhodna-li chvíle, jdeme zase zpět. / Při kterémkoli tak nás vidím díle: / ne zlí, ne dobří. Něco uprostřed. // Vábeni vším, co cizí, / jdem’ šumařiti v chladný pro nás svět. / Na půli cesty tato náhle mizí. / – Ne sví, ne cizí. Něco uprostřed. // Zvedneme ruku. Potom zase klesne. / Dnes oheň v nás. / A zítra zase led. / Hrozí se dnes a zítra sotva hlesne ./ – Ne živí, mrtví ne. Tak něco uprostřed.“

8. POLITICKÝ HUMOR JIŘÍHO MAHENA

Důležitou součástí **Mahenova** humoru (literárního, knihovnického, sportovního, rybářského atd.) je i *humor politický*, o čemž svědčí devět ukázek z let 1903 až 1940. Vynechávám z nich *Anekdotu o T. G. Masarykovi* (1903), fejetony *Těžký pacient* (1911) a *Na Cařihrad* (1912), dopis příteli o *Tajemství domácí politiky v republice Peru* (1927).

Satirou je Mahenův článek *Pražští řečníci*, uveřejněný na pokračování na přelomu let 1906/1907 v časopise *Svítil-*

na pod pseudonymem Ivan Had. Vydává se v něm za septimána: „Věnoval jsem jim loni, dokud jsem chodil do septimy reálky (a letos tam chodím zase) celou svou pozornost. Chtěl jsem se totiž hned po maturitě stát členem některé z našich mladých stran, aby moje politická energie nezahálela – a proto jsem sbíral moudrost otců i synů po všech schůzích. (…) Nejtalentovanějším řečníkem byl mezi anarchisty občan Knotek. Jeho řeč skládá se obyčejně z vět tak propracovaných, že publikum nevychází z úžasu. Závěry nemohou být logičtější, než jsou. Nesvede-li řečník něco sám, pomůže Kropotkin, Domela, Grave, sečtělost v těchto autorech je úctyhodná. A přece má tento milý člověk vedle skřipce něco v sobě, co mne uráželo. Je veliký rozdíl mezi jeho slovy a gesty. Jednou větou shroutí Rakousko – co pravice nalévá klidně vodu do sklenice. Jediným slovem zruší ve vašem srdci ideál věčné spravedlnosti, co levice tiše jako motýl vznáší se nad stolem. Neúprosně zadívá se tento muž do minulosti, aby ji zvážil, co klidný úsměv pozdravuje přítele v prvých řadách. Tato dvojakost se mně nezamlouvala. Řekl jsem si: To není pravý hlasatel velkého A! Příliš dlouho jsi mne bavil, Knotku. Odstup! Chci slyšet bouři a sílu! Uslyšel jsem ji. Jmenovala se (není to paradoxní?) Vohryzek (…).“ – Dobírá si pak řečníky všech dalších stran.

Mahenovou „haškiádou“ je *Smutná vzpomínka* na Stranu mírného pokroku v mezích zákona (*Lidové noviny*, 3. 11. 1911; otištěno též ve: *Divoké hnízdo: Výbor z próz*. Praha l982, s. 154–160): „Ze všech mrtvých, na něž jsme včera vzpomínali, na jednoho se zapomnělo, ač se zapomenout nemělo, na mrtvolu převzácnou a předrahou, živou kdysi, milovanou a vážnosti plnou, nebožku dnes – *Stranu mírného pokroku v mezích zákona*. (…) O Dušičkách

bylo nač vzpomínat. (…) Jednoho krásného dne nejslavnější z generálů (zřejmě Hašek, poznámka JS) na stůl uhodil a pronesl památnou řeč o založení strany mírného pokroku v mezích zákona. Program nové strany byl velmi jednoduchý: na chudý lid budiž větší přísnost, záložny buďtež svěřeny stavu duchovnímu, domovníci buďtež postátněni, paroplavba po Vltavě budiž provozována i v zimě, všichni hospodští buďtež exemplárně trestáni za špatné nalévání piva, nejmenší trest budiž 10 let. Za deset minut byla strana ustavena a hned usnesla se *kandidovat*.

Ale pak přišel významný, u všech bohů významný den voleb, a kandidát, ačkoliv mu scházelo jenom šest hlasů do vítězství, podlehl, byv zvolen 54 hlasy pro smutný osud zapomnění. (…) Strana začala se rozpadávat. (…) Pokladník strany zmizel na dovolenou. Neznámí lidé hledali ho všelijakými dopisy, ale nenašli ho. Neznámí lidé dali proto násilně otevřít pokladnu strany, ale nenašli nic utěšujícího ani velezrádného. V rohu pokladny nalezeno jenom sto exemplářů velikým nákladem rozmnožené hymny strany: ‚Já se tu nic nebavím / v tom lokále špinavým! / Usekněte mně hlavu, / ať mám ňákou zábavu!' (…) Ještě jednou a naposled sešli se členové bývalé strany v hospůdce nad Vltavou k poslední ‚rejží pospolité'. Kandidát promluvil několik slov, po nichž celé shromáždění dalo se do pláče a neustalo plakat až do osmé hodiny ranní. Pak podali si všichni bývalí političtí přátelé ruce naposled a rozešli se zadumáni na sever i na jih, na východ i na západ (…)."

Války, a to světové, se týká Mahenův „dramatický skeč" o politické rozeštvanosti ve společnosti – a to na vzorku rodiny – *Josef se vrátil* (Červená sedma 1919). Hrál se s velkým úspěchem na podzim roku 1919 na Scéně Červené sed-

my v Praze. Všechny čtyři osoby hry čtou: táta jako národní demokrat (kramářovec) *Národní listy*, máma jako národní socialistka *České slovo*, dcera jako agrárnice *Venkov* a syn jako sociální demokrat *Právo Lidu*. Všichni se na sebe podívají, vyprsknou a ušklíbnou se. Vykřikují „To je skandál! To už opravdu přestává všechno!“ a odplivují si.

Utkají se syn s otcem: Syn (čte): „Maďarská šlechta na našem území koná monarchistické rejdy a o tom úřední instance vědí, a nezakročí. Proti sociálním demokratům jsou ale všichni jako na koni. To je přímo evropský skandál! Co tomu řeknou soudruzi za hranicemi?“ – Táta (vybuchne): „A lední medvědi na Aljašce, né?!“ – Syn: „Třeba lední medvědi na Aljašce.“ – Máma: „Ticho, povídám!“ – Syn (zapaluje si zhaslou cigaretu zvolna): „Panečku, leze to teď z těch radnic, leze. Jedno darebáctví za druhým. Samý podvod a lumperaj. Kdo by to byl do těch pantátů řek’! Zloděj vedle zloděje!“ – Táta: „Jestli narážíš na svoje lidi, máš pravdu!“ – Syn: „My jsme přece nebyli u koryta!“ – Máma: „Taky dlouho nezůstanete!“

Hra: Otec čte kousavě několik vět, které prve četla matka, syn, co četla dcera, matka, co otec, dcera, co syn, pak zase mrští novinami o stůl, které se tak dostanou zase do pravých rukou. Všichni čtyři pak vykřikují shodně téměř totéž: „Pryč s vládou! Pryč s ministry!“ Do toho vejde nepozorován ruský legionář (syn Josef) a setrvá nadále nepozorován až do konce. Slyší, jak otec vynadá synovi, že je lump a že ho vyhodí z domu. Syn na to drze, že otec je „obyčejnej, záplatovanej buržoa!“ Táta na to vztekle: „Všecky vás vyhodím! A kdyby z toho měla být i občanská válka!“ Najednou však vrazí pěst do kapsy, zarazí se a vyndá dopis – od Josefa, že JOSEF SE VRÁTIL – ze Sibiře. Na to reagují všich-

ni čtyři: Dcera: „Josef to tu dá aspoň do pořádku!“ Máma: „Odpočine si!“ – Syn: „Nebojte, ten půjde s námi! Jsou prej to samí bolševici!“ Táta: „To víš, bolševici, bolševici! To je moje krev, a ne ty!“

Nakonec táta: „Alou na nádraží!“ (Dveře bouchnou … ticho …) (Pausa.) Legionář (sedí, ani se nehne. Pak si přejede dlaní po obličeji, zadívá se do publika). – Klidně: „Pěkně to tu vedete. Tak vám tedy děkujem!“ (Opona.)

Satiricky je pojat Mahenův proslov *Milujme se a nedejme se! (Proslov, který měl na táboru lidu v R. 28. října l940 (!) obč. Jiří Mahen, náš redakční kolega, řádný člen České Akademie atd. atd.)* (*Laciné čtení*, 1919–1920, č. 21). Mahen zde mluví jakoby po dvaceti letech a líčí – ironicky – situaci jako ideální: „Vážení přátelé! (…) Za celý rok ani jeden vehementní útok na kabinet! Národ věří svým vůdcům, poněvadž věří v sebe a to rozhoduje – jaké divadlo pro nastávající generace! A tak jsme kráčeli od úspěchu k úspěchu a můžeme být spokojeni! (…) Chválí pak různé oblasti našeho života, například: Naše finance! Skončili jsme zase přebytkem. (…) Problémem naší politiky je už jenom racionelní využití přebytku ve státním rozpočtu! – Z armády se stala armáda práce, která vrtá tunely pod Karpaty. – Vysoký stupeň našeho novinářství je nejlepším dokladem, že jsme se stali konečně přece jenom národem skutečně politickým, vyspělým, úplně soběstačným národem, jakým ho chtěl mít ten, na něhož nesmíme zapomenout ve svých vzpomínkách nikdy, poněvadž jsme ho milovali. Milujme se a nedejme se! A dílo našeho prvního presidenta Masaryka – bude mezi námi požehnáno! (…).“

Když Mahen vydal hru o Nasreddinovi, nazval ho spisovatel Josef Věromír Pleva „moravským Nasreddinem“.

Mahen na to zareagoval spiskem *Dvanáct o skutečném Nasr-ed-dinovi* (Německé na Moravě, přezváno později na Sněžné, 1940; vydáno po Mahenově smrti, k níž došlo 22. 5. 1939). Z dvanácti oddílů cenzura zabavila oddíl II. a oddíl VIII. Ze zbylých uvádím jen oddíl X: „Hádali se před ním [Nasr-ed-dinem] o pořádku v zemi, slov nešetřili. Přátelé! – zvolal člověk plačtivého hlasu – měli bychom se mírnit před cizincem. Pomlouváte, co vám má být nejdražšího, mluvíte o výjimkách jako o pravidle. A nakonec všichni přece víme, že korupce není zjevem obecným …

Řekneš-li mi, ó člověče – zvolal náhle hodža [Nasr-eddin] –, že u vás ani kostelník nebere, dám ti uříznout jazyk, poněvadž lžeš. U nás aspoň kostelník bral vždycky … A ti ostatní taky."

9. POLITICKÝ HUMOR ZA PRVNÍ ČSR (1918–1938)

(Jiří Haussmann, časopis Trn, V+W)

Dle mého názoru se politický humor první ČSR dá rozdělit do tří etap: První etapu představují satiry Jiřího Haussmanna aj. z let 1918–1924. Druhou éra satirického časopisu studentů *Trn* z let 1924–1932. Třetí politický humor Jiřího Voskovce a Jana Wericha v jejich hrách (a filmech) z let třicátých.

Politické satiry z let 1918–1924: Etapu zahajuje **Jiří Haussmann** (1898–1923), který v roce 1919 vytváří typ „rozmyslného občánka", rodného bratra Čehony a otce Lacinova pána Jéminka. Jde o báseň *Rozmyslný občan uvažuje* (viz *Šibeničky*, I, 23. 1. 1919): „Nevím, kam se vývoj bude brát: / prozatím jsem jenom demokrat. / Bude-li mít slovo hlavní / příště buržoasie, / přidám k tomu „stá-

toprávní“. / Ve všem kousek pravdy je. // Zástupové lidu valní / pak-li potrou zlata žok, / přidám zase „sociální“, / nutno s dobou držet krok. / Nevím, kam se vývoj bude brát: / prozatím jsem čistý demokrat.“

Od samého vzniku ČSR tepal Haussmann nešvary a zlořády, obojetnictví, opatrné vyčkávání vývoje poměrů, vlastenecké krasořečnictví, podlízavost a denuncianství, baštipanství a rozbujelou zlodějnu. Ve sbírce *Zpěvy hanlivé* (1919) jde zvláště o tři větší skladby. V první z nich – *Karmínová svatba* – se vysmívá Šmeralovu tažení na pomoc rudé Moskvě. Druhá – *Kde domov můj* – je pamfletem na „jednání“ v Národním shromáždění o hymně. Třetí – *Sketa* – zesměšňuje agitaci jednotlivých stran.

Ve skladbě *Kde domov můj* o 85 verších si bere na mušku poslance Národního shromáždění: „(…) však idyličtějšího tu / nad jeden koutek není: / Tam národní se scházívá / tak občas shromáždění, / by rokovalo horlivě / ve výborech či v plenu / o každodenních otázkách: / jak napraviti měnu, / o estetické výchově, / o vyvlastnění dolů, / o rozumnějším pěstění / koz, dobytka a volů, / o sociálních problémech, / jak takt a bída káží, / o církvi, státu, rozvodech, / o nové sazbě gáží … // Když schůze v jednu začíná, / je času dost až ve tři. / Když na dnešek je svolána, / tu přijď až popozejtří (…) Než všechny tyto zábavy / ta jedna ještě předčí, / když totiž někdo splete se / a doopravdy řeční. / Tu hezky klidně poslouchej, / jak vedle bzučí moucha; / ať se jen řečník rozčilí! / Vždyť nikdo neposlouchá. / Kde také vzíti pozornost / a dřít se v tváře potu, / když vypráví ti kolega / tak vtipnou anekdotu? // Po půli řeči odejdeš, / ať špatná je, či hezká, / před koncem zas se navrátíš, / svým straníkům se tleská. / (…) Té výkřikem se podlomí / u protivníka pýcha;

/ lze podotknouti příkladně: / ‚Ty dobytku, buď zticha!'/ Chuť máš-li, sám si zařečníš, / je volná k tomu cesta, / však musíš při tom hodně řvát, / a dělat různá gesta, / do stolu bouchat hromově / jak divá bouře jarní, / neb jenom takto, poslanče, / se staneš populární! / Řeč jakákoli může být / směr pravý nebo levý – / vždyť co jsi vlastně povídal / to beztak nikdo neví … // Je v parlamentu teploučko a mile se tam sedá / od dopolední skleničky / až skoro do oběda; / a pěkně se mi chvalozpěv / o sboru tomto zpívá, / jen huba moje neslušná, / ta zívá, ach ta zívá …"

V románě *Velkovýroba ctnosti* (1922) Haussmann zesměšňuje buržoazní žurnalistiku a řadu aktuálních problémů a osobností. Pikantní je, že v témže roce (1923), kdy se jeho otec stal ministrem v úřednické buržoazní vládě, vyšla Haussmannovi protiburžoazní satira *Občanská válka* – epos o pěti zpěvech proti buržoazii a s drtivým výsměchem jejímu strachu z bolševiků a tažení proti nim. Stručný obsah je tento: Měšťanosta pan Zahálka toho večera poněkud přebral a místo domů přišel za město, kde kdosi postavil sněhuláky a připevnil na ně nápisy „My jsme bolševici". Zdrcený „pan Zahálka jen lehce vzkřik: / ‚Zadrž! Jsem taky bolševik!' / a potom prchal v chvatu / do Mariánské ulice, / by zvěst o ruské intrice / dal sekretariátu". Kramář ihned zmobilizoval své věrné a „boží bojovníci" se dali na pochod (vyzbrojeni puškami, klacky, salámem, děly, ženy pak košťaty) proti bolševikům, vedeni generalissimem Macharem a provázeni bardem Dykem. Mezitím však slunce učinilo ze sněhuláků kaluže, v nichž ležely pohozené nápisy. „Boží bojovníci" tedy rozdupali kaluže, „cedule odnesli jako trofeje" a na oslavu šťastného vítězství „vytasil lid salám, pivo, husu, rum". „Tak válka občanská se zakončila krutá / (…)

Prolita ne krev revoluční, nýbrž voda. / A z celé události zbylo bláto jen."

Neméně aktuální jako výše uvedená satira *Kde domov můj* je Haussmannova satira na obchodování jednoho Američana u nás, podaná v Haussmannově *Baladě* (z eposu *Občanská válka* – 1923): „Když z New Yorku jel k nám / v Praze si zřídil krám / každý rád štěstí zkusí / čeť o nás brožury / a děl: ‚Té jejich kultury! / To národ lvů být musí!' // Když časem v obchodě / vše šlo jak po vodě / (leckomu štěstí klíčí / dík přenešťastné valutě), / tu pravil o nás pohnutě: ‚Toť národ holubičí!'// Když do vlasti jel zpět / a milionů pět / jej provázelo spolu, / tvář do dlaní skryl / a tiše, tiše prohodil: / ‚Oh, je to národ – volavek!'" (Poznámka JS: Zde chybí rým ke „spolu", takže pozorný čtenář si opraví to „volavek" na „volů".)

Ironicky vyzývá lidi ke klidu **Josef Hora** v satiře *Česká národní filozofie* (ve sbírce *Z politické svatyně* – 1924): „ (...) Bouřlivá vzdouvá se Germanie, / z Balkánu blesky šlehají, / dobýti svět ze Sovdepie / se proletáři chystají, / řetězem loďstva obkličuje / svět bledětlustá Anglie, / renty a třaskaviny kuje / ta sladká holka Francie, / svět dere se na pólů štít, / a Čechy, ta země filozofie, / teplého přízemí, volá k lidem: Občané, zachovejte klid! // (...)."

Další politické satiry v té etapě napsali Jaroslav Kolman-Cassius, Antonín Sova, Jiří Wolker aj. Některé přesahují do etapy další (například V. Lacina básní *Jen dál* z roku 1930, nebo Josef Hora básní *Léčivá krise*, spadající do roku 1934).

Pramenem k uvedené první etapě mi byla *Kniha satir*. Uspořádali Bedřich Václavek a Donát Šajner (Praha 1949). K Macharovi, Dykovi, Gellnerovi a Haussmannovi jsem čerpal též ze sborníku *O satiře* (Praha 1959).

Etapa satirického časopisu studentů **Trn** *z let 1924–1932*: Vedle pozoruhodných literárních tvůrců (Josef Hora, Jindřich Hořejší, K. Vaněk, Karel Konrád, Zdeněk Ančík, E. Trojan aj.) podařilo se zde soustředit nejlepší výtvarníky té doby (František Tichý, František Tröster, František Bidlo, Zdeněk Rykr aj.). *Trn* navazoval na Haška, působili na něj hospodářská krize a Voskovec a Werich svým Osvobozeným divadlem (svědčí o tom mimo jiné například karikatura policejního prezidenta Šlechty ve „věčně aktuálním" tanci: The pendrek fox), *Trn* sám pak ovlivňoval „masový" časopis *Tramp*.

Dělal sobě reklamu dvojveršími: „Měj vykrojenou nebo ploskou nohu, / TRN musíš čísti, přisám bohu! – Ob grad Fuss hast du oder platt, / Gott helf mir, TRN musst lesen, / unser Blatt! – Pied droit ou plat, on te va dire / pardieu! il faut gazette TRN lire! / Let be flat or plain your feet, / help me God! The TRN must read! – Avez vous froids, dures vos pieds, / lisez TRN, il vous ira mieux! – Sind deine Knochen von Kälte starr? / TRN musst du lesen, du Narr! – Máš-li snad hnáty vod zimy ztuhlý, / přečti si TRN, hřeje jak uhlí!" (s. 191).

I když většina humoru je rázu študáckého, objevuje se i humor politický, a to levicově zaměřený. Tak o státu: „Co je stát? Stát je pár chlapů u koryta, / a je-li tam žena – i ta." – O politicích: Politicky zahroceny bývají i nejběžnější zprávy, například kulturní oznámení: „Pohádky pouze pro dospělé konají se již tuto neděli 28. t. m. na Václavském náměstí v Praze. Vypravují: Dr. Kramář (Němci do vlády a my do revoluce), Dr. Beneš (Ó, radostné cestování), Jiří Stříbrný (Orgie v dobách předhistorických) a mnoho jiných státotvorných politiků. Spoluúčinkuje: jízdní odbor

pražské policie a četnická kapela. Vstup volný. Pořadatelé jsou opatřeni cylindry a velkými břichy. Nazdar a sláva s sebou!“ (IV, č. 23).

O poslancích: Soudce: „Vy jste řekl o agrárním poslanci Vraníkovi, že je vůl?“ Obžalovaný: „Teda, to sem neřekl, ale pravda to je.“ – Popisek karikatury vrchního číšníka: „My, vrchní číšníci, lišíme se od poslanců, že bereme spropitné veřejně“ (Zdeněk Rykr, roč. II, 1926). – *O ministrech:* „Kdo byl prvním ministrem?“ „Ježíšek, protože se narodil v korytě.“ – *O Následníku habsburského trůnu:* „Víš, co řekla hraběnka Chotková svému choti, Ferdinandu d'Este, o svatební noci, víš, vona byla totiž zásadní Češka?!“ „Ach, Ferdinand Eště“ – *O králích:* „Bývalý rumunský král Michal (6 roků) navštívil v těchto dnech oficiálně jugoslávského následníka trůnu a starostu bělehradského Sokola (7 ½ roku). Veličenstva setrvala přes hodinu v družné zábavě (na babu a kolo kolo mlýnský), čímž nemálo přispěla k utužení vzájemných styků mezi oběma státy. Podotknout dlužno, že se bývalý rumunský král přesně ve 22 hodin středoevropského času kolegiálně počůral.“

O policii: Při politické demonstraci. Komisař ke strážníkům: „A řežte do nich, dokud se v nich neprobudí láska k vlasti!“ – *O kriminále* byla karikatura s tímto popiskem: „Pankrác. Zde tráví dovolenou spisovatel Karel Čapek. I za hranicemi známý Mistr se vyjádřil, že není na zemi místa krásnějšího, útulnějšího, vznešenějšího nad československý kriminál. Hudba: Kde domov můj?“ (roč. VI, 1930, GOGO).

O sociální situaci: „Proč stoupá u nás drahota? Aby vláda dokázala, že vlast je každému člověku nejdražší.“ – A nakonec *o politické prognóze J. Fučíka*: „Hezky řemen utáhnout

/ a být pěkně tiše! / přijde druhá republika, / nebo třetí říše“ (uniklo cenzuře a bylo uveřejněno už 10. 6. 1932).

Vedle *Trnu* vycházely za první ČSR mimo jiné Vilímkovy *Humoristické listy* (vzniklé už za habsburského Rakouska) s humorem pokleslým a dále fašistický humoristický časopis *Šejdrem*, který vykrádal politické anekdoty z *Trnu*. Zajímavé bylo, že zatímco cenzura v *Trnu* občas zařádila, k Š*ejdrem* se chovala k těmže vtipům a anekdotám benevolentně.

Ukázky vybrány z knihy Radko Pytlíka a Milana Jankoviče *Trn v zrcadle doby* (Praha 1984).

Etapa Voskovce a Wericha ve hrách Osvobozeného divadla: **Jiří Voskovec a Jan Werich** pěstovali nejprve hravě študácký humor ovlivněný poetismem, jak o tom svědčí hra *Vest Pocket Revue*. Avšak pod vlivem světové hospodářské krize, vypuknuvší v roce 1929 a zasáhnuvší i nás, a nástupu nacismu v Německu (1933) začali zaměřovat svůj humor jako sociální a politickou satiru, počínaje hrou *Caesar* (1932) a konče hrou *Pěst na oko* (1938). Jde hlavně o tyto tři hry: *Osel a stín, Kat a blázen, Těžká Barbora*.

V úvodu ke hře *Osel a stín* V+W praví, že útočí proti fašismu, protože jej považují za nejaktuálnější nebezpečí života. „Stavíme se výslovně proti ‚oslařské‘ racionalistické a mechanizující složce fašistického světového názoru. V závěru však stejně energicky odmítáme demagogický pathos s mystickou sentimentalitou druhé jeho složky, ‚stínařské‘, a zaujímáme materialistické stanovisko zdravého a mladého srdce.“

Inspirací hry *Osel a stín: Deset obrazů o lidech a pro lidi* (1933) byla starořecká bajka, líčící spor mezi oslařem

a nájemcem osla, zda má nájemce zaplatit i za stín osla, do něhož si chtěl lehnout před pálícím sluncem. Oslaře Skočdopolise hraje Voskovec a nájemce osla zubaře Nejezchlebose Werich. Skočdopolis chce zaplatit i za stín (že ho vrhá osel a osel je jeho), Nejezchlebos namítá, že stín vrhá slunce. Pohádají se, přihlížející zelináři a trhovci a žebrák se kvůli tomu porvou a továrník Kontokorentos, „miláček štěstěny", a „miláček lidu" Hippodromos spor povýší před soudem jako spor proti sobě stojících stran, ba jako spor uvnitř celé obce Abdéry. Oslař a zubař se proto chtějí honem usmířit, ale zmínění političtí vůdcové a soudce Županos Paprikides to nepřipustí a oslaře a zubaře zavřou.

Osel pojde hlady a jeho kůži si na sebe navlečou bývalí političtí protivníci Kontokorentos a Hippodromos, kteří se spojili proti lidu. Osel k lidu praví: „Padněte na kolena a pozdravte mne zdvižením pravé ruky!" (Lid poslechne). – Kontokorentos zvolá: „Pryč je první Abdéra, Abdéra Oslova!" – Hippodromos nato: „Pryč je druhá Abdéra, Abdéra Stínu!" – Osel naváže: „Nastává Třetí říše! Říše OSLA A STÍNU." – Všichni (zdraví a volají) „Heilos!" – Osel praví: „Jen stará čistá abdérská rasa bude žít. Zahoďte mozky, zapomeňte číst a psát, spalte vše, co bylo vymyšleno a napsáno, a slyšte hlas nové, třetí Abdéry." – Z amplionu zní: „Mein Volk aus Abdera! Uns gehört der Sieg und der Krieg! Wir opfern gerne das Leben von Millionen! Weg mit der Kultur, her mit Kanonen und Gas! Nieder mit der Menschheit, nieder mit der Welt!!"

Lid však naštěstí osla, tj. oba politické vůdce, sní. Skočdopolis a Nejezchlebos se obracejí k publiku: „Vy jste to tu viděli, vy jste se smáli tomu. / Jak lidi hloupí byli a po jídle jak dostali rozum. / Dbejte, ať každý má chléb, moudrý

bude celý svět. (Všichni zpívají): Pak budeme lidi, / Nebudeme partaje, / Každý z nás uvidí, v čem ta chyba je (…).“

V další hře *Kat a blázen* (1934) V+W pranýřují falšování národních tradic. V postavě kata a blázna v osobě Cariérry zřejmě poukazují na Hitlera. V závěru, v písni *Hej rup*, vyzývají celý národ k odstranění bídy a k sociální a politické rovnosti.

Hra dostala mexický rámec: Představitelé republiky slavnostně připomínají, že před pětadvaceti lety byl popraven – za zvolání „Fuj!“ kolemjedoucímu císaři – Melichar Mahuleno (hraje ho Werich), a to katem (Voskovec), který zhroziv se svého činu ukončil svůj život skokem z cimbuří do moře. Don Ibane a Don Ibayo přeplují na ostrov Sv. Pankráce, aby tam uctili ony dva „národní hrdiny“ věncem, ale najdou je tam, ke svému zděšení, živé. Hroutí se tak legenda o hrdinech, jakož i lež, že z poměru Mahulena a Conception Ibane (Matky Národa) se zrodila Dolores (Dcera Národa).

Oba „národní hrdinové“ připlují po pětadvaceti letech na pevninu a setkají se s představiteli. Radůzo k Ibane (Radikálnímu Revolucionáři): „Vy jste kdysi bojoval na barikádách ve službách lidu?“ – Ibane: „Ovšem. Ve službách lidu.“ Mahuleno k Ibayo (Vlasteneckému Plantážníkovi): „A vy jste psával úvodníky proti němu také ve službách lidu?“ – Ibayo: „Samozřejmě.“ Radúzo (k Ibane): „A vy jste potom ztloustnul a polepšil jste si?“ – Ibane: „Ve službách lidu!“ Mahuleno (k Ibayo): „A vy jste ráčil zblbnout …“ – Ibayo: „Ale ve službách lidu!“ Ibane: „A dokonce jsme se spojili ve službách lidu!“ Radůzo: „Čili když vy jste po celý život tak věrně lidu sloužili, musí dnes ten lid být báječně obsloužený.“ Mahuleno: „Na lidu musí být ten sjednocený

blahobyt náramně vidět, ne?“ Ibayo: „Ó ne! Lid je svatý pojem, s tím jsme vůbec nehýbali.“ Ibane: „Ten zůstal tak, jak byl.“ Mahuleno: „No aspoň něco najdeme tak, jak to bývalo za starých dobrých časů!“

Když Mahuleno a Radůzo přijdou do hospody U dvou hrdinů a prozradí, kdo jsou, dá je putykář Almara zavřít jako podvodníky do sklepa. Ibane a Ibayo mu však vyjeví pravdu a chtějí po něm, aby „hrdiny“ sprovodil ze světa, že je to v jejich zájmu, aby totiž nadále v legendě žili jako „národní hrdinové“. Almara má však jiný nápad: „Provolejme hrdiny za diktátory. Bude to vděk národa a necháme je vládnout, ať si to vylížou za nás. (…) My budeme vládnout a oni si to odnesou.“ Ibane: „To je skvostná myšlenka! Výhodné je jenom osvobozovat lid od jha. Když to jho není, musíme si je udělat.“ Ibayo: „Lid bude trpět, a až bude nejhůře, přijdeme my, svrhneme diktátory a bude vládnout zase naše mladistvá avantgarda.“ (Almaru však Ibane a Ibayo zatknou a šoupnou do kláštera Santa Concentracion.)

Na návrh Conception pověří Ibayo a Ibane zavražděním diktátorů Mahulena a Radůza oficiála Cariérru. Mají ho totiž v hrsti, protože to byl on, který u soudu tehdy křivě svědčil o Mahulenovi, že jeho zvolání „Fuj!“ se týkalo císaře, a ne exkrementu Cariérrova psa, do něhož Mahuleno stoupl. Cariérra však místo zavraždění obou jim při „vražedném setkání“ řekne, že chce umřít sám. Radůzo: „O nic se nestarejte, vládněte jako blázen i jako kat.“ Mahuleno: „Ničte kulturu, nikoho nešetřete a čekejte, až národ dostane rozum. Ulehnete jednoho večera jako diktátor a probudíte se jako mrtvola.“ Cariérra probodne Ibayova syna Rodriga, dá zastřelit „Matku Národa“ Conception a promluví z balkonu k městu: „Národe, Prozřetelnosti zlíbilo se posta-

vit Nás v čelo národa. Kdo s námi nesouhlasí, je proti nám."

V klášteře Santa Concentracion, kde jsou vězněni putykář Almara a „Dcera Národa" Dolores, chce Almara zastřelit Mahulena a Radůza. Vběhnou Ibane a Ibayo, že Cariérra se prohlásil císařem a všechno vraždí. Zavraždí nakonec i Ibane, Ibayo a Almaru. A prohlásí: „Ať mne zabijí, když jsou všichni mrtvi. Jsem sám se (...) svou neomezenou mocí. Se svou katovskou mocí. Se svou božskou mocí. Kdo je proti mně? Nikdo (...)." Za ním se však na závěsu rýsuje jeho velký stín. Cariérra: „Kdo je to můj stín?" Stín: „Kdo je to? Stín člověka. Poslední kousek obyčejného člověka, který v tobě zůstal." Cariérra: „Nic ve mně není z člověka. Jsem svatý pojem. Jsem právo! Jsem síla! Jsem pravda!" Stín: Tvá moc, tvé právo a tvá pravda platí jen pro tvou bláznivou hlavu. Jsi KAT A BLÁZEN." Cariérra: „Ale mám svět v hrsti." Stín: „Kati a blázni neudrží svět." Cariérra: „Udržím svět, i kdybych měl všechno pozavírat." Stín: „Není na světě tak hustých mříží, aby uvěznily zdravý lidský rozum. Nejsou koncentrační tábory pro mladá srdce. Myšlenky, které chceš ubít, ti utečou skrz prsty a stvoří nový svět, který se přes tebe převalí." – Cariérra se probodne a padne ... Hra končí písní *Hej rup* (... jsme mladí chceme žít ...). – Mimochodem: V sebevraždě diktátora Cariérry V+W jako by předpověděli sebevraždu Hitlerovu.

Třetí hrou politického humoru V+W je *Těžká Barbora: Devatenáct obrazů o zmoudření Eidamských* (1937). Yberlandský (Yberland, zřejmě z „über alles" v německé hymně; poznámka JS) setník přikáže dvěma žoldnéřům (prvního hraje Voskovec a druhého Werich), aby se odstrojili z mundúrů a pak – jako lupiči – přepadli vůz v území, o které vedou spor s Eidamem. Má to být pro yberlandské vojsko

záminka, aby do Eidamu vtrhlo. Oba žoldnéři mají pak být zastřeleni. Ti však vozku přemohou (marně se brání, že je plukovník Peter) a s koňským povozem prchnou před vojáky do Eidamu.

Jeden ze žoldáků praští eidamského hejtmana, který se dere do vozu tak, že se zaklíní nohou do velké bedny. Když ho sýrař Krištof sekyrou vyprostí, objeví se v rozbité bedně těžké bronzové dělo Barbora. Konšelé se přou, co s ním – zda ponechat, nebo roztavit a udělat z něho zvon míru. Hejtman navrhne, aby se z něho udělala jeho socha, protože on dělo objevil – s nasazením života (!), a požadují to i jeho voliči (!). Starosta van Bergen za to nejprve udělí hejtmanovi důtku, ale pak rychle dodá, že je pro hejtmanovu sochu, dokonce v nadživotní velikosti. (Hejtman totiž starostovi pošeptal, že jeho žena našla v starostově posteli jeho služku. Ta tam měla – zabalená – představovat starostovu ženu, uprchnuvší za milencem.) Spor vyřeší druhý žoldnéř (W.): „Udělejte z toho sochu, ana sedí na kanónu a v ruce drží zvon." Všichni jsou pro.

Do Eidamu přijde plukovník Peter, maskovaný jako sochař s plnovousem. Má za úkol dělo zničit. Když vyhazuje radnici do povětří, je raněn. V omdlelém poznají žoldnéři plukovníka. Hejtman ho dá zavřít. Zámecký pán Vandergrunt (paktující se tajně s Yberlandskými) pomůže však Peterovi k útěku. Pak, na schůzce na zámku, navrhne trest smrti pro oba lupiče a zároveň pašeráky zbraní. Rovněž i pro učitele Gustava, „protože není důkazů o tom, že on nevyhodil radnici do povětří. My musíme dokázat, že pan učitel je spolčen s lupiči, a musíme provést exekuci. Lid uvidí, že byl oklamán a že mu vládne dobrý starosta a že pan hejtman si zaslouží sochu v nadživotní velikosti". Když

ti pro popravu nejsou, ukáže jim skříň, kde údajně má dokumenty, které je kompromitují. Tím je donutí k souhlasu. Když odejdou, vyjde z oné skříně ukrytý Peter, který pak prchne do Yberlandu.

Pro yberlandské vojsko je chystaná poprava jejich žoldnéřů vítanou záminkou k pochodu na Eidam. Oba žoldnéři, věznění ve věži, však blížící se vojsko uvidí a varují lidi z Eidamu a z okolí, shromážděné právě v ten den k divadlu jejich poprav. Jeden z občanů navrhne použít k obraně TĚŽKOU BARBORU, do které – jako munici – použijí ztvrdlé koule eidamského sýra. Přidají se všichni lidé, ozbrojeni klacky i jinak, a vojsko zaženou. Sýrař Krištof, odvádějící zrádného zámeckého pána Vandergrunda do Yberlandu, zmoudřel (jako Eidamští vůbec): „Já jsem vždycky věřil, že je každý takový dobrák jako já. Ale teď je konec. Jak uvidím darebáka, tak ho budu mlátit.“ Gustav (k plk. Peterovi): „Pěkně se vraťte domů a vyřiďte, že máme Yberlanďáky rádi, protože máme rádi všechny lidi.“ Krištof: „Ale vocamcaď pocamcaď! Tady je to naše. A tady jsme si vždycky dělali sejra podle svého. A tak to bude i nadále, víme?“ – V+W končí hru písní *David a Goliáš*.

Hrou navazují autoři na předchozí své hry s protifašistickým zaměřením, ale posunují ji dál tím, že ukazují nacistickou (ve hře yberlandskou) lstivost ve vytváření záminek k vpádu yberlandského vojska do cizí země – Eidamu. Střelbou z těžké Barbory, byť i jen koulemi ztvrdlého eidamského sýru, a masovou obranou – i s holemi apod. – vyzývají národ k odporu. Mimochodem: Reagovali V+W touto hrou na Hitlerův zábor Porýní v roce 1936? Lest dvou žoldnéřů převlečených k přepadu vozu za lupiče jako by byla zase předobrazem lstivého německého pře-

padu gliwické vysílačky – záminky k válce Německa proti Polsku.

Politický humor je i v jiných hrách V+W, například v *Baladě z hadrů. (…) o prokletém básníkovi* [F. Villonovi] (1935) v písni *Táta míru:* „(…) Kdyby ze všech států / hrozili míru, / mír má ještě svého tátu / a v toho my máme víru, / ten pro mír žije, / nejí, nepije / a kdo by jeho mír nechtěl, / toho zabije. / Co ten pro mír udělá, / nemáte ponětí, naučí obsluhovat děla šestinedělky i děti. / Co je v jeho moci, / pro mír učiní – / pro mír začne třeba válku / v Porýní." (A Hitler ji skutečně v roce 1936 začal. Poznámka JS.)

Hry jsou prokládány písněmi, které představují politickou poezii té doby. Politický humor V+W obsahují i jejich filmy, například film *Svět patří nám*.

Protifašistické hry V+W měly tak velkou příznivou odezvu u naší veřejnosti, že protestovalo i německé (a mexické) velvyslanectví v Praze, a naši fašističtí bojůvkáři se pokusili narušovat jejich uvádění. S nimi se však vypořádali naši studenti a dělníci. Bohužel zasahovala i naše cenzura (proti některým písním).

Takovou politickou účinnost, jakou prokázal politický humor V+W, neprokázal žádný náš politický humor v celých svých dosavadních dějinách. Bylo tomu tak nejen pro vysokou úroveň jejich politického humoru (nejvyšší v celých dějinách českého politického humoru), ale i proto, že k dříve používaným jen tištěným médiím (kabaret Červená sedma byl výjimkou) přibylo divadlo, Osvobozené divadlo V+W, a dále, což je nejdůležitější – film. Filmy V+W uvědomovaly a mobilizovaly v kinech proti nacisticko-fašistickému nebezpečí v sousedním Německu a u nás miliony českých diváků.

10.1. *Humorně o totalitě nacistické*

K humoru v obou totalitách předesílám, že uvádím pouze anekdoty, a to z toho důvodu, že v povolené literatuře se někteří autoři odvážili jen jinotajů a nepovolená a pronásledovaná literatura, tj. samizdat a literatura exilová, byla málo známa. Bujel však anonymní humor lidový, tedy právě ty anekdoty.

Anekdoty z Protektorátu Čechy a Morava, zřízeného z českých zemí po okupaci naší země 15. 3. 1939 Adolfem Hitlerem, byly dlouho jedinou zbraní českého lidu proti okupantům a pomáhaly vydržet. V následujícím textu jsou uspořádány chronologicky, a to podle historie vývoje Protektorátu.

„Víš, jak se řekne italsky Protektorát?" – ??? – „Grando vyžerando." (Okupační vojáci při zlodějském kurzu marka = 10 Kč nás masově vykupovali a posílali balíky potravin do Říše.) – Heydrich si zavolal Háchu, že hodlá zrušit stanné právo. „Jen to, prosím vás, Excelence, nedělejte!" – „A proč?" diví se Heydrich. Hácha: „Vždyť je to jediné právo, které jste Čechům dal." – „Rommel dostal čestný protektorátní titul." – „A jaký, prosím tě?" – „Maršál Jóža Úprka." – „Nejnovější německá letadla prý spotřebují jen polovinu benzinu." – ??? – „No, jen na cestu tam." – „To víš, že je zakázáno, aby nad Berchtesgadenem (Hitlerovým sídlem) lítaly aeroplány?" – ??? – „No, aby nevyrušovaly Hitlera. Von tam píše Mein Krach." (Předtím napsal Mein Kampf – o vítězství Německa nade vším a všemi.) – „Víte, kdy bude na světě klid?" – ??? – „Až vdova po K. H. Frankovi dostane na Mussoliniho pohřbu telegram o Hitlerově smrti." – Bylo po válce a Hitler byl odsouzen k smrti. Před

popravou se ho ptali, má-li nějaké poslední přání. Hitler pravil, že chce mluvit s velitelem anglické Secret Service. Poslali pro něho. Když přišel, Hitler si strhl fousky, postavil se do pozoru a hlásil: „Tajný agent číslo 38 hlásí, že jeho úkol zničit Německo je splněn a hlásí se o nové úkoly.“ Snad tato hrstka anekdot vybraná z knížky *Anekdoty z Protentokrátu* (s kresbami Ondřeje Sekory, Praha 1975) vysvětluje, proč Heydrich vztekle nazval Čechy „smějícími se bestiemi“.

10.2. *Humorně o totalitě komunistické*

Za komunistické totality se mnozí bránili proti svazujícímu diktátu seshora humorem, zvláště anekdotami. Zde uvádím anekdoty o vůdcích, o socialismu a o komunismu.

Učitelka se ptá žáků, kdo byl největším velikánem všech dob a nabízela za správnou odpověď korunu na zmrzlinu. Přihlásil se Pepíček: „Lenin.“ Dostal korunu a po návratu do lavice zašeptal: „Promiň, Sandokane, ale kšeft je kšeft.“ – Kdy Lenin vyslovil ono slavné „Učit se, učit se, učit se“? Prý když si prohlížel Stalinova vysvědčení. – Štrougal uslyšel jednu babku modlit se k Bohu o tisíc korun na uhlí. Husák jí po Štrougalovi pošle sedm stovek. Ten pak slyší babku: „Pane Bože, děkuji ti za pomoc, ale příště mi peníze po komunistech neposílej. Voni mi z toho tři stovky sebrali.“

Socialistické perpetuum mobile: „Kdo nic nedělá, nic nezkazí. Kdo nic nezkazí, je pochválen. Kdo je pochválen, je povýšen. Kdo je povýšen, nic nedělá.“ A znovu dokola: „Kdo nic nedělá, nic nezkazí.“ Atd. – Socialistickému zdravotnictví přisoudila první sudička odbornost, druhá

sudička dostupnost, třetí bezplatnost. Čtvrtá sudička byla opomenuta, naštvala se, ale prohlásila, že sudbu sice rušit nebude, ale že přisouzené vlastnosti nebudou platit všechny tři najednou, tedy: buď bude naše socialistické zdravotnictví dostupné a odborné, ale nebude bezplatné; nebo bude odborné a bezplatné, ale nebude dostupné; nebo bude dostupné a bezplatné, ale pak nebude odborné.

Dotazy na rádio Jerevan: „Budou v komunismu zloději? – Nebudou. Vše bude rozkradeno už v socialismu." – „Mohl by být komunismus vybudován ve Švýcarsku? – Mohl, ale nebyla by to škoda?"

Závěr? Bačové volají na sebe z kopce na kopec: „ Jožo, čuješ?" – „Čujem, čo sa robí?" – „Soveti sú na Mesiaci." – „Hej? A všeci?" – Důchodce hleděl v listopadu 1989 na Gottwaldovo heslo „Se Sovětským svazem na věčné časy". Po chvíli se usmál a vesele pravil: „To nám to uteklo."

A ještě jednu anekdotu navrch, a to z Kuby: Ministr přijde do školy podívat se, jak se děti učí a zeptá se ve třídě jednoho z malých chlapců: „Řekni mi, kdo je tvůj otec?" A chlapec odvětí: „Fidel Castro Ruiz." „Dobře," říká ministr a pokračuje: „A kdo je tvoje matka?" – „Komunistická strana," odpoví chlapec. „Správně," pochvaluje si ministr. „A teď mi řekni, čím bys chtěl být, až vyrosteš?" A chlapec bez dlouhého přemýšlení řekne: „Pane ministře, já až vyrostu, tak bych chtěl být sirotkem." („Kuba je komunistická monarchie" – *Lidové noviny*, 8. 3. 2008.)

Anekdoty vybrány z knihy Václava Budinského: *Anekdoty z trezoru (aneb Vtipy o zlatou mříž z období neúspěšného budování socialismu v Československu)* (Praha 1990).

10.3. *Dvě exilové knihy politického humoru*

Slovo „exil“ může vyvolávat dojem, že jde o humor v exilu a mezi exulanty. Jde však o humor útočící proti komunistické totalitě; proto jej přiřazuji k předchozí kapitole.

První z těchto dvou knih vydal **Stanislav Brzobohatý** (původem z Brna-Židenic), a to pod názvem *Smích za železnou oponou* (Londýn 1952). Tu pak vydal, ale už pod nově přijatým příjmením – **Stanislav Berton**, v rozšířeném vydání v Austrálii v roce 2006. Do sbírky tří tisíc osmi set vtipů, anekdot a žertovných příhod zahrnul i básně, citáty, fotografie, kreslený humor atd. Obrovský materiál, čerpaný z různých exilových i domácích periodik a od přátel, nezpracoval ani chronologicky ani tematicky. Tento úkol byl zřejmě nad jeho síly. V dalším uvedu jen několik vybraných ukázek.

Bonmotáky z Prahy: Proč je Praha špatně zametená? Není dost profesorů filozofie! – Metoda kino-pravda byla u nás nahrazena metodou potěm-kino. – Jsme malý národ. Nemáme ani velké státníky, ani velká auta. Musíme se spokojit s minicary. – Hic sunt ChameLeones! (s. 60). Atd.

Malý slovník cizích slov: Anoda – českoruské přitakání. Auróra – výkřik hanáckého budovatele ropovodu, jemuž spadl na nohu materiál. Gaskoněc – ruské oznámení, že došel plyn. Langusty – záhumenek generálního tajemníka. Pop music – pravoslavný kněz hrající na garmošku. Rigoleto – výmol na sovětské dálnici (s. 99). Atd.

Rádio Jerevan: Otázka: Může si člověk v Jerevanu otevřít nevěstinec? Odpověď: Zajisté. Jenže v socialistické společnosti se tomu říká kolektiv. – Otázka: Jaký je rozdíl

mezi neštěstím a katastrofou? Odpověď: Jestliže spadne koza do potoka, je to neštěstí, ale ne katastrofa. Přijde-li při zřícení letadla o život celé politbyro, je to katastrofa, ne však neštěstí. – Otázka: Co je to Brežněvovo obočí? Odpověď: Stalinův knír na vyšší úrovni (s. 161). Atd. – Přifařit by se dal vtip ze Slovenska: Na 1. mája pred tribunami, na ktorých stoja „vodcovia" ľudu, sa skandovalo: „Nech šije Vasiľ Biľak!" (s. 164). Atd.

Definice politických systémů: Komunismus – Máte dvě krávy. Vláda vám obě vezme a dá vám část jejich mléka. Socialismus – Máte dvě krávy. Vláda vám vezme jednu z nich a dá ji vašemu sousedovi. Fašismus – Máte dvě krávy. Vláda vám vezme obě a prodá vám mléko. Nacismus – Máte dvě krávy. Vláda si vezme obě a zastřelí vás. Byrokracie – Máte dvě krávy. Vláda vezme obě, zastřelí jednu, druhou podojí a pak mléko vyleje do odpadu. Kapitalismus – Máte dvě krávy. Jednu prodáte a koupíte býka. (Variace na téma „dvě krávy" jsou na stranách 172 a 225.)

Boj plakáty a nápisy proti okupantům 21. srpna 1968: Ve škole nás učili milovat SSSR, teď nás nikdo nemusí učit opak. – Ani ruské letáky neoblbnou Pražáky. – Brežněv je kádr, Džingischán byl hadr. – Nové knihy: 1948 Stoky lásky, 1968 Hrozny hněvu. – Za zrádného Indru nedám ani vindru (s. l86). Atd.

Jak jsme se bavili do roku '89: V čem dosahuje ČSSR světového prvenství? V počtu dětí na jeden banán. – Jaký je rozdíl mezi korunou a dolarem? Jeden dolar. – Jako první se přihlásil o slovo soudruh Husák. S tím, že nemá, co by řekl. Byl odměněn neutuchajícím potleskem (s. 274).

V přílohách knihy jsou i humorné texty Stanislava Bertona a jeho autobiografie *Od nožců k protinožcům*.

Druhou exilovou knihu politického humoru vydali **Alois Čížek – J. P. Morris**: *Humor na ně* (Mnichov 1973). Ve srovnání s předchozí knihou obsahuje vtipů a anekdot mnohem méně, ale zato je uspořádává chronologicky do časových po sobě jdoucích etap, jak hned doložím.

1948–1953: Ministerskému předsedovi Klementu Gottwaldovi instalovali v pracovně přímou linku do Moskvy. Přístroj je nezvykle malý, má jenom naslouchátko. – „On má holt každý provaz dva konce," postýskl si pan Žůža. „Za nacistické okupace zavírali lidi za poslouchání Moskvy … Teď je zas zavírají za neposlouchání Moskvy." – Cestou k šibenici se odsouzený Geminder zeptal esenbáka: „A soudruhu, dává se katovi nějakej tuzér?" – Sára celou noc v posteli prosténala a pronaříkala. „Izák, mně je hrozně zle!" Mrzutě odsekl: „A komu je, prosím tě, v socialismu dobře?" Atd.

1953–1957: „Ono to není rozděleno tak špatně," radoval se Zápotocký. „Z Ameriky máme pšenici. Z Anglie máme stroje. Ze Španělska máme ovoce – a ze Sovětského svazu přátelství." – „To by mě zajímalo, co by u nás doma bylo, kdyby neexistovala Rada vzájemné hospodářské pomoci." „Co by bylo? Všechno!!" – „Pane faráři, já vám už nebudu moct dělat kostelníka." „Proč?" „No, já teď zastávám vědecký světonázor." „Proč?" „Protože jsem vstoupil do strany." „Proč?" „To víte, z kádrových důvodů." „Proč? „Aby můj syn mohl vystudovat na kněze!" Atd.

1957–1968: „Holka, tak jsem se koukala do seznamu," řekla telefonistka v centrále. „To je neuvěřitelný, kolik v Praze žije Novotných." „Nesmysl … Žije akorát jeden, ostatní živoří!" – Na dveřích do bytu visel papírek se vzkazy: Přijdu později, mám školení – táta. Nečekejte s večeří,

budu dělat přes čas – máma. Mám schůzi ČSM – syn. Navečer přibyl čtvrtý vzkaz. Ať žije KSČ – zloděj! – Čs. státní loterie změnila pořadí výher. 1. cena – kilo vepřového masa, 2. cena – půl kila cibule, 3. cena – deset tisíc korun. – Plánovači zjistili, že vzhledem k pokračujícímu vývoji socialistické výstavby je zbytečné, aby hlavní město mělo i nadále větší počet čtvrtí. Životnímu rytmu obyvatelstva Prahy by stačily jen čtyři: Štvanice, Pankrác, Bohnice a Olšany. Atd.

1968–1969: Po setkání s Dubčekem v Čierné nad Tisou si Brežněv povzdychl: „Jo, Novotný … Ten uměl líbat jinak!“ – Z Moskvy poslali do Prahy memorandum, v němž kategoricky žádali okamžité přejmenování chrámu svatého Víta na chrám svatého Brežněva. Dubček obratem telegrafoval zpátky: „Souhlasíme – stop – pošlete ostatky.“ Atd.

Srpen 1968: My, Češi, umíme vlastně opravdu nejlíp nakupovat – za pouhých dva tisíce slov jsme dostali tisíc tanků! – Pracující masy rozhodly, že napříště se už nebude zpívat Internacionála, ale Intervencionála. – Nejkratší pohádka: Odešli. Optimistická pohádka: Odejdou. Krutá pohádka: Odejdou po jednom. Atd.

1969–?: Obdoba: Dočetli se milí bratři Rusi, / že Kapitol zachránily husy. / Nemajíce příslušného ptáka, / vzpomněli Rusi – na Husáka. – „U nás je i nadále naprostá svoboda projevu,“ tvrdil mluvčí ministerstva vnitra zahraničním novinářům. „Protože svobodu projevu u nás zaručuje ústava!“ Kdosi se zeptal: „A zaručuje taky svobodu – po projevu?“ – „Abychom to řekli bez obalu,“ prohlásil roku 1980 politik na veřejném mítinku, „s tím příchodem komunismu se to přehánělo. Budeme rádi, když se ho dočkají naši synové a vnuci.“ Ze zástupu se ozvalo: „Dobře jim tak, chuligánům!“ Atd.

11.1. *Humorně o politicích a o demokracii*

V této kapitole postupuji od politiků vůbec přes jejich konkrétní kategorie (poslanci atd.) až nakonec opět k obecnému tématu – k demokracii.

Politici vůbec: O nich a o politických událostech vtipkovali ve svých televizních vystoupeních Slovák Milan Markovič a po něm Miroslav Šimek a Zuzana Bubílková v pořadu *S politiky netančím*, po smrti Šimka pak Bubílková v pořadu *Politické harašení*, od ledna 2008, každé úterý na ČT1 v pořadu *Co týden vzal* a každý všední den na rádiu Frekvence 1 v pořadu *Jedovatá slova*. Bubílková a Šimek též vydali několik knih. Z poslední knihy *Zuzana Bubílková – Miloslav Šimek varují: Politika škodí zdraví* (Praha 2003) vybírám: Mají politici čisté svědomí? Absolutně čisté, protože ho vůbec nepoužívají. – Víte, jakou cenu má pro politika volič? Před volbami cenu zlata, po volbách cenu nevratné lahve. – Máme pro vás dvě zprávy. Jednu dobrou a jednu špatnou. Ta špatná zní: Dva poslanci se nakazili nemocí BSE. Ta dobrá: Musí se vybít celé stádo. – Politici rozhodli, že vytunelované banky nakoniec zaplatia občania z daní. Těšme sa. Stali sme sa jedinou krajinou na svete, kde občania sponzorujú aj svojich zlodejov. – Nuž, poviem vám, keď sa pozerám na počet idiotov v Čechách a na Slovensku, rozdelili sme si ich spravedlivo. Aj čo sa týka ekonomiky, sme na tom rovnako. Peniaze, ktoré zarobíme zajtra, sme projedli už včera. – Prognóza: Čtyřicet let se budeme mít špatně. Pak si na to zvyknem. – Heslo politika, které by vystihovalo realitu: Politika není špinavá věc. Nebojte se, já to změním."

„Teprve po volbách zjistíme, že gulášem to tak slibně za-

čalo a nakonec jsme všichni v pěkné kaši," uvádějí Zdeňka Ortová a Miroslav Kemel v úvodu své knihy *Naše politická kaše* (Praha 2006). Ortová se postarala o text a Kemel o kreslený humor s lakonickými humornými popisky: Politik je člověk, který zatímco slibuje vzdušné zámky, skupuje na zemi parcely. – Politik je rozporuplný člověk, který to, co říká, jen zřídkakdy dělá, a to, co dělá, jen málokdy opravdu dělat chce. – Dobré zboží a špatní politici se chválí sami. – Křesťanský demokrat je politik, který dokáže členům ostatních stran vysvětlit, kde má fíkový list poklopec. – Dvacatero politických přísloví: 6. Pes je nebezpečný zepředu, kůň zezadu a politici ze všech stran (poznámka JS: pěkný dvojí význam, že?). – 17. Čiň ministru dobře – daní se ti odmění. 20. Devatero řemesel – desáté politická funkce. – Každý politik na konci své kariéry dojde k přesvědčení, že nejdůležitější jsou pro něj už pouze dvě strany: malá a velká.

Po předchozích dvou knihách se nemůžeme divit, že maďarský humorista Gábor Lenkei dal do názvu své knihy slova *Proč nesnášíme politiky* (Praha 2006). Nesnášíme je třeba pro jejich pracovní morálku: Co děláš poslední dobou? – Nic. – A na kterém ministerstvu? Lenkei konstatuje, že „jedním z největších paradoxů moderní politiky je to, že politici na začátku a uprostřed diktatur jsou mnohdy obdivováni, a co se týče demokracií, tam jsou vždy nenáviděni jak na začátku a uprostřed, tak i na konci".

Mohla by pomoci kniha Zdeňka Krýsla *Rukověť politika. Máte málo peněz? Nechce se vám pracovat? Umíte dobře lhát? Staňte se politikem!* (Praha 2006). Museli byste ovšem absolvovat Test předpokladů pro možnost být politikem. Odpovíte-li na více než polovinu otázek (z 25) kladně, máte ideální předpoklady stát se politikem: 1. Máte obě

ruce levé? 2. Jste chamtiví? 3. Dokážete každého ukecat? 6. Dokážete mluvit dvě hodiny o ničem? 9. Dokážete slíbit cokoliv? 14. Umíte lhát tak sugestivně, až tomu sami uvěříte? – Stanete-li se politikem, budete mimo jiné obdařeni imunitou. O ní se dočítáme toto: Vedle politiků bojuje za udržení současného rozsahu imunity i nadpraporčík L. G.: „Můj osobní názor: Imunita politiků je dobrá, velice potřebná, ba přímo skvělá; má historické kořeny, je to dobrodiní pro všechny voliče, o jejím omezení nemůže být ani řeč, ba ještě bych doporučoval její rozšíření například na dluhy do 12 milionů korun, volební podvody, bití dětí a příbuzných a drobné kapesní krádeže do 100 tisíc korun. Ač jsem vyloženě apolitický, nedovedu si svůj život bez imunity politiků představit. Imunita mi úžasně pomáhá v práci, mám více času na sebe, víc volna a mohu se věnovat své rodině." Připomínáme, píše Krýsl, že nadpraporčík L. G. je velitelem věznice v Kakejcově, která je celá prázdná vzhledem k tomu, že v současné době všichni zločinci využili imunitu a nacházejí se v parlamentu.

O vztahu politiků a voličů se s humorem vyjadřují Martin Komárek – Ivo Šmoldas – Ladislav Verecký v knize *Volební dementi aneb co nám politici za čtyři roky dali, to jim teď s díky vracíme* (Praha 2006). V úvodu knihy autoři definují dementi jako popření nějaké zprávy a její uvedení na pravou míru, dále jako plk-šou Prima TV, kde se autoři tu a tam otřou i o české politiky a o to, co pro nás v dobré víře dělají. Kdo jsou dementi (třetí význam slova), má posoudit čtenář sám. Kritizují humorně politiky všech čtrnácti politických stran bez rozdílu.

V kapitole II. *Co nám už provedli* (...) se o ČSSD dočítáme: Heslo ekonomické: O to, co sebereme bohatým, se

spravedlivě podělíme s chudými. Dáme jim čtvrtinu. Heslo sociální: Každý podle toho, kolik se mu chce dělat, každému podle toho, co si vyřve. – ODS vymyslela českou cestu. Při privatizaci podniků se řídila heslem „Lepší domácí lump než cizí poctivec".

V kapitole III. *Co nám slibují* (…) uvádějí: Školství: Strana zelených: Dokud nebudou veškeré školní sešity a učebnice vyráběny z recyklovaného papíru, budou děti psát na rub pytlíků od mouky. – Zdraví: ODS: Za svůj zdravotní stav si může každý sám. Občané budou mít individuální konta, kde si budou na léčení spořit. Výpis z konta by měl nosit každý při sobě. Stihne-li ho totiž na ulici padoucnice či trefí-li ho šlak, záchranáři ho podle stavu účtu buď naloží a odvezou do nemocnice, nebo ho, pokud na svém účtu nebude mít dostatečné množství peněz, nechají ležet. – KDU-ČSL: Lékař léčí, ale Bůh uzdravuje. – Důchody: ČSSD slibuje, že na penze bude, i když na ně nebude. Zařídí to Paroubek. – Vztah k Německu: ODS: Topolánek sudetoněmeckou otázku neřeší, protože o ní ještě nic neví.

Ve IV. kapitole *Kdo nám to zařídí* prezentují autoři naše velké vůdce. Jiří Paroubek dokázal tvůrčím způsobem sloučit tři kořeny a tři součásti marx-leninismu s českou hospodskou moudrostí. Mirek Topolánek není diktátorský typ vůdce. Podobně jako Paroubek si však v žádném punktu nedá poradit: „Ja si ty svy blbostě udělám, protože jsou to moje blbostě." Svůj památný výrok: „Až vyhrajem, nastane noc dlouhych nožu" později vysvětloval, že „to tak nemyslel, že myslel noc kratkych vykřiku". Miroslav Kalousek je nejpoctivější politik, jaký se kdy narodil. Když byl náměstkem ministra obrany, raději nakoupil vrtulníky, které nelétaly, padáky, které padaly, a tanky, které nestřílely, než

aby poškodil chudé prodejce. Jan Kavan to dotáhl ze všech našich politiků krom Špidly nejdál. Byl ředitelem zeměkoule. Památný byl jeho výrok, když ho zadrželi policisté jako řidiče: „Jsem nevinný. Pánové, to, co ze mě cítíte, není alkohol, nýbrž francovka, kterou si natírám bolavá záda." Památným se stal vybroušený sylogismus – úsudek (řada na sebe navazujících soudů) Davida Ratha: „Klaus je vrtošivý stařík. Kdo je bohatý, užije si v životě víc legrace. Lékárníci jsou milionáři. Chtěl bych být tak bohatý jako lékárník. Klaus je lékárník. Všichni lékárníci jsou vrtošiví boháči. Chtěl bych být na místě toho vrtošivého stařík a." (Rath prezidentem?)

V V. kapitole *Velký volební test* se autoři obracejí na voliče: Jste způsobilý jít k volbám? Je pro vás lepší volit, nebo raději zůstat doma? Atd. Na to vše vám odpoví náš test (s 20 otázkami). Pokud v něm neuspějete, nezapomeňte, že sebevražda je až poslední řešení. Vždy je možné vstoupit do některé strany: 3. Kandidát je a) název zrajícího sýra, b) horor s Arnoldem Schwarzeneggrem a kalifornským lidem v hlavní roli, c) cizokrajný pták, jeden z nejčastějších bacilonosičů tzv. ptačí chřipky, d) významný občan ucházející se o důvěru svých spoluobčanů při volbě do zastupitelského sboru. 20. S našimi politiky máme společné a) vlastenecké úsilí, b) bídu a nouzi, c) mimořádný talent pro drobné krádeže, d) hovno.

Politici vzájemně o sobě: Miloš Zeman ve své knize *Jak jsem se mýlil v politice* (Praha 2004) kritizuje Václava Klause: „Václav Klaus téměř nemá smysl pro humor. Když jsme spolu při povodních v roce 1997 nastupovali do helikoptéry, abychom obhlédli zatopenou krajinu, neudržel jsem se a říkám mu: ‚Vašku, polovina národa nenávidí mě

a polovina tebe. Dovedeš si představit, jak by se celý národ radoval, kdyby ta helikoptéra s námi spadla?' Půl hodiny se mnou nemluvil (...)." (Dále viz na s. 246–247.) – Že by se opravdu celý národ radoval, vypráví jinak, ale v podstatě stejně jedna politicko-školská anekdota: Učitel vysvětluje žákům rozdíl mezi pojmy, kvůli názornosti na příkladech „katastrofa" a „škoda": „Představte si žáci, že by letěli naši představitelé v letadle a to letadlo by náhle spadlo a všichni by se zabili. Co by to bylo? Katastrofa. Ale teď. Vy doma chováte králíky. Představte si, že by na ně přišel mor a všichni králíci by vám pochcípali. Co by to bylo? Škoda. Pochopili jste ten rozdíl?" Žáčci: „Ano." Příští den přijde inspektor, zjistí, co učitel včera probíral, a vyvolá jednoho žáka. Ten spustí: „Kdyby letěli naši představitelé v letadle a to letadlo náhle spadlo, byla by to katastrofa. Ale nebyla by to škoda! Škoda by byla, kdyby nám doma morem pochcípali všichni králíci."

Poslanci: O nich napsal malý, ale skvělý spis francouzský humorista Georges-Armand Masson: *Soliveau čili dokonalý poslanec* (Stará Říše 1925). (Poznámka JS: Soliveau značí česky „budižkničemu" a ten tedy má být „dokonalým poslancem"!) Co umí? Umí vyprázdniti sklenici. Umí krkati. Umí se usmívati na schůzích svých voličů. Umí vrtěti hlavou a krčiti rameny. Konečně může se naučiti psáti, máli dobrého sekretáře. V jeho předvolební kampani běží o to, jak uspokojiti každého. Proto mu nevadí, že si protiřečí, například: „Jsem skálopevný přívrženec politiky pokroku a tradice." Nebo: „Jsem rozhodně nepřátelský k slepému konzervatismu jako k utopiím revolučním." Pak vpustí do ucha voličů několik slov něhy: „Jste pro mě staří přátelé, jimž jsem zachoval svou věrnost. Budu šťasten, dokáži-

li vám, že srdce moje nestárne.“ „Čtu ve vašich očích touhu pracovati se mnou.“ Musí dále mluvit lokálpatrioticky: „Jsem dítě tohoto kraje“, „Syn Horácka“, „Syn této žírné Hané, k níž mne poutají všechny žilky mého srdce“. Nato je třeba, aby kandidát mluvil o své rodině: „Jsem syn dělníkův po otci, syn zemědělcův po matce, synovec vojákův po strýci, zeť průmyslníkův ze strany své ženy, moje krev tedy nemůže lháti.“ A co říci o minulosti a budoucnosti?: „Podal jsem důkazy své zdatnosti. Moje minulost odpovídá za mou budoucnost. Můj život jest před vámi jako na talířku.“ A když se chodívalo z nočních restaurantů, možno bez nebezpečí říci: „Můj život se odehrával v soukromí.“ Řeč pak musí být zakončena krátkou energickou výzvou, nejlépe: „A teď všichni k osudím!“ Etymologicky to souvisí s „k sudům“, tj. do hospody, aby pak kandidáta zvolili.

Vláda: Tu snad nejlépe vystihly dva anglické televizní seriály „Jistě, pane ministře“ a „Jistě, pane premiére“. První i druhý vyšel knižně česky, vždy ve dvou dílech o mnoha stech stran. Ze šestnácti epizod podaných v dvousvazkovém díle Angličanů Jonathana Lynna a Antony Jaye: *Jistě, pane premiére* (Praha 2004) se zaměřím na epizodu *Diplomatický incident* (s. 114–143): Anglický premiér Hacker se chce sejít s francouzským prezidentem, aby pronesl historickou řeč o spojení obou zemí podmořským tunelem. Tajemník vlády Humprey Appleby ho však upozorní, že mimo jiné není vyřešena otázka hranice obou zemí v tunelu. K tomu se přidruží další problém – paměti premiérova předchůdce v úřadě, které se Hackera nelibě dotknou, takže se Hacker o něm vyjádří jako o zlomyslném parchantovi. Když se však od svého osobního tajemníka Bernarda dozví, že onen „parchant“ právě zemřel, a že tedy už paměti nebudou do-

psány, opustí ho obava, že budou vydány, a začne mluvit o svém předchůdci jako o „velkém státníku“. Vyhoví přání zemřelého, aby měl státní pohřeb. Na něm se chce premiér mezi zahraničními hosty opět zviditelnit (jako dříve v USA).

Objeví se však další problém: Francouzský prezident chce darovat britské královně štěně – jako oplátku za štěně, které mu darovala britská královna při své návštěvě ve Francii. V čem je problém? Dovoz štěněte naráží na zákon o šestiměsíční karanténě, takže předání nebude možné. Je zřejmé, že Francouzi tím chtějí vyvolat „diplomatický incident-konflikt“, aby přinutili Brity přijmout francouzské požadavky ohledně suverenity podmořského tunelu. Britské řešení? Tajemník ministra vnitra navrhuje dát odhlasovat zákon (!) o vpuštění psa a prohlásit celý Buckinghamský palác za karanténní zónu pro psy. „Lepší“ nápad má tajemník ministra zahraničí: prohlásit Buckinghamský palác za „detašovanou část francouzského velvyslanectví“. Pak by pes nadále zůstal v zahraničí (!).

Tento neřešitelný problém pomůže rozřešit Humprey senzační zprávou, že britská policie objevila na zahradě francouzského velvyslanectví bombu. Nevyvratitelné důkazy svědčí o tom, že ji nastražili francouzští policisté, aby tím dokázali, že Britové nejsou s to zajistit bezpečnost Francouzů. Spis o tom pak předá premiér Hacker francouzskému prezidentovi. Ten se omluví, že o tom nevěděl. Hacker okamžitě prohlásí, že „v zájmu britsko-francouzského přátelství“ by Britové mohli zločinné chování francouzských agentů (spočívající v propašování výbušnin do Velké Británie) přehlédnout. Francouzský prezident na oplátku souhlasí, aby hranice suverenity obou zemí byla uprostřed tunelu, dále aby polovina nápisů měla nejdříve text anglic-

ký a pak teprve francouzský a konečně aby zahajovací ceremoniál proběhl nejdříve v Doveru a teprve pak v Calais.

Všechny epizody v obou dvoudílných knihách jsou stavěny na konfliktu zájmů: Zájem premiéra je zviditelnit se, dělat populistickou politiku vůči voličům, aby byl znovu zvolen, což často naráží na zájmy státu. Ty (přesněji zájmy státní byrokracie udržet se a nic neměnit) hájí právě byrokrati, jako byli Humprey a Bernard. Tedy právě tento konflikt se stává hlavním zdrojem situačního humoru v knize.

Prezident: Bude řeč o prezidentovi českém, americkém a ruském.

O Václavu Klausovi píše Václav Budinský v knize *Václav Klaus ve vtipech, anekdotách a hádankách aneb Jaký je rozdíl mezi Klausem a Bohem?* (Praha 2005). Hádanky: Jaký je rozdíl mezi Klausem a Bohem? Bůh si nemyslí, že je Klaus. – Klaus k Ivanu Langrovi (místopředsedovi ODS): „Ivane, slyšel jsem, že jsi o mně roztrušoval, že jsem ješitný, arogantní a samolibý." – „Promiňte, pane předsedo, nevěděl jsem, že je to tajné." – V některých anekdotách jako by měl vrch naopak Klaus: Klaus dostal dopis, ve kterém bylo napsáno jediné slovo: Svině. Tuto skutečnost po čase vtipně komentoval takto: „Často dostávám dopisy bez podpisu, ale to bylo poprvé, kdy jsem dostal podpis bez dopisu." A nandal to chytře i některým novinářům, když ho žalovali, že o nich v jedněch novinách napsal, že „polovina novinářů jsou hlupáci a idioti", a soud rozhodl, že v oněch novinách musí Klaus svůj výrok odvolat. Klaus napsal omluvu tohoto znění: „Odvolávám svůj původní výrok a prohlašuji, že polovina novinářů nejsou hlupáci a idioti."

O americkém prezidentu Georgu W. Bushovi píše Američan Michael Moore v knize *Hloupí bílí muži* (Praha 2004):

5. Národ debilů: „Máme 44 miliony Američanů, kteří neumějí číst a psát lépe než na úrovni 4. třídy základní školy. Cizince nepřekvapuje, že Američané, kteří si tak rádi ve své hlouposti libují, si zvolí prezidenta, který nečte skoro nic – ani vlastní zprávy – a domnívá se, že Afrika je národ, a nikoli kontinent. Tupý vůdce tupého národa. A náš šéfblbec se ani nesnaží svou nevědomost skrývat, dokonce se s ní přímo chlubí! V projevu na slavnostním zakončení školního roku jednoho ročníku Yaleovy univerzity v roce 2001 se G. W. Bush pyšně zmínil, že byl ve škole průměrným studentem. ‚A tak říkám všem průměrným studentům – i vy můžete být prezidentem Spojených států!' To, že k tomu potřebujete taky tatínka – bývalého prezidenta, bratra guvernéra, kde se ztrácejí volební hlasy, a nejvyšší soud plný tatínkových kámošů, bylo asi příliš komplikované, než aby se o tom v krátkém projevu obtěžoval zmínit." Ne náhodou dal Moore jako motto své knihy další Bushův „historický" výrok: „Je úžasné, že jsem vyhrál. Kandidoval jsem proti míru, prosperitě a člověku, který už v úřadě byl." (To řekl 14. 5. 2004 švédskému premiéru Goranu Perssonovi, aniž věděl, že kamera přenášející přímý přenos stále natáčí.)

A o ruském prezidentu Putinovi? Jen zmínka z knihy *Zuzana Bubílková – Miloslav Šimek varují: Politika škodí zdraví* (Praha 2003): Víte, kdo je chytřejší: Putin nebo Rasputin? Putin, protože ten se na vizitkách nechlubí tím, že je ras (s. 141).

A nakonec ještě jednu o setkání Klause s Obamou a s Medveděvem na Pražském hradě: Obama a Medveděv se zajímají, co je to napsáno na prezidentské standartě. Klaus: „Na té standartě je napsáno ‚Pravda vítězí'. To je, pánové, taková česká nepřeložitelná slovní hříčka."

Demokracie: O ní lakonicky humorně pojednává „kreslící komentátor" našeho politického života Vladimír Jiránek mimo jiné ve své knize kresleného humoru *Všichni jsme demokrati* (Praha 1992): Tlouštík k mladíkovi: „Dvacet let jsem pracoval v Ústavu pro šíření lži. Ale pravda mi byla vždycky sympatická." – Policajt sepisující protokol se dvěma muži, kteří se v pranici potloukli: „Takže jste se poprali o pravdu a lásku. Jsem upřímně rád, že pravda a láska zvítězily." – Žena, v ruce blok, oslovuje muže s diplomatickým kufříkem: „Takže jste začínal v OF, pak v OH, ODA, KDU, ale orientovanej jste sociálně-demokraticky ..." – Jiný interviewovaný do mikrofonu: „Jo, začnu milovat svoji vlast, až vydělám první milion." – Jeden poslanec v parlamentě: „Navrhuji doplněk k ústavě: Nikdo nebude dělat z lidí blbce za státní peníze."

O poměrech v demokracii vypovídá i kniha Vladimír Jiránek a Bohumil Pečinka *Proti blbé náladě* (Brno 1999): Jeden policista prohlíží Zemanovy nahé nohy vystrčené z auta a druhý policista ho vybízí: „Vystupte si, pane. Tohle je akce „Čisté nohy ..." – Klaus k muži: „Dvě věci mne naplňují úžasem: Hvězdné nebe nade mnou a zákon trhu ve mně." (Jde o parafrázi výroku německého filozofa Immanuela Kanta: „a mravní zákon ve mně".) – Lux odpovídá reportérovi do mikrofonu: „Renomovaní historici tvrdí, že lidovci byli vždycky svině. Není to pravda. Jsou až teď."

11.2. *Humorně o „politice" žáků a studentů*

O „politice" žáka základní školy vypráví český Němec **Karl Wagner** ve své knize *Jak přežít volby, předvolební boj (a potažmo politiku vůbec)* (Praha 2002): „Nejhorší

První máj jsem zažil ve čtvrté třídě. Původně jsem měl jen třepat mávátkem ve vzduchu, tak jako každý rok, ale při řazení do průvodu náhodou omdlel jeden šesťák, co měl nést podobiznu Engelse, a z řady za ním jsem byl já tím nejvyšším, takže mne ředitelka školy chytla nemilosrdně za rameno a ledovým hlasem pravila: ‚Poneseš ho ty!' Málem jsem omdlel taky. Po celou dobu v průvodu jsem se nenápadně rozhlížel kolem sebe, jestli náhodou někde nezahlédnu rozhněvaného ducha praděda Ignáce, a když se zrovna nikdo nedíval, otáčel jsem Engelse tak, aby ho viděli jen ti, co kráčeli za mnou. Snažil jsem se uklidňovat se tím, že to je jen Engels, nikoli Lenin nebo Marx, které nesli dva neomdlelí šesťáci, nebo dokonce Gottwald, kterého nesl repetent Silaštík, který mne svého času učil umotat cigáro z vajglů, které sbíral před školou na chodníku. Praděd Ignác mne zřejmě neviděl, zato mne viděl tělocvikář z druhého stupně Chlebníček, člen strany a delegát XIV. sjezdu KSČ v r. 1971. Obvinil mne ze záměrné sabotáže oslav Svátku práce, protože jsem otáčel Engelse tak, aby ho zepředu nebylo vidět. Ale on mne dobře viděl, a tak si nemohl nevšimnout, že jsem Bedřicha otočil čelem vzad zrovna ve chvíli, kdy průvod procházel před tribunou se soudruhem Husákem. Dostal jsem do žákovské knížky nějakou pekelnou a dosti obsáhlou poznámku s přesným popisem mého hříchu. Bohužel mého otce nenapadlo nic lepšího než pod poznámku německy připsat: ‚Myslím, že se nestalo nic tak strašného, neboť soudruh Husák již portrét Bedřicha Engelse jistě nejméně jedenkrát v životě viděl.'"

Politikaření amerických studentů líčí **Michael Moore** ve své knize *Hloupí bílí muži* (Praha 2004): Když se Moore v novinách dočetl, že „26. dodatek k ústavě schválen – vo-

lební věk snížen na osmnáct let“, pod čímž stálo: „Předseda správní rady školy odchází do důchodu, na jeho místo vypsány volby, zavolal jsem příslušnou okresní úřednici: ‚Bude mi za pár týdnů osmnáct. Když budu moci volit, znamená to, že se taky můžu ucházet o zvolení do nějakého úřadu?‘ – ‚Ano, potřebujete k tomu shromáždit dvacet podpisů, aby vaše jméno bylo zapsáno na hlasovací lístek.‘ A tak jsem sehnal dvacet podpisů, podal žádost a zahájil kampaň. A jaký byl můj volební cíl? Vyhodit ředitele školy a jeho zástupce. Místní dospělé znepokojilo zjištění, že student střední školy může zákonnými prostředky odstranit tytéž představitele, kteří ho trestají, a tak pět z nich zahájilo svou kampaň. Den poté, co jsem zvítězil, kolem mne prošel zástupce ředitele. Měl jsem košili hrdě vytaženou z kalhot. ‚Dobré ráno, pane Moore,‘ procedil skrze zuby. O den dříve jsem se ještě jmenoval ‚Hej, vy tam!‘. Teď jsem byl jeho šéfem.“

O politikaření na nižší úrovni Moore píše v kapitolce *Tropte si posměch ze školních voleb:* „Studentská rada a třídní volby jsou ta největší finta, kterou ve vás škola pěstuje iluzi, že máte co mluvit do jejího řízení. Většina studentů, kteří do těchto funkcí kandidují, buď bere celou šarádu vážně, anebo si myslí, že to bude vypadat dobře v přihlášce na vysokou školu. Takže proč byste nekandidovali taky? Kandidujte, abyste tu pitomost zesměšnili. Založte vlastní stranu a dejte jí nějaké hloupé jméno. V předvolební kampani slibujte samé hovadiny: ‚Když budu zvolen, změním školního maskota na amébu‘ nebo ‚Když budu zvolen, budu trvat na tom, že ředitel musí každý den ochutnat oběd, než se jídlo bude podávat studentům.‘ Vyvěste všude transparenty s nápisy jako: ‚Volte mě – pořád prohrávám!‘ A když

vyhrajete, můžete svou energii věnovat na prosazení věcí, ze kterých se vedení školy zblázní, ale které prospějí vašim kolegům (požadujte kondomy zdarma, studentské hodnocení pedagogů, méně domácích úkolů, abyste mohli jít spát před půlnocí).“

11.3. *„Kde domov můj“ jako téma politicko satirické*

Určitou zajímavostí v dějinách politického humoru je téma *Kde domov můj*. Táhne se dějinami naší literatury od Františka Karla Drahoňovského přes Karla Havlíčka Borovského až po Ludvíka Vaculíka a Daniela Strože.

František Karel Drahoňovský napsal o tom dva epigramy: První s názvem *Kde domov můj!* „Když mne někdo pěstí zdravou / jednu vlípne ve tvář pravou, / až půl míle odskočím; / tu se k němu přitočím, / začnu se ho ptáti / proč mne as tak mlátí? / On tu musí s barvou ven, / a já pak – *již doma jsem*!“ (*Česká Včela*, 1846, s. 276.) A epigram druhý: *Leckde v Čechách:* „Z jara skví se arci v sadě květ, ale – zemský ráj – to – na pohled.“ (Otiskl J. Kouble, *Zrnka české soli*, s. 2.)

Karel Havlíček si klade otázku „Kde domov můj“ v básni o čtyřech slokách *Domov ruský*. Ve druhé sloce můžeme číst: „Kde domov můj? / Zákony kde píše vláda / knutou národům na záda, / přirozená práva kde / kozák ekšplicíruje, / otrokem jen jeden není, / mezi Rusy domov můj!“

Otázku „Kde domov můj“ dal do názvu jedné své básně **Jan Neruda**: „*Kde domov můj?*: „Tam, kde pivovary strmí / a kde sádské husy krmí, / kde mělnické vinice / lidem dělaj’ opice, / jež malínský křen zase spraví, / (mezi křeny domov můj). // Kde domov můj? / Tam, kde Němci

na mráz troubí, / kde svoboda hledá houby, / kde len ještě nedorosť / lepším Čechům pro radost, / kde na slovo šibenice, / (tam – ach na ní domov můj).“

Satiře na poslance Národního shromáždění v první ČSR dal název *Kde domov můj* **Jiří Haussmann**. (Byla již uvedena v kapitole o politickém humoru v první ČSR.)

Satirickou verzi hymny („svou hymnou pro zemi, která je mi odporná“) složil v roce 2001 **Ludvík Vaculík**: „Kde domov můj? / Voda je tu cítit chlórem, / stáda volů bučí sborem, / je jich plná sněmovna, / hádají se o cosi. / Čí je tato divná země? / To už není domov náš. / Je to Česko, domov váš!“

Aktuální odpovědí na pomyslnou otázku Kde domov můj jsou verše **Daniela Strože** *Až probudíš se*: „Až probudíš se ze sna o zlatém teleti / (…) svou zemi už nenajdeš, nebude tu, / tak znovu se můžeš začít ptát, / ustrašeně, mezi kdysi blyštivým haraburdím: / Kde domov můj, kde vlastně, kdeže / po lučinách voda a bory po skalinách šumící: / A v čím že to sadě pučí květ, čí že je mezitím / země česká, ráj kdysi na pohled, / když plácla si na ni havěť s havětí. / Ano, až probudíš se ze sna o zlatém teleti, / krajinou cizí budeš se o žebrácké holi vláčet.“

Lze ještě dodat, že naše politické strany začaly skládat dokonce české varianty evropské hymny – **Eurohymny**: Tak Ladislav Jakl za ODS (text i melodii): „Nechcem žádné vrků, nechcem žádný cukrů / Nedáme se rozpustit jako kostka cukru! / Máme zrušit dekrety, co napsal Edvard Beneš? / Tak to tedy ne, a ne, a ne, a ne, ne, ne.“ – Sociálnědemokratickou verzi (melodie Jiří Zmožek, text Vladimír Špidla) má zazpívat Leona Machálková: „Unie je ústav skvělý, / co vydělá, přerozdělí.“ – Na melodii Ivana Hlase

napsal text pro koalici Jan Svěrák: „A proto volám z plných plic: / Ó, Koalice koalic.“ / EU chápána jako megakoalice. – Jan Zlatoústý (údajně pseudonym politika Cyrila Svobody) složil i něco navíc za KDU-ČSL: „Čechové jsou národ zbožný, / chtějí hojnost nejen o žních.“ – A s transformací Internacionály přišel předseda KSČM Miroslav Grebeníček: „Již vzhůru, psanci kontinentu, / již vzhůru eurochudino, / proč má mít boháč tučnou rentu, / když nemáme ni na lino?“ – Hlavní ideolog Miloslav Ransdorf už dříve přišel s názorem, že Internacionálu nahrazuje – Internet!

12. DOSLOV

Dvě kapitoly na závěr jsou jakoby navíc: Kapitola 11.2. o zkříženém humoru školsko-politickém a kapitola 11.3., kde v humorizování nad otázkou „Kde domov můj“ jde o jakousi stručnou rekapitulaci českého politického humoru od poloviny 19. století po dnešek. Z mnoha titulů prostudované literatury jsem nevyužil všechno – například knihu Slováků Júlia Handžárika a kreslíře Ondreje Zimky s kuriózním názvem *Atď*. (Bratislava 1994), která se nese na vlně vyhraněného slovenského nacionalismu. Nebo knihu Jiřího Kavky *Ententýky dva špalíky měli jsme dvě republiky. Politické koláže z let 1990–2000* (Praha 2001). Či knihu *Kristofóry Fouskofóry* (Praha 2001). Nebo „cédéčko“ *Zlatá mříž – populární televizní vtipy, scénky a písničky*, naplněnou politickým humorem. Anebo „cédéčko“ Heleny Bartíkové *Soudruzi, to není fakt, to se opravdu stalo! Rudí baviči 1948–1989* a další.

Humorem se soustředěně zabývám od roku 2005, kdy v modulovém učebním textu pro Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně nazvaném *Vybrané problémy ze sociální etiky* jsem v jeho části *Rozvolnění tématu* uvedl devatenáct ukázek ze světového humoru – od Giovanniho Boccaccia až po Archibalda Josepha Cronina. Konal jsem pak

řadu přednášek – o humoru obecně, o humoru v různých druzích umění, o humoru pedagogickém, knihovnickém, politickém a vojenském. Sebrán mám materiál k humoru sportovnímu, k humoru v náboženství a v církvi a k třem světovým humoristům (Ephraim Kishon, Woody Allen, Ivan Kraus). Od ledna 2006 mi v měsíčníku Univerzity obrany v Brně *Listy Univerzity obrany* vycházel na pokračování sedmadvacetidílný seriál *O vojně humorně*. Sestavil jsem rovněž seriál *Anekdoty*.

AUTOR

Sedlák, Jiří (16. 4. 1924, Brno), filozof, etik, publicista. V letech 1945–1948 vystudoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně obory filozofie a čeština. Zároveň v letech 1946–1948 dělal pomocnou vědeckou sílu v Psychologickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. V roce 1948/1949 učil na reálném gymnáziu v Brně a současně v letním semestru externě společenské nauky na Vysokém učení technickém v Brně, od října 1949 pak už interně na Přírodovědecké a Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Na jaře 1950 složil doktorát z filozofie (disertační práce *Prvky dialektického nazírání a myšlení v lidových projevech českých a částečně slovanských*). Souběžně s výukou v letním semestru působil jako redaktor vědeckého vydavatelství knih Rovnost Praha, odbočka Brno. Od roku 1951 vyučoval společenské nauky na Vojenské technické akademii v Brně, zprvu mezinárodní vztahy, později filozofii. Z filozofie dělal externí aspiranturu na Filozofické fakultě v Brně a napsal kandidátskou disertaci na téma *Svoboda a kázeň*, kterou v roce 1963 obhájil na Filozofickém ústavu ČSAV v Praze. V letech 1968/1969 se angažoval v hnutí za demokratizaci a humanizaci socialismu, za což byl v září 1969 vyloučen ze strany a z armády

a degradován z podplukovníka na vojína. K 1. 11. 1969 byl přijat do Státní pedagogické knihovny v Brně, kde pracoval sedmnáct let, s přetržkou v roce 1972, kdy byl vězněn na Borech za svou činnost v letech 1968/1969. V roce 1986 odešel do důchodu. Po listopadu 1989 byl rehabilitován a absolvoval několik přednášek na Vojenské akademii v Brně, ve Filozofické jednotě v Brně a na Vysoké vojenské pedagogické škole v Bratislavě. Od 1. 10. 1990 učil pět let externě etiku na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. V roce 1991 předložil habilitační spis na téma *Inocenc Arnošt Bláha jako etik*, prošel úspěšně habilitačním řízením na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a byl v březnu 1992 jmenován docentem etiky.

Ze Sedlákových filozofických prací lze ještě uvést například *Stručný nástin dějin filozofie* (1957), *Praxí k pravdě a pravdou k praxi* (1957), *Objekt a subjekt v dějinách* (1964), *Konkrétní humanismus* (1968). Z knihovnických, bibliografických publikací a z prací k informatické výchově lze uvést například *Jan Uher – bibliografie* (1971), *Metodika cizojazyčného vyučování – bibliografie* (1971), *Vysoké školy a vědecké knihovny* (1985), *O českých a slovenských komeniologických bibliografiích z let 1825–1984* (1987), *O zahraničních komeniologických bibliografiích z let 1652–1988* (1991), *Problémově zaměřovaná informatická výchova na vysokých školách* (1989), *Úvod do práce s informacemi* (1996). Z etických prací lze uvést například *Antologie z dějin etiky* (1969), *Pokus o stručný nástin knihovní etiky* (1989), *Etika ve společnosti a v povoláních* (spoluautor, 1994), *Z dějin morálních teorií (Antologie z etiky I)* (spoluautor, 1995), *Vybrané problémy ze sociální etiky* (1996), *K problematice tzv. mediální etiky* (1997), *Komenského etika* (2002), *K etickým aspektům „práva ozbrojených konfliktů"* (2003). Nadace Universitas Masarykiana vydala v roce 1995 v Edici Osobnosti Sedlákovu monografii *Inocenc Arnošt Bláha* a v roce 2003 v Edici Heureka vyšel Sedlákův sborník *Z mého zápisníku (Výběr [84] prací hlavně z Univerzitních novin)*. Pro edici Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal 24. svazek *Vybrané problémy ze sociální etiky* (2005). Z autobiografických prací lze uvést

například *Zápisky politického vězně* (1990, pod samizdatovým jménem Antonín Kačer). K sedmdesátinám Jiřího Sedláka vydala Pedagogická knihovna v Brně publikaci *Jiří Sedlák 16. 4. 1924 Personální bibliografie – výběr*, obsahující 603 bibliografické záznamy z let 1948 až 1994. Celkový počet Sedlákových prací, většinou ovšem drobných, dosáhl k 11. 1. 2011 čísla 2641 položek. Heslo *Jiří Sedlák* je v *Kdo je kdo v ČR 94/95* (1994) a v publikaci Jiřího Gabriela *Slovník českých filozofů* (1995).

Kontakt: Doc. PhDr. Jiří Sedlák, CSc., Dubová 23/18, 637 00 Brno,
telefon: 541 221 200, e-mail: jisedlak@tiscali.cz.